

5013-5016

284.6
P-93 1857

Handwritten title or header at the top of the page, possibly a date or page number.

First paragraph of handwritten text, appearing as a single line.

Second paragraph of handwritten text, consisting of several lines.

Third paragraph of handwritten text, consisting of several lines.

Bottom section of handwritten text, possibly a signature or a list of items.

ԸՆԾ ԱՅ

ՅՈՐԴՈՐԱՆՔ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

Տպագրութիւն Արմ. Ի Տպար. ՎԱՍԻԿԱՅ. Ի Փարիզ :

Paris, — Typographie arménienne de Walder, rue Bonaparte, 44.

281.6

ԸՆԾԱՅ

ՅՈՐԴՈՐԱՆԻ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՍՏԿՈՎ, ՉԻԾԱԽՈՒԻԻ ԶՐԻ ԿԸԲԱՇԽՈՒԻ

Ի

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԳԱՊԵՏԷ
ԽԱՊԱՌԱՃԻ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Արարատ

ՓԱՐԻԶ

—
1856

108785 - U2

449
40

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ . Ա .

Ո՞վ չիյտէ , ո՞վ չէ կարգացած ' ան մեր
ԵՂԻՇԷ Վարդապետին գրած հրաշալի
պատմութիւնը Քաջն Վարդանանց պա-
տերազմին , եւ Սրբոց Ղեռնդեանց մար-
տիրոսութեանը վրայ . որուն գիրքը զա-
նազան երկիրնէր շատ հեղ տալած ' ամե-
նուն ձեռքն է որ կըկարդան :

Բայց ըսէ ինձի , ո՞վ հասկըցաւ ընտո՞ր
պէտք է , ան Կրօնական ' Բարոյական '
Տնտեսական ' եւ Կառավարական ' կարճ
խօսքով ըսվածնէրուն միտքը ' աս գրքին
մէջ : Ո՞վ իմացաւ ան Աշխարհագրական '
Տօմարական ' առանձնական եւ հասարա-
կաց ' ան հին ատենվան վարքը եւ սովո-
րութիւննէրը : Ո՞վ նայեցաւ եւ մամըտաց ,
Թէ մեր ազգին ' հոգեւոր եւ , ընդհանրական
գլուխք , սուրբ Ղեռնդեանք եւ Վարդա-

նեանք, եւ բոլոր Եկեղեցին Հայաստանեայց, ինչ մեծարանք եւ համարումն ունէին՝ Հռոմէական Տէրութեանը վրայ, եւ անոր սուրբ Արոտին՝ ինչպիսի սէր՝ կապակցութիւն՝ եւ հետեւողութիւն կը-
 ցըցընէին, որ մեր Եզիշէ Վարդապետը՝ կարճատեմը կը յայտնէ (Ի Գլ. 5. Ի Թուղթն առ Թէոդոս կայսրն) : Որն որ սուրբ Ներսիսեանց օրէրը, գերարժանի Կաթողիկոսն ի Գրիգոր՝ անոր բանը մեկնելով կը զուրցէ « Թէ՛ առաջին Հայրն մեր սուրբ Լուսաւորիք..... ո՞չ խոնարհ սրտիւ, եւ աներկբայ մտօք, էառ յանձն գնալ ի Կեոարիայ, եւ դարձեալ ի Հռոմ, առնուլ գնեռնադրութիւն, (որ Եզիշէն կըսէ՛ հաւատքը) ի սրբոյն Սեղբեստրոսէ. եւ Թէ՛ իւրքն ամենայն՝ ո՞չ կացին ի նոյն միաբանութեան սէր : » Ո՞վ կըսեմ ասոնց ըսածին եւ օրինակին խելք տըվաւ՝ մըամտուքի ծալքէրը բացաւ՝ հետեւո-

քիւնը հասկըցաւ : Որովհետեւ ան ան-
 ցած գացած՝ հին դարուց մարդոց, ըրածը
 եւ թողածը՝ հեռու հեռու ըլլալով հիմըկ-
 վան նոր նոր մտած սովորութիւններէն,
 մեր ատենիս մարդիկը՝ որ ընտոր լեզու-
 նին՝ հազվէլնին՝ եւ տպրուսանին փոխ-
 ված, այն պէս ալ խելվընին՝ եւ դատ-
 մունքնին՝ բոլորովին դէպ ի զանազան
 կողմէր դարձած, ան տակը ծածկած
 միտքը բանին՝ եւ հայկաբան մութ տե-
 ղէրը՝ եւ ձեռագրաց սխալմունքը՝ ճանչ-
 նալ որոշել ընտօր կրնան :

Հոս Եւրոպայ՝ նր խմաստութեանց
 ջահէրը վառած, եւ գիտութեանց գետէրը
 ամեն կողմանց կը վազեն, եւ ամենայն
 բանի կարգ կանոն կայ. ամեն աս Լու-
 սաւորեայ ազգք, Հոռմայեցիք, Քաղղիա-
 ցիք, եւ Անգղիացիք, իրենց հին Հարց
 Հեղինակաց զրբէրը, որ մէյմէկ անգին
 պատուական քարէր են, ամոնց ամեն

մէկ բառին եւ բանին վրայ, ծանօթութիւններով եւ բացատրութիւններով, հին գրոց եւ արձանագրութեանց հետ բաղդատելով, սեպէ՛ թէ՛ Ֆասէթաները կըբանին, որ քարին լոյսը՝ շուրը՝ դուրսցած կէ եւ վոյլի, թէ որ չէ՛ նէ՛ անհասկանալի կըմնան, եւ քիչ արժէք կունենայ մէկ տալած զիրք մը՝ առանց այսպիսի քննութիւններով ։

Ուստի մենք հոս ի Փարիզ, ազգասիրութեան փախաքով մը վառված, եւ երախտիք ճանչնալու սրարտքով մը ստիպուած, Ներոպացւոց օրինակին նայելով, որոնց՝ սրբան կըմօտենանք նէ, լոյս եւ հոգի կառնենք. որ սլաղ եւ քաշված կենալով՝ մարած մոմի մը պէս կըմնանք. ձեռք զարկինք թարգմանել զրել ընդարձակ ծանօթութիւններով՝ Գաղղիական լեզուով՝ նա մեր փառահեղ Վարդան եւ Վահան նախարարաց կտրիճութիւնները՝

հաւատքը պաշտպանելու համար . եւ Ղեռնդեանց աստուածարեալ Հայրապետաց հրեշտակային առաքինութիւնները : Որոնք ինչպէս հիմայ՝ մեր անտէրունչ ազգին հետը՝ սգոյ մէջ նստած էին՝ որ միութիւնը կորսնցընելով՝ անմիաբանութեամբ եւ զժտութեամբ, խել մը աւերանց եւ տէրութեանց տակը՝ փայ բաժին եղած է . զիրենք՝ այն պէս սեպէ թէ, Գաղղիական ազատ ազգին լեզուովը՝ հազվըցընելով կասկըցընելով, որ իրենց հաւասար եւ նման փառաւոր զօրաց եւ զօրապետաց եւ արքայից, եւ աստուածարան քրիստոսահաստատ Աթոռոց եւ Հայրապետաց եւ Նախկոպոսաց ժողովքը մըտնան եւ բազմին եւ ճանչնըին ի պարծանս ազգիս Հայոց :

Սյսու ամենայնիւ չեմ մոռնար հոս ներումն խնդրել՝ աշխատասիրութիւնս կարդացողներէն, որ խիստ դատաւոր

չըրան, եւ լեզուի եկածը դուրս տան՝
 ըսելով, թէ աս չէ եղած արժանապէս,
 կամ թէ՛ հոս պակաս է գրուած. եւ թէ՛
 աս անելորդ, եւ ատենէ դուրս. կամ թէ՛
 սլ աւելի օգուտ կըլլար, թէ որ՝ հայելար
 գրվի, եւ ասոնց նման՝ ըստ քմաց
 բանէր : Իմ ըստ արժանւոյն չըրածս եւ
 պակաս թողածս, սլ որ կըսեմ լրմնցը-
 նէ նէ, շատ եւ շատ շնորհակալ կըլլամ :
 Իսկ ան՝ աւելորդ է, եւ չէր վայլէր՝
 ըսողին կազուցեմ, որ միտքը բերէ՛ թէ
 ամեն մարդ իրեն սլս խելացի եւ զրոց
 աշակերտ չէ, որ չըսվածը գիտնայ, եւ
 քիչէն՝ շատ հասկընայ. այլ շատ տկա-
 րամիտք կան՝ որք կուզեն որ բանը
 ծամծրմվի՛ ճրղճրղկվի՛ որ հասկընան եւ
 շահաւորին : Եւ հոս Եւրոպացիք՝ որք
 եվել եվելօք հետաքննին են եւ հարցմըշ-
 արկօղք, եւ ամեն կերպ բան՝ բաց՝
 պնդո՛րդ՝ եւ պայծառ կուզեն տեսնալ եւ

իմանալ, որոնց համար մասնաւորապէս
գրուեցան առ ծանօթութիւնքը . եւ մա-
նաւանդ սն 26 երորդ՝ բացատրութիւնը,
որուն հայեւիրը աշխարհաբառ, ճշմար-
տասէրնէրուն կարգալու եւ ազէկ հաս-
կըցընելու համար հոս կըտպագրեմ :

Ուստի ամենուն սիրա եւ յորդորանք
տալով կըսեմ « Մատիք առ Տէր (ի ձեռն
գրոց եւ ուսմանց) եւ առէք զլոյս : » Որ
զամենքդ յարգելով եւ մեծարելով՝ մնամ
ձերումդ Սիրելիութեան, եւ անխոնջ զար-
գացմանդ :

Միշտ ազգայորդոր

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԳԱՊԵՏ

ԽԱՊԱՌԱՃԻ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

8

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ. Բ.

Մեր սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին եւ մեծն Տրդատ Թագաւորին դրած հիմանը վրայ շինողք եւ աշխատողք Հայոց ազգիս բարեբաւութեանը համար, բրիտտոնէական ըլլայ եւ քաղաքական, իսկապէս եղան մեր սուրբ Փարգմանիչքը, որք հաւատոյ եւ գրականութեան ամեն սերմանքը՝ Յունացմէ բերին տնկեցին Հայաստանին ամեն կողմը, որ բնաւին զուրկ էր ինչպէս ան ատենը, շոշորդ մը միայն ունենալով քաղաքականս՝ օրինաց եւ կառավարութեան :

Ասոնց մէջ մէկ երեւելին եղաւ սուրբ Նզիշէ Վարդապետը, որ խելացի գրուած քնէրով, որ շատը չիյտենք, եւ ան որ գիտենք՝ որ ձեռվիս է իր ազգածանօթ եւ հմտական Պատմութիւնը, սրբոց Ղեւոն-

դեանց գեղասպանձ առաքինութեանցը եւ
բաշն Վարդանանց պատերազմին վրայ
ընդդէմ Պարսից, ուր հրաշալի անցքէր
գիպուածնէր նարտարախօս կանոններով
նկարագրեալ կը տեսնուին :

Ասոր անունը գաղղխացի զիտուններուն
տկանջը հասեր էր, բայց անունը ինչ
կարժէ : Ասոնք համը հոտը կուզեն վայե-
լել խելացի հեզինակներուն, ընտոր որ
համօրէն աշխարհիս վրայ գտնուող
ազգաց զիտուններուն զիրքէրը եւ գուր-
ցուածքը ունին իրենց լեզուն՝ Թարգմա-
նուած, եւ տմեն ջանք կընեն եւ ետելէ
են՝ ունենարու : Վասն զի մէկ՝ տասը՝
մոմին ջահէրուն տեղը՝ խելք լուսաւորե-
լու, կուզեն հազարաւորաց մէջը գտնուիլ,
եւ սա է ըսելը՝ լուսաւորեալ դար մեր
դարուն : Ուստի ասոնք մեզի յորդորանք
ըրին, սիրտ տըւին ձեռք գարնել Թարգ-
մանել գաղղխարէն առ Եզիշէին գրած

պատմութիւնը , ուր բրխատունէական
 առաքինութենէ զատ . Հայոց ազգիս
 հին հին հետաքրքրական սովորութիւնքը,
 եւ Պարսից, եւ իրենց Զրադէշտական
 օրինաց վրայ զրուածք կան . որոնց
 դժուարութիւնքը չէ՛ թէ կըսեմ կարդալու,
 որ ամեն զպրօցնէրու մէջ՝ կըկարդա-
 ցուի, այլ հասկընալու, թարգմանելու,
 ընտոր զազգիարէնին յառաջաբանութեան
 մէջ զբեր եմ : Բայց անցնինք ասկէ,
 այսպիսի հին պատմութիւն մը ընտոր է
 Նղիշէինը, որն որ հազար չորս հարուրտա-
 րիէ հետէ զրուած է, պէտք եզաւ որ զրուի
 զանազան բացատրութիւնք եւ ծանօթու-
 ցիւնք, ընտոր Ներսիսացոց զրականաց
 սովորութիւնքը կըսեանենք կըզովենք եւ
 կըլայելենք; ուրեմն անոնց զրական ճամ-
 բուն հետեւիլ կըպարտաւորինք, որ հի-
 մըկուան դարուս մարդկանց իմացու-
 ցեանք եւ ըզեզին սարգ եւ գիւրին զայ,

հին գրուածները , եւ մտվընին չիյոգնի :
 Ուստի մեր չափաւորութիւնը՝ վրան
 յանձն առաւ աս Պատմութիւնը Թարգմա-
 նել գաղղիարէն եւ տպագրել , ձեռնառու-
 թեամբ՝ մէկ գովասանքներու արժանի
 ազգային Բարերարին : Եւ զրքին հա-
 կատը դրինք « Ազգովին ոտք ելլալը
 Հայաստանեայց Քրիստոնէից ընդդէմ
 Զրադէշտական օրինաց ի հինգերորդ
 դարուն , առ զօրագլխութեամբ Նախա-
 րարին մեծին Վարդանայ Մամիկոնեանց :
 Շարագրեալ ահանատէս Եղիշէ Վարդա-
 պետէն եւ այլն : » Վասն զի չորհրուկ
 միայն Թարգմանէինք , թէ « Եղիշէի
 Վարդապետի , վասն Վարդանանց եւ
 Հայոց պատերազմին . » աս մէկ ազգու-
 թիւն մը չընել սեպեցինք իրենց ակնչին :
 Ուստի զրքին ծուծէն առնելով զրեցինք
 ընտոր ըսի . եւ ընտոր սովորութիւն է
 Եւրոպացւոց , խոշոր եւ շատ փառաւոր

անուններ դնել՝ իրենց գրոց ճակատը: Ուր
 58 ծանօթութիւնք եւ բացատրութիւնք,
 որ թերեւս աւելի ալ պէտք էր՝ գրեցինք.
 եւ աշխարհացոյց Պատկերով մըն ալ զար-
 դարեցինք, որ Հայաստանեայց դրախ-
 տատեղիքը եւ նոյաբնակ ծաղկագեալինքը
 եղած դիւցազնական առաքինութիւնքը՝
 անձոտ բան մը չերեւին աչաց օտար
 ազգաց, այլ ըստ արժանւոյն իբր Մա-
 հարձանք ըլլան տպագրութեամբ, որ
 ամենայն գրքատունք Ներուպիոյ աս առին,
 եւ տօլապները՝ ի կարգս պատմական
 գրոց շարուեցան. եւ շատ շնորհակա-
 լութիւն ընդունեցայ՝ բերնով, թղթերով,
 եւ տետրակներով՝ աս աշխատանքիս
 համար: Եւ ան Եղիշէին, Գլ. Բ. մեր
 սուրբ Հայոց գրուած քրիստոնէական
 հռչակաւոր դաւանութիւնը Միհրնէր-
 սէին, Յազկերտին Պարսից վէզիրին.
 ամենայն ազգաց Հին սրբոց հարց, բազ-

մահատոր հատից եւ վարդապետութեանց,
Աթանասի, Ալուրզի, Ոսկերերանի եւ այլն,
շարքը գրուած՝ արպուէցաւ : Ո՞րպիսի
սխարժանք Հայոց ազգիս....՝

Գանք հիմայ մեր ազգայնոց : Անցանց
անոնց շնորհակալութենէն, սա ծանօթու-
թեանցը վրայ բիծ-պոչ ըրին, եւ մաս-
նաւորապէս ան 26 երորդ ծանօթութեանը
վրայ, չիտանեցան, ազգը վար կըզարնէ
կըպախարակէ, ըսին ինծի համար....
Աստուած չընէ, ես ազգս միշտ սիրեր եմ
եւ կըսիրեմ, որ իրեն համար նզովք խի
եղայ 1819ին, ան Նէնի-խարուին միաբա-
նութեան ատենը « Հրաւեր սիրոյ գիրքը »
գրելնուս համար :

Ուստի հոս բանի՛ մը խօսքով բնենք
թէ ինչնու սա ծուռ եւ սուտ խօսքը՝ ազ-
գիս մէջ ձանձրնեցաւ :

Իմ գրածս գազզիէվար է, արդ՝ սա
լեզուն ազգիս մէջ զխցօղըը համբանքով

են . հազարէն բիւրէն մէկը . ան ալ կար-
 դալը խօսելը՝ սովորաբար ընտոր կը-
 տենանէնք , բժշկական , առեւտրական ,
 մանկամանկական գիտելեաց նիւթերուն
 վրայովն է , որով իրենց հացը զանան :
 Ո՞վ նստեր տարինէրով սորվէր է շա-
 րուածքը գիտութեանց , սկզբունք ուղիղ
 դատմանց եւ խորին տրամաբանութիւն .
 հին սլատմութեանց ու զանազան ազգաց
 օրէնքները եւ վարքը դարէ ի դար , եւ
 քրիստոնէական ժողովոց եւ հարց հեղի-
 նակութիւնը եւ ցանկը եւ մեկնութիւն-
 նէրը , մէկ խօսքով՝ կրօնական եւ աշ-
 խարհական հմտութիւնքը , հինէրը նորոյս
 հետ ի բազմապատմութիւն բերելով , որ ով-
 կիանոս գիտութիւնք են . ո՞վ ասոնց վրայ
 տարինէր անցուց սորվելու : Երաւ է որ
 հոս Ներսարայ շատերը կան որ գրեթէ
 տէրութեանց կունըկէն ապրելով հանգիստ
 խաղաղ , միլիօնաւոր գրոց մէջ , հազա-

րաւոր գրքատանցը մէջ օրէրնին կանցը-
նեն կըսորվին աս գիտութիւնքը . դժբախ-
տաբար , աս մեր գաղղիէվար լեզուն
գիտցողներուն , կըպակասին աս երջանիկ
միջոցները , որ այսպիսի նիւթերուն եւ
հմտութեանց ետեւէ ըլլան , որ Նղիշէին
գրոցը մէջ եւ այլ մեր հին գրքերուն ,
ինչպէս Խորենացիին եւ այլն , շատ մը
այսպիսի դարձուածքներ գրոցցքներ կան ,
որ ուղիղը հասկընան :

Ուստի ընտոր ըսինք , աս հաց գըտնա-
լու համար գաղղիէվար սորվողները ' աս
բաներս վեր ի վերոյ կիսկատար մը կը-
հասկընան : Ասկէ եղաւ որ ձանձընեցաւ
ատ սուտ եւ անիրաւ գրպարտութիւնքը
իմ վրաս տգիտաց , մէջ ' որ շատերը շնոր-
հօք կարդալ մալ չիյտեն : Ոմանք ալ ելան
ըսին ինծի « Թէ ինչ պէտք էր ստ բա-
ները խառնել գրել . » որպէս թէ մենք
անոր ասոր խելքովը պիտի շարժինք ,

Երբոր դիմացն իս կեցած է, մի միայն կառավարըն խելաց « Այնն' այն, եւ ոչն' ոչ, ոչ կեղծաւորիլ, ոչ շողորորդել. վայ որ ասէն չարւոյն բարի, եւ բարւոյն չար եւ այլն » որ է պատուէրք սուրբ Գրոց, եւ ճամբան սրբոց Հարց, որոնց Վարդապետք' պէտք է որ հետեւին : Բայց եկն տեսնենք քննենք, ինչ է ան 26 Երորդ ծանօթութիւնը, գաղղիէ վարին 519 Երեսը, որ խրժոռցուց կըռընճմըացուց ոմանց Երեսը :

Նգլիշէն « Երբորդ եղանակ վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ » կըսէ, թէ Յովսէփ կաթողիկոս եւ ամենայն Նախարարք, բոլոր զօրքով եւ ժողովրդով. նամակ մը զրէցին ի Պօլիս Թէոդոս (Վոքր) կայսերը 450ին, որ թէպէտ իրաւցընէ համառօտ է, բայց ամեն մէկ բառը արժանի յիշատակաց եւ բացատրութեան : Բան կայ մէջը՝ որ ազգիս

պատմութեանց եւ աւանդութեանց բար-
 րովին դէմ կելլէ : ընտոր աս խօսքը ,
 Թէ՛ « Տրդատ Թագաւորն իս , Քրիստոսա-
 կան հաւատքը առաւ ընդունեցաւ ի սուրբ
 Յակոբոսապետէն Հռոմայ . » որ էր
 ան ատենը Սեղբենտրոս : Եւ չըսելովը
 Թղթին մէջ Թէ Տրդատը մի գնաց անոր
 բով հաւատք սորվելու , Թէ ան մի եկաւ
 Հայաստան հաւատք քարոզելու « Եւ
 լուսաւորելու հիւսիսային խաւարած կող-
 մերը : » Ընտօր Թողունք գաղղիացիի մը
 որ աս կարդալով ըսէ՛ Թէ Հայք Հռոմէ
 քարոզեալ լուսաւորուած են...՝ Ո՞ր
 կըմնայ ան ատենը մեր առաքելաշնորհ
 սուրբ Քրիզոսթը՛ որուն կըսենք եւ կաւ-
 տանք Լուսաւորիչը Տրդատին եւ ամենայն
 ազգիս Հայոց , ըստ ամենայն Հարց եւ
 գրոց պատմութեանց , եւ աւանդութեանց ,
 Թէ Տրդատ Թագաւորն իս սուրբ Լուսաւոր-
 չայ հետը գնացին ի Հռոմ , չէ՛ Թէ հաւատք

սորվելու, այլ ուրիշ բանի համար : Ուրեմն պէտք չէր մի մեզի երկայն երկայն ծանօթութեամբ բացատրել առ զրուածքը նամակին : Նաեւ զրել նորախելք ոմանց դէմ, որք փռօթէսթաննէրուն, քըսվըակելով, եւ օտարազգի սլատմչաց, կուրանան կամ կըտարակուսին՝ ասոնց Հռոմ երթալուն վրայ. թո՛ղ մանաւանդ ուրանան իրենց Հայութիւնը, եւ Առաւորչայ գաւակ ըլլալնին :

Արդ՝ ինչ բանի համար գացին ասոնք ի Հռոմ Առաւանդիանոսին եւ Սեզբեստրոսին քով, արդեօք՝ բարի լոյս՝ ըսելն . Աստուծոյ բարին, բարի եկաք՝ լսելն...՝ Թագաւորք եւ Հայրապետք՝ մեծամեծ, օգտակար, եւ հիմնաբար զործողութեանց համար մէյմէկու հետ կըտեսնուին : Ի՞նչ էր ուրեմն ասոնց բանը եւ խնդիրքը :

Տրդատ որ իր տէրութեանը չորս զին

Կատրած Թշնամիք ունէր, մանաւանդ
 Պարսիկը, ուզեց խնդրեց՝ որ Հռոմայե-
 ցւոց ուժը եւ զօրութիւնը, որ իրենց ալ
 պզտիկ խեր մը չէր, իրեն միշտ եւ հա-
 նապազ՝ կոնակ կենայ օգնէ, նիզակակից
 ըլլայ : Հաւանեցան երդմեցան յաւիտե-
 նական ուխտուղաշինք դրին ամեն հար-
 կաւոր պարագայիւք : Ասոր ամենա-
 ճշմարիտ ըլլալուն վկայ ընտոր կըզրէ
 Նզիշէն, որ Թէոդոս կայսրը՝ Յովսէփ
 Աթոզիկոսին ան նամակը առածին սէս,
 հրամեց հին մատեանները եւ յիշատա-
 կարանները բնաւ չընել, եւ հոն գտան
 գրեալ հաստատեալ այս ուխտուղաշինքը :
 Իսկ սուրբ Լուսաւորիչը՝ խոնարհ սրտով,
 եւ աներկբայ մտքով, եկեղեցական առա-
 քինութեամբը որ զնաց ի Հռոմ սուրբ
 Սեղբեստրոս Նալիսկոպոսապետին, որպէս
 զի իր նորահաւատ նորընծայ եկեղեցին,
 մեծ եւ առաջին եկեղեցիին հետ կապէ հաս-

տատուն միացընէ եւ միաբանէ, եւ սէտք
 եղած արտօնութիւնքը առնէ, ընտոր որ
 ձեռնադրուեցաւ՝ առաջին Պատրիարզ եւ
 Վաթողիկոս հիւսիսային կողմին զանա-
 զան ազգաց վրայ ամեն իրաւասութեամբը,
 եւ աս ամեն բանը ուխտուղաշինքով, եւ
 աս միաբանութեան սիրովը կացին վա-
 րուեցան « իւրքն ամենայն » այսինքն
 սուրբ Լուսաւորչին հրամանին եւ օրի-
 նակին հետեւողքը մեր սուրբ Հարք եւ
 Վաթողիկոսք : Կան մի հիմայ աս ուխ-
 տուղաշինքը աշխարհական եւ եկեղե-
 ցական, որ մեր Հայոց տանս շինուածոյն
 առաջին հաստատուն հիմունքն են. ուր
 են, ուր մնացին, ո՞վ եղաւ սրտեւտ
 տակն ու վրայ ընելու, Էրբ... եւ ասոնք
 քակտելէն ետեւ, ինչ ծանր ծանրեւողքալի
 հետեւանքնէր... Ընտոր չիլամ չողքամ
 սրտիս կսկիծնէրովը, եւ չիբացատրեմ
 չիհամրեմ չիցըցնեմ սխարագործնէրը, եւ

Թողում անցնիմ անյիշատակ...՝ Աս դժա-
 րուծենէ վախճիլ, կամ ընդդիմախօս բե-
 րաննէրէ վախճալ չի մի սեպու իր : Ուստի
 գրեցի եւ կըզրեմ, Թէ ան աշխարհօրէն
 ուխտուգաշինքը մեր Տրդատ Թագաւորին,
 խախտողք արօղքը Հոսմայեցիք եղան,
 որոնց քնր նետեր եմ, երեսնին վնր
 առեր եմ ըսելով, Թէ Հայոց չօգնեցին զօր-
 քով՝ հաւատք ջնջել ուզող Պարսիկ,
 Թշնամիին դէմ, եւ նստեցան՝ ան խռ-
 վութեան եւ հակառակութեան առիթ
 Քաղկեդոնի ժողովքը գումարեցին ուղ-
 զախառութիւնը ջնջել ուզող անմիտ հերե-
 տիկոսի մը դէմ, առանց Հայու Պատ-
 րիարգին, որ իրաւունք ունէր ի հոն
 գտնուելու եւ իրենց հետ վճիռ տալու
 ուղղախառութիւնը հաստատելու : Ուստի
 երբոր աս այսպէս եղաւ, Հայն ալ զիրաւ
 սահեցաւ ընկաւ խռովարարներուն եւ
 հակառակողաց կողմը : Ասով քսա իմիք

անմեղադիր ընել ուզեր եմ Հայոց ազգը :
 Ո՞ր զրբի մէջ այսպիսի ծանր խօսք
 զրուած է իրենց դէմ, որք կարգացին,
 ճայն չիհանեցին : Վասն զի բանաւոր
 իրաւ խօսքի դէմ գալը, խենդէրուն
 արուած է :

Աս սահիլը Հայոց ազգին ան Քաղկե-
 դոնի ժողովքին թշնամեաց կողմը, աս
 սխարմունքը, ալ ուրիշ բան չէ, էթէ սչ
 մեր սուրբ Ղուսաւորչին դրած հատատած
 եկեղեցական ուխտուղաշինքը ի Հոռոմ
 սուրբ Պետրոսին ամոռին հետ, աւրել՝
 ջնջել է : Որ թէ որ օր աս հոգեւորական
 կապը խզել չըլլար՝ ան եկեղեցիին հետ
 Հայոց կողմանէ, անտարակոյս՝ ան աշ-
 խարհօրէն Տրդատին կապը կամայ կա-
 մայ կընորոգուէր տեղը կուգար :

Արդ՝ մէյմը որ սկսաւ եղաւ ան Բաբկե-
 նին օրէն աս տնաւէր բաժնը իլը, աս
 անզրական առաջնորդներէն, որով ժո-

զովուրդը պղտորեցին՝ « Որք ներելի
 ողորմութեան են միշտ : » Ահա ոմանք՝
 քանի մը (սլազի) արխննին կատղած
 վանականք եկան մէջ ընկան՝ իբրեւ զի-
 տունք, որոնց՝ դէմ, սուրբ եւ խաղա-
 զարար Վարդապետք ժպիիրք ըսելով
 զրեցին՝ յանդիմանեցին լռել՝ բանաւոր
 պատճառներով « Զըլլալ նախ քան զտե-
 սութիւնն՝ աստուածաբանք » Հայաստա-
 նեայցս աշխարհ, մինչդեռ ի միութեան
 եկեղեցւոյ վեմն պնդեալ էր, տայր պտուղ
 Աստուծոյ անաս եւ բագում, » այլ մինչ
 պառակտեցաւ քակտեցաւ, քշուանու-
 րիւնք բագումք փոխանակեցին զբարո-
 ւորիւն մեր. » յետ կամօք մեր գերելոյ
 ի հակառակութեան խորխորատ, գերե-
 ցաք ուրեմն եւ ըստ մարմնոյ » եւ այլն...
 Ուստի մենք՝ որ ան հարազատ սուրբ
 ազգիս Վարդապետաց տրուպ աշակերտք
 եւ հետեւողք ենք, ինչո՞ւ չիզրենք չիբա-

զովուրդը պղտորեցին՝ « Որք ներելի
 ողորմութեան են միշտ : » Ահա ոմանք՝
 քանի մը (պազի) արխննին կատաղած
 վանականք եկան մէջ ընկան՝ իբրեւ զի-
 տունք, որոնց՝ զէմ, սուրբ եւ խաղա-
 զարար Վարդապետք ժպնիրք ըսելով
 զրեցին՝ յանդիմանեցին լուել՝ բանաւոր
 պատճառներով « Զըլլալ նախ քան զտե-
 սութիւնն՝ աստուածաբանք » Հայաստա-
 նեայցս աշխարհ, մինչդեռ ի միութեան
 եկեղեցւոյ վիմն պնդեալ էր, տայր պտուղ
 Աստուծոյ առատ եւ բազում, » այլ մինչ
 պառակտեցաւ քակտեցաւ, բշուստութե-
 րիւնք բազումք փոխանակեցին զբարո-
 ւութիւն մեր. » յետ կամօք մեր գերելոյ
 ի հակառակութեան խորխորատ, գերե-
 ցար ուրեմն եւ ըստ մարմնոյ » եւ այլն...
 Ուստի մենք՝ որ ան հարազատ սուրբ
 ազգիս Վարդապետաց տրուպ աշակերտք
 եւ հետեւօղբ ենք, ինչո՞ւ չիզրենք չիբա-

անունը գէշ ելաւ : Նոյնպէս ալ մեր զրա-
 ծին միտքը վախճանը՝ որ է սէր եւ խա-
 ղազուծիւն, չի հասկընալով՝ ճայն հանե-
 ցին, թէ ատ ազգը սիրողի բան չէ, այլ
 ատեցողի եւ այլն : Որ տելի կարճ, մէկ
 խօսքով պէտք էին ըսել, թէ՛ սէրը
 բըզըկտօղը՝ միաբանութիւնը խախտողը,
 անմիաբանութեանը կրակը վառօղ մարդ-
 կանց եւ կրից դէմ կըռիւ է ելեր աս
 Վարդապետը, ընտոր ամենայն սուրբ
 Հարք. եւ անոնց ճամբան կերծայ, եւ
 զանոնք բռներ է իրենց առաջնորդ : Ուստի
 անա առ 26 երորդ ծանօթութիւնը հայե-
 վար աշխարհաբառ լեզուով հոս կըծարգ-
 մանեմ կըտպագրեմ ամեն մարդու հասկը-
 նալի ընելու համար ճշմարտութիւնը . ո-
 րուն հետեւիլը մեր սուրբ Հարց հետեւիլ
 է, եւ չըհետեւիլը սուտ հարց հետեւիլ է .
 որ կարդացողը թո՛ղ ընտրէ, թէ Հայ եւ
 սուրբ Կուսաւորչին իսկապէս զաւակ ըլ-

լալու սրն է պարտքը ու պատշաճը. որով
կամ սուրբ Հարքը կըսկատուէ, եւ կամ
զնոսա կանարգէ :

Եւ աս գրքիս անունը դրինք Բնծայ,
սակով չիծախուիր, կըբաշխուի ճրի,
որ ամենքը կարօզ ըլլան կարգալու, ուր
կըտեսնէք ամեն մէկ տողին մէջ՝ օրի-
նակներով պատճառներով յարդորանք,
խաղաղութեան, միաբանութեան զուգու-
թեան, ընտոր իմաստնոց խօսքովը՝ նոյն
Նզիշէ Վարդապետնիս կըսէր թէ՛ զու-
գութիւն է մայր բարեաց (ինչպէս) ան-
զուգութիւն ծնող չարեաց... Թէ որ ունե-
նար ազգերնիս աս գովելի բնաւորութիւնը,
կարծես թէ աս նոր փորձանքը, աս փոօ-
թէսթանթին ազանդը կըմտնէր, կըծաւա-
լէր քանի մը տարվան մէջ՝ ամեն քաղաքը
եւ գիւղը՝ բոլոր Հայաստան... : Ինչո՞ւ
Հրէից Յունաց, Ստորոց եւ ուրիշ ազ-
գաց մէջ չիծաւալեցաւ թէ, մեր ազգին

մէջ կըճարակի... ըսի՛ կըսեմ եւ ըսելէն
 չեմ դադրիր, թէ մեր անմիտքան՝ անզոյգ
 պառակտած ըլլալնուս համար, հին ատե-
 նէն, ինչիման նոր ատենս : Արկարդանք
 պատմութիւնները որ սուրբ Առաքելոց
 ատենը ազգք ազգի դէմ, մէյմէկու թշնա-
 մի, առզայկըկըճուտցնէին մէկզմէկ կըլլե-
 լու : Բայց ատոնք՝ հրաշքներով, բարի-
 օրինակով, մի հաւատք, մի մկրտութիւն
 եւ սէր քարոզելով, սա կատղածութիւնը
 հանդարտեցուցին, զատուածները միա-
 բանեցին : Արդեօք միայն Հայոց տա-
 ռապետալ պառակտեալ՝ ազգը՝ ինքն իր
 մէջը միաբանելու, սա փոօթեամբաննէ-
 րուն մամոնային՝ ոսկիին պէտք մը ունի
 եզեր, որք մէկ ըլլան միաբանին, կը-
 ռուելէն դադրին...՝

Մենք քանի մը զլուխ գրուածքներ
 ունէինք՝ ատենօք որը տպւած որը չի
 տպւած, որ ամենքը քիչ շատ յորդորանք

էն Թշնամութիւնը գժտութիւնը՝ վար
 դնելու հրաժարելու, եւ միաբանութիւն
 խաղաղութիւն գրկելու սիրելու, զանոնք
 ալ ետեւէ ետեւ հոս կը դնենք, երկու
 Յառաջարան գրուածոց ետեւէն :

Ա. Թուրք Հայոց առ. Թեոդոս կայսր
 ի Պոլիս. էրես 1.

Բ. Մարդասէր Ֆիլանթրոփ, Տօրթօս. Պա-
 ուաշէնիւն բերնէն. էրես 27.

Գ. Յորդորակ ուսումնասիրութեան, Ճառ.
 էրես 67.

Դ. Ընդդէմ նախապաշարման եւ աւելոր-
 դապաշտութեան. էրես 79.

Ե. Ողբ Իւնկ փիլիսոփային իր Նարսիս
 աղջկանը վրայ. էրես 145.

Զ. Իմաստութեան գովեստ , անխելքութեան պարսաւ , որ ամենքը կը հասկընան . Երես 161 .

Է. Վերջաբանութիւն ընդհանուր վասն յօդուածոցս . Երես 170 .

Ը. Վարք Քրիստոնէի . Երես 177 .

ՍՈՒՐԲ ԵՂԻՇԷ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻՆ

ՄԵԾԻ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՅ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՄԷՁ

ԳԼՈՒԽ Գ.

Թուրք՝ որ մեր Հայոց բոլոր ազգը սուրբ Հայրապետներովը Նախարարներովը (փաշաներովը) զօրքով եւ ժողովրդով, գրեցին՝ Թեոդոս (փոքր) քաղաւորին, որ է Պոլիս, 450 բուին:

« Յովսէփ Եպիսկոպոս (Աթոռղիկոս) շատ Եպիսկոպոսներովս, եւ բովանդակ Հայոց զօրքով, Վասակ մարդպան, եւ Ներշապուհ եւ Վարդան զօրաղլխով, եւ ամեն մեծամեծ Նախարարներով, քեզ մեծանուն Թէոդոս կայսերդ, եւ բոլոր զօրացդ, շատ եւ շատ ողջոյն կրմատուցանեմք:

« Մենք գիտենք, որ դուք խաղաղասէր մարդասիրութեամբ կըհրամէք ծովու եւ ցամաքի, եւ Հիկայ մարդ երկրիս երեսը՝ որ ձեր ուժին դէմ կենայ: Մեր անսուտ դրուած պատմութիւնները

կըսեն, թէ ձեր կտրիճ Նախնիքը, բոլոր Երոսայ՝ տակ առնելէն ետեւ, անցին եւ տիրեցին Սախայու երկրին, որ Սինտէն (Չինէն) ինչվան Քատիչք (Խարանխայ) զէմ կեցօղ մը չխմընաց, ամենքը ձեր ամբան: Եւ այսչափ մեծ իշխանութեանդ տակը, մէկն ալ մենք էինք. որ կայսերք սա Հայոց աշխարհքը՝ իրենց մեծ եւ սիրելի գերդաստանը է (մոխաթան) կըսէին: Ասոր համար մեր Տրդատ թագաւորը իր տղայութեան ատենը, իր հայրը Խորով սպանող աղգականաց ձեռքէն վախչելով, եկաւ ձեր երկիրները. ուր ապրեցաւ եւ մեծցաւ: Ետեւ զինքը թագաւոր ըրիք՝ որ եկաւ նստաւ հօրը աթոռը: Այսպէս ալ ետքը իր սորբ հաւատքը որ իՔրիստոս, առաւ սորբ Եպիսկոպոսապետէն Հռոմայու. (հոն երթալով սորբ Գրիգոր Առաստորչին հեա) որ Առաստորեց մոթի մէջ մընացած բոլոր Հայոց աշխարհքը: Հիմա այս մեր սորբ հաւատքը, կուզենկոր ջնջել անհաւատ Պարսիկները:

« Մենք ձեր անյաղթելի ուժին վստահնալով, անոնց քանի մը հրամանին զէմ զարձանք. եւ ալ շատ կայ՝ որ կը հաղըվորինք կոր ընդդիմանալու: Մեռնիլը աստուածազտութեամբ աւելի աղեկ կըսեպենք, քան թէ ապրիլ զան ուրանալով: Թէ որ դուք ալ քիչ մը մեզ կռնակ կենալու որ ըլլաք, չէ թէ միայն չենք մեռնիր, այլ երկու կեանքով հոգոյ եւ մարմընոյ կապրինք: Թէ որ

այս մեր աղաչանքը քիչ մը ուշանալու որ ձգէք,
անտարակոյս այս կրակը կը հասնի կը պատէ եւ
այլ շատ աշխարհներ : »

ԾԱՆՅՈԹՈՒԹԻՒՆՔ ԳԱՂՂԻԱՐԷՆ, ԵՐԵՍ 319.

Այս մեր սուրբ Հարց ժողովոյն Թղթին
բացատրութիւնը հոս կը ղնենք, ամենուն
հասկանալի ոճով մը, որ Քաղղիէ վար
Նղիշէին պատմութեան մէջ զբուած է .
Մանօթ. 26 . Երես 319 :

Այս Հայոց ազգիս մեծ ժողովքին
Թուղթը՝ բազաքական (տէվլէթի) եւ եկե-
ղեցական որ զրեցին Թէոզոս կայսեր,
մէկ մենծ նշանաւոր վկայութիւն մի է,
Թէ ինչ աստիճանի փառաւորութեան մէջ
էր ան ատենները Հոռոմայեցւոց կամ
Հոռոմոց (Յունաց) տէրութիւնը : Բոլոր
Հայաստան՝ որպէս Թէ անոնց մէկ կալ-
ւածն էր, (մալիքանէ) կամ մէկ ամուր պա-
տը, ընդդէմ բարբարոս Պարսից եւ Թա-
ժարացարշաւանացը որոնց Հոնք կըսէին :
Եւ այս այսպէս ըլլալը յայտնի էրեւցաւ

ատենով ետեւէ ետեւ : Վասն զի երբոր
կայսերք Պօլսոյ, անհոգութեամբ բանի
մը տեղ չըսեպելով աչքէ ձգեցին մեր
Հայաստանը, որ կորսընցուց կամաց
կամաց իր ուժը. այնպէս ալ բանի զնաց
իրենց տէրութիւնը տկարացաւ, եւ
վերջապէս կործանեցաւ ընտոր մերը :

Հայոց Թագաւորութեան երկրին զիրքը,
որ էր երկն մեծամեծ ինքնակալութեանց
մէջը, ի հարկէ անոնց մէկուն հետ, կա-
ռավարութեան խելքը իրենց կըսորվցնէր,
որ ուխտողաշինք (ալիանցա) ընելով՝
պինտ կասլիին : Արովհետեւ մեր Արշա-
կունի Թագաւորք, եւ Պարսից Թագաւորք
մէկ տնէն կամ ցեղէն էին, անոր համար
անոնց հետ միշտ անբախտելի բարեկամ
էին ծեծի եւ խաղաղութեան ատենը :
Տես մեծն Տիգրանը, Մինրդատը եւ իրենց
յաջորդները մինչեւ գրեթէ մեծին Վոս-
տանդիանոսին ատենները միշտ հաւա-
տարիմ դաշնակից էին Պարսից՝ որք
անոնց եւ Պարթեւաց եւ Մեդաց կարին
զօրաց զլուխ ըլլալով՝ պատերազմեցան

Հոռմայեցւոց դէմ, եւ Սիլլա, Լաբուլ-
լոս, Փոմիէ Քոասոս եւ Անտոնինոս
գորապէտաց ուժը կոտորեցին եւ զօրքը
ջարդեցին : Բայց երբոր Սասանեանք
Պարսից անողը որ յափշտակեցին, Հայք
քակեցին կտրեցին այս կասկացու-
թիւնը, անկէ ետեւ անոնցմէ հեռոնարով
կասլիեցան Հոռմայեցւոց հետ : Նոյն
ատենները որ Քրիստոնէական սուրբ
հաւատքը տարածեցաւ, եւ անոնք ալ
դարձան ի Քրիստոս ինչպէս մենք, այս
կասլը աւելի եւս սըխմըվեցաւ. որ պիտի
ըլլար մշանջենաւոր, թէ որ երկու դիաց
ալ՝ խոհեմութիւնը եւ իրենց օգուտը՝
կանոն բռնելու որ ըլլային իրենց գոր-
ծոցը եւ բանաւոր տէրութենական վար-
չութեան :

Երբոր Հայոց Թագաւորը Խոսրով զանա-
կով զարնըվելով մեռաւ 258ին մարգաս-
պան Անակէն, որն որ Պարսից Թագաւորը
Սասանեան կեղծաւորութեամբ խաւրեր էր
Խոսրովին բով խոսրովին մեկմանչ զաւակը
Տրդատ՝ բարեկամ Նախարարքը՝ փա-

խուցին ի Հոռոմ. ուր կեցաւ մեծցաւ եւ սորվեցաւ՝ վարժեցաւ այս ժողովուրդոց լեզուն վարքը եւ կըրթուծիւնը: Յաւել զինւորական կարգը մտաւ, եւ Արիկիանոս զօրապետին քով ցցուց քաջութիւն եւ կարընութիւն. կարծես Հէրքիւլէսի մը ուժովը: Հոն 28 տարի անցընելէն ետեւ, Ռիոկղետիանոս կայսրը՝ զինքը ըրաւ Հայոց Թագաւոր, եւ տուաւ ձեռքը մենծ զունդ մը զօրաց. որոնցմով դարձաւ Հայաստան, տիրեց եւ նստաւ իր հարցը անոռը:

Այս Խոսրով Թագաւորնիս քանի որ ետքի շունչը բերանն էր, հրամեց որ խարդախ եւ չար Անակը տնով տեղով սրի տան սպաննեն: Ասոր զաւկներուն մէկը՝ կոտորածէն խալտեցաւ, որ իր ծծմայրը, Յոյն քրիստոնեայ, իրէն հետ բերաւ Խայսերի. հոն զանիւմկրտեցին. եւ դրին անունը Քրիզոր: Որ մեծնալով ինչպէս պէտք է սորվեցաւ քրիստոնէական կրօնը. այնպէս ալ լեզուն գրականութիւնը եւ վարքը Յունաց. ուր իմաստութիւնք եւ զիտութիւնք ի մեծ պատուի էին ան ատենները:

Ստեւ' ազգեցութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, որ
անտարակոյս կամեցաւ տալ առիթ մը
մոռցընելու իր հօրը Անակիին ըրած չարու-
թիւնը, զնաց մտաւ ի ծառայութիւն Տըր-
դատ Թագաւորին եւ եկաւ ի Հայաստան .
հոն ետքը 501ին, Թագաւորը եւ իր բոլոր
Հայոց ազգը դարձուց ի Քրիստոնէական
հաւատքը, ասոր համար եղաւ ազգիս Հա-
յոց Կուսաւորիչը :

Այս ամեն զիպուածները, որ ընտո՞ր
ազգս Հայոց սուրբ Աւետարանին դար-
ձաւ հաւատաց' մենձ շահ եւ օգուտ կընէ
քրիստոնէի մը զիտնալը : Բայց մենք հոս
չենք կրնար աւելի երկնցընել այս նիւթիս
վրայ : Ուստի այս ատենըս որ հաւատքը
ճշմարիտ Աստուծոյ օրէ օր կըշատնար
Հոռմայ տէրութեան մէջ, որ մեծն Կոս-
տանդիանոս օրինակ եղաւ իր ժողովուր-
դեանը, սուրբն Քրիզոստ Եւ Տրդատ Թա-
գաւորը ալ' մենձ տրախութիւններնէն
չէին կրնար կշտանալ . Տրդատ ինչպէս
զլուխ մը մենձ Թագաւորութեան . որ
օգնութեամբ Հոռմայու կրցաւ ապահով-

ցընել Հայաստան, անհաւատ Պարսից
պատերազմէն :

Սւ Սուրբն Գրիգոր, որ Հոգւով սուր-
բով, սուրբ վարդապետութիւնը փառա-
ւորցընելով կը բարոզէր մոլորեալ ժողո-
վութեանը, եւ ամեն տեղ Սուրբ խաչը
տնկելով օրհնելով պաշտել կուտար :

Սա երկուքնալ այսպէս մեծ հոգ ընելով
իրենց հայրենեացը, ուզեցին՝ որ աս եր-
ջանիկ վիճակին մէջ որ Հայաստանը դրին,
հաստատուն եւ անխախտ մնայ միշտ
իրենցմէն ետեւ : Սա բանիս համար
պատշաճ տեսան՝ որ Հռոմայ պէտք է
երթալ, Տրդատ՝ պինդ կապելու եւ պահե-
լու համար իր հնազանդութիւնը ուխտու-
ղաշինքը Հռոմայեցոց հետ, որոնց հետը
արդէն կապուած էր երախտագիտութեան
կապովը : Սւ սուրբն Գրիգոր՝ իրեն ժողո-
վութիւնը, մի հօտ, եւ մի հովիւ եւ մի փա-
րախի (աղբլ) մէջ միանալու . մէկ ըլլալու
համար, որուն հովուապետ է յաջորդն սըր-
բոյն Պետրոսի, որուն Տէրն մեր Յիսուս,
երեք հեղ հրամեց՝ « Թէ արածէ իմ ոչխար-

ներս » (ասհրամանը Քրիստոսի իրեքբառով-
մեր սուրբ Հայրը ազեկ հասկընալով, գործ-
քով կատարել ուզեց) : Ուստի երան գա-
ցին Հոռոմ մեծին Առստանդիանոսի, եւ
սուրբ Սեղբեսարոս Պապին քով, հոն
Սուրբն Քրիզոստի իր նորահաւատ ժողո-
վորդը դրաւ հովուական գաւազանին
զիմացը սուրբ Պետրոսի յաջորդին,
որուն զլիաւորութիւնը է՝ ընդհան-
րական : Եւ սոաւ սուրբ հայրապետէն
ամեն կերպ էկեզեցական կանոնադր-
ութիւնք . եւ սահմանադրութիւն վար-
դապետութեան հաւատոյ ի Յիսուս Քրիս-
տոս : Վասն զի այսպէս պէտք է որ
մեկնենք, աս Սզիշէին մէջ գրուած թղթին
մենծ խօսքը՝ որ կըսէ « Թէ հաշատքը
որ ի Քրիստոս, ընդունեցաւ ի սուրբ
Եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ » ի հարկէ
աս ամենայն կանոնք եւ կարգաւորու-
թիւնք գրուեցան հոռմէվար որ էր սըր-
բազան լեզու էկեզեցական, որ Սուրբ
Քրիզոստ պղատիկութենէն ազեկ սորվեր էր
եւ զիտէր (չըսեմ թէ՛ բուն իր լեզուն էր) :

Աս գործքովը՝ մեր սուրբ հայրը պարտաւորեց իր նորահաւատ ժողովուրդը միշտ կալ մնալ հաւատարիմ, եւ հպատակ այս ուխտուղաշանցը, որ կը կապէ՝ մի եւ նոյն կընէ զիրենք, ընդհանրական մի՛ սուրբ՝ սուսքերական եկեղեցւոյն հետ։ Սուրբն Գրիգոր հոն ձեռնադրուած իւն առաւ եւ օրհնելեցաւ ընտոր կըսէ Գրիգոր Աւթոգիկոսը Ներսիսեանց օրը, Պատրիարգ հայաստանին, եւ բոլոր հիւսիսային աշխարհաց. եւ այլ շատ արտօնուած իւններ՝ մասունքներ, եւ եկեղեցական զարդարանքներ, որոց պէտս ունէր, որ պարգեւեց իրէն, սուրբ Սեղբեստրոս Պատր։ Որուն կը լիկայեն մեր բոլոր ազգային պատմութիւնները, եւ ոչ ոք բնաւ կը տարակուսի ստոյգ ըլլալուն վրայ (Աս է ճշմարիտ եւ բուն սրատճառը Հոռոմ երթալուն մեր Առաստորչին)։ Թէ որ չէ, ինչ այլ մեծ պատճառ կը բնայ ըլլալ. որ մեր սուրբ Հայրը թողու իր թեմը տարիով եւ ծովով ցամաքով երկայն ճամբորդութիւն ընէ, անցնի Անտիոքայ Երուսաղէմայ Աղեքսան-

դրիոյ անտունէրը, եւ երթայ ինչիման Հոռմ.
Եթէ ոչ, առ սիրոյ եւ միութեան հոգեւոր
եւ հարկաւոր ուխտադաշանցը համար :
Ինչպէս որ մեր Տրդատ Թագաւորնիս ալ
իրէն կողմանէ ինչ որ օր սկէտք էր, ինչ
որ օր ուզէց մեծն Առստանդիանոսէն, իր
բարեկամութիւնը՝ կռնակ կենալը՝ դա-
շինքը (ալիանցան) միշտ եւ մշտնջենաւոր՝
առաւ զրովք Ասթինէվար եւ Յունարէն :
Աս երկու Թագաւորաց տեսութիւն ընելը՝
ինչպէս եւ Հայրապետացը, կըզբեն մեր
Հայոց ժամանակակից սլատմիչները,
նաեւ յետոյ ամեն զրօղները : Այլ քանզի
Հոռմայեցւոց սլատմիչքը ամենեւին առ չեն
յիշատակէր : Աս բնուին անիմ մը չիտար
տարակուսելու մերոնց զրածին ճշմար-
տութեանը վրայ : Քանզի Հոռմայեցւոց
կայսերական քաղաքը Հոռմ, օր չէր
անցներ՝ որ կուգային կերթային իրեն
տակը հնազանդ նախարարներ, փոէնս-
ներ, իշխաններ եւ Թագաւորներ. որք կը-
խնդրէին իր կայսերական բարեկամու-
թիւնը եւ սլաշտսլանութիւնը : Ուստի առ

մեր հեղինակաց պատմածը, իրենց առ-
ջեւը՝ մէկ մենծ տէրութենական կառա-
վարութեան բան մը չըլլալով, իրենց
սրատիրչքը զանց առին : Բայց մեր առջին՝
մեր համար չէր այնպէս, այլ մէկ մենծ եւ
ճշմարտապէս տէրութենական կառավա-
րութեան բան էր, եւ յոյժ պիտանացու
գործողութիւն, որ Հայոց պատմիչք Ազա-
թանգեղոսէն սկսեալ, որ աչքով տեսաւ,
եւ ամենքը կարենային զանց առնել, եւ
չիգրել :

Աս մեր Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին
տրված օրինակը կապակցութեան եզրայ-
րութեան միաբանութեան եւ միութեան
սուրբ Սեղբեսարոս պապին հետ, մէկ
անձխտելի նշան մի է՝ Հոռմայ ամոռոյն
գլխաւորութեանը : Պարապ տեղը մէկը
կաշխատի, թէ որ ուզէ բնաբռել բոլոր
եկեղեցական սրտամութեանց մէջ մէկ
օրինակ մը այնպէս յայտնի եւ բանադա-
տիչ : Իմ գլխաւորութիւնս չէ խօսիլ խելքը
նորելաք եկեղեցիներուն կամ ազգերուն
վրայ, որ շատ քիչ, հեռացեր են եւ զա-

տուէր են հռովմէական հազորդութենէն .
ես կըսեմ մասնաւորաբար մեր եկեղե-
ցւոյն Հայոց . որ պարտական էր կալ
մնալ հաւատարիմ, միշտ եւ սաճնն առեմ
ան կապակցութեանը եւ դաշնադրու-
թեանը , որ մեր սուրբ Հայրասպատր
դրաւ եւ հաստատեց այս աթոռին հետ :
Բայց աւանդ , թշուառութեամբ մը պարա-
գայից այնպէս չեղաւ :

Այստեք որ ետեւէ ետեւ նստեցան
ի Պօլիս անհոգ կեցան Հայաստանը պաշ-
տպանելու , եւ ընտոր պէտք է կոնակ չի
կեցան , որ ան սկսաւ տկարանալ . վասն
զի իր անհաշտ Պարսիկ թշնամին , բնաւ
հանգիստ եւ դադար չէր իտար Հայոց . կու-
զէր ջնջել թէ հաւատքը եւ թէ երեւելի մար-
դիկը եւ թագաւորութիւնը :

Աւերջսպէս մարդիկ եւ իրենց ժամա-
նակաւոր գործքերը տնցան գացին ,
բայց ազգը պինտ պահեց իր հաւատքը :
ի Քրիստոս , կռապաշտից եւ սյլազգեաց
դէմ կենսալով :

Հայք այնպէս սեպեցին , որ իրենց ան-

տէրունչ, եւ նեղութեանց մէջ ըյնալնուն
պատճառը ան է, որ Հոռմայեցիք Հոռմի
բնութեան խարթախ եւ սողրոյց . մարդը
բանի տեղ չիղնելու չիհաւնելու վարք ըս-
տացան. Ուստի ազգսալանորմէ քանիզնաց
սլաղեցաւ, որպէս տէրութիւն մը հպարտ,
ուխտողաշինք չիրոնօղ, եւ բարեկամ մը
բոլորովին անօգուտ :

Աստուծոյ 452ին, որ հայք իրենք իրենց
զլխուն մնացած, կըկըռվէին կըծեծկը-
վէին անհաւատից դէմ՝ բրիտանեական
կրօնը պահելու համար. անդին Հոռմայե-
ցիք, որ թողուցին ետ քաշվեցան Հայոց օգ-
նելու. մենծ ժողովք մը ըրին ի Քաղկեդոն՝
հեռու Հայոցմէ եւ առանց անոնց Նախ-
կոստաց, նոյն վախճանի համար, այս-
ինքն բրիտանեական կրօնը պաշտպա-
նելու համար (մենծ ամօթ իրենց, եւ մենծ
անխտհեմութիւն..... ըրածնին մէկ հար-
կաւոր էր նէ, թողածնին՝ տասնասպատիկ
հարկաւոր...) Խէրմը եկեղեցականք Յոյն
ըլլայ Ասորի ըլլայ, աս ժողովքին սահմա-
նացը դէմ որ կեցան (եւ ո՞ր ժողովքին դէմ

դնօղներ չեղան) . ասոնք եկան Հայոց մէջ ընկան (որ ան ատենը քիչ մը հանգչեր էր), եւ զուրցեցին եւ յաչաղեցին . սուա եւ շինծու չար զրպարատութիւններ, սուրբ Ագօն պապին Տոմարին դէմ, եւ բոլոր ժողովոյն հայրասպետացը... Ախ, ինչ ըսեմ : Մարդու տկարամտութիւնը ճանչցրված բան է : Հստմայեցիք իրենց մարմնաւոր հանգստեանը համար ետ կեցան չուղեցին սրահել սրաշտպանել Հայր զօրքով, ընդդէմ Պարսից, որ այնքան արիւն թափեց եւ նեղութիւններ քաշեց : Ասոնք ալ՝ ան չիք ստղբոյց զրպարատղներէն խաբվելով՝ ետ կեցան թողուցին՝ անոնց, այսինքն Քաղկեդոնի հաւատոյ բացատրութիւնը եւ սահմանադրութիւնը.....՝

Ուստի այսպէս կրնանք ըսել, թէ Հստմայեցիք պատուեցին՝ Տրդատին դըրած մարմնաւոր ուխտուղաշինքը, եւ Հայր՝ Սուրբ Գրիգորին դըրած հոգեւոր ուխտուղաշինքը : Ա՛յ անհուն չարեաց պատճառ անխոհեմութեան : Քեզի կըսեմ ս՛յ խեղճ Հայաստան . կըվայլէր մի քեզի ատ քու

սուրբ հօրդ Լուսաւորչին կապած կապը՝
սուրբ Պետրոսին անոռին հետ՝ կը արել
բըզը կաել :

Ահա Պարսիկք հասան ուզածներնուն .
վասն զի շատոնց վընէ հետէ կուզէին , որ
Հայք հեռանան զատվին Հոռմայեցւոց
հազորդութենէն : Ահա հիմկվընէ ետեւ
Հայք մնացին իրենք իրենց զլխուն՝ երե-
սին վրայ միս մինակուկ : Պարսից կողմա-
նէ կը տանջվէին եւ կը շարչըրկվէին՝ որպէս
Թշնամի արեւապաշտութեան , ողորմելի
բնակիչքը հայաստանու : Եւ Յունաց կող-
մանէ ալ կը հարածվէին՝ որպէս հերետի-
կոս մը , որք սրգողեցան իրենց՝ Քաղ-
կեդոնի դաւանութիւնը մերժելնուն եւ դէմ
հենալնուն համար : Յանուն Աստուծոյ
խաղաղութեան , եւ ուզգամաբանութեան
սրատեալաւ՝ արին լըվայ կը լլային ամեն
դիաց Հայք . եւ մէկը չէլաւ կամ չըկրցաւ
ինչպէս սէտք էրնէ բնատելն շմարիտ սրատ-
եալը եւ հոգ տանիլ այս ազգակործան
վիճակին . Հայաստան օր օրէ կը կորսնցնէր
իր կտրիճ նախնեաց փառքը եւ տէրու-

Թիւնը . բայց հաստատուն եւ պինտ կե-
ցաւ՝ միայն հաւատոյն եւ վարդապետու-
թեանը վրայ , որ իրեք ընդհանրական
ժողովքը վճռեցին առանց այլ եւս շրմբոյ
կկեղեցին , եւ առանց քայլ մը առաջ կրրա-
յու յԱստուածարանոսրեան Արնզովէր Յե-
տիրէս եւ Քաղկեդոնի ժողովքը միատեղ ,
երկուքն ալ անխտրաբար : Հակասութիւն
մը խելքը չի սղմելու : Բայց պէտք է որ
մեկնենք . Թէ Հայր ան սուտըբոյցներէն
մէյմը խարվելով՝ կաւտային՝ Թէ Յետի-
րէս , եւ Թէ Քաղկեդոնի ժողովքը հաւա-
սարապէս գէմ էին սահմանոցն հաւա-
տոյ՝ առաջուցմէ եղած երեք ժողովքին :
Գարէր անցան , բայց այս տնաւէր խա-
րվիլը որ խարվեցան առաջնորդք ժողո-
վրդեան , քանի զնաց յունաց հետը գժտե-
լով արմատացաւ :

Երեւցաւ Մահմէտը . եւ իր Խալիֆայքը
Պաղտատու , լրմնցուցին Պարսից սկսածը :
Ալ գերութիւն , խելքի մտքի տարազմնու-
թիւն՝ որ ան ատենէն պէրի Հայոց վրա-
նին եկաւ , աչք չի թողուց բանալ՝ որ ճան-

չնան իրաւ եղածը՝ իսկ եւ իսկ ճշմարտութիւնը : Այլ խաչակրաց ատենը, քանի մը կամ թողիկոսաց առաջնորդութեամբ (որ կըսվին Ներսիսեանք) յիշեցին ան սէրը, եւ ուխտուղաշինքը որ զիրենք կապէր էր Հռոմայեցւոց հետ, գրկերնին բացած ուրախութեամբ ընդունեցան իրենց Ներսիսեանքը, եւ օգնեցին իրենց ամեն կերպ ընտոր պէտք էր եւ կըվայլէր : Բայց ետքը, երբոր աս Փռնկէնէրը եւ զօրքը նեղը ընկան, աւրըվեցան, եւ պէտք եղաւ որ թողուն սկսածնին եւ քաշվին յՆերսիսեանք, ան ատենը Հայք գացին որի բերան անհաւատից՝ որպէս քրիստոնէայ եւ որպէս աշխանջա ընօրը Հռոմայեցւոց հետ. եւ բոլոր ջանքերնին պարապ գնաց, եւ կորսնցուցին Արիւկիայու թագաւորութիւնը՝ Առզինեանին տանը հետ. եւ անկէ ետեւ յոյսերնին հատաւ՝ նորանց վաստակելու մէյ մալ իրենց ազգայնութիւնը (1575) :

Ուստի Հայոց ազգ որ կըսենք, կամ Նկեղեցի հայաստանեայց, (Թէպէտ եւ ի ծէսս

Եւ յարարողութիւնս պաշտամանց շատ առաջ գնացել զարդարեցաւ) այլ նկատմամբ վարդապետութեան կրօնի եւ հաւատալեաց կեցաւ մնաց՝ անհին ատենվան մութ եւ անորոշ խնդիրքներովն հաւատոյ, մէկ ժողովուրդ մը՝ որպէս ի հինգերորդ դարուն էին : Բայց պէտք է զիտնալ՝ որ մէկ մասը աս ժողովրդեան, հաւատարմաբար հետեւեցաւ միշտ ի վարդապետութիւնս կաթողիկէ եւ հռոմէական աթոռին հպատակ եւ Նկեղեցոյ հնազանդ ըլլալով՝ օրինակաւ ցրցուցած հրամանին Սրբոյն Քրիզոստի Լուսաւորչին մերոյ : Ասոնք են հարազատ զաւակք, ան աստուածարեալ առաքելոյն՝ եւ տօնախմբեալ պատրիարզին Հայոց, որ իր ոչխարները դրաւ ձեռքին տակը՝ ան արտօնութիւնը սուրբ Պետրոսին ժառանգող հովուապետին . այս ոչխարքը, « որք զօտարի գհեա ոչ երթիցեն, այլ փախիցեն ի նմանէ, զի ոչ ճամաչեն զձայն օտարաց » (Յովհ. Ե. 5) :

Այլ ոմանք (քանի մը, պազի) Վարդապետք Հայք, որ խղճմտանքնին զի-

րենք կըղատէ, մէկ անխտհեմ պատասխան մը գտեր են՝ զիրենք պաշտպանելու համար. եւ կըսեն,

« Թէ իրան է որ կատարեալ յուզլափառութեանը մէջ էին, սուրբ Պետրոսին յաջորդները, ան մեր Սուրբ Քրիզոստոմ եւ Տրդատին տառնէն. բայց Լէօն պապէն ետեւ՝ մոլորութեանց մէջ որ ընկան, մենք ալ հարկաւորեցանք հոն կալ, հոն մնալ, ուր որ մեր Լուսաւորիչը՝ մեզ մէկ մը դրաւ հաստատեց : »

Աս կըսեն՝ եւ չեն մտմբտար, թէ աս խօսքերուն հետեւանքը ուր զիրենք կըտանի, այսինքն ուրանալ՝ անսխալութիւնը սուրբ Աւետարանին, ուրանալ անսխալութիւնը՝ ընդհանրական ժողովոց, ուրանալ հիմը կարգադրութեան սուրբ Լուսաւորչին. եւ մէկ խօսքով ուրանալ քրիստոնէական Սկեզեցին գլխովը՝ եւ ժողովրդովը եւ Հաւատամքովը : Թէ որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ խօսքը Պետրոս առաքելոյն եւ անոր վրայ շինած էկեզեցւոյն, դուք անզօր, պարսպ բան մը կըսեալէք : Թէ որ մեր

սուրբ Առաքելոցին օրինակով հաստատածը՝ անցած զանցած ոչինչ բանի մը տեղ կը դնէք, ինչ կը մնայ անդին . եթէ ոչ, մէկ երեսանց հաւատք մը, մէկ նոր կրօն մը . մէկ հերետիկոսութիւն մը...՝ (Հոս իմ բանս ազգին վրայ չէ, այլ ան վարդապետաց՝ որ այս սուտ կարծիքով, եւ խօսքով ազգը սղտորեցին անհոգ կացին մնացին), որք եւ աս հետեւանքէն կը զարհուրին . բայց կարելի չէ, մէկ բան մը ուզել, եւ ան բանին հետեւանքը չուզել, չէ նէ կիցնան հակառակեան մէջ եւ ընկած են :

Գարձեալ մէյմը իրենց հարցընելու որ ըլլամ, Թէ ուսկից առիք դուք աս իշխանոշիւնը որ նզովք կարդացիք վեց հարուր եպիսկոպոսաց եւ սլտորիարգաց դէմ . (եւ անոնց հերետիկոս սեպածը, դուք սուրբ տէյի բարոզեցիք որ է Ռէօսզորոս) : Ձեր քանի մը եպիսկոպոսքը միծէ աւելի խորին սատուածաբանք, աւելի խելացի . եւ աւելի գիտնականք էին : Անտո՞ր աս բանըս համարձակեցան եւ ըրին...՝

Ո՞ւր էին ձեր դպրատունները, մեծամեծ

ուսումնարանները , գրքատունները , եւ
օգտակար ընկերութիւնները շարունակ
ընտոր որ կար Աթէնք Ազէքսանդրիայ,
Հռոմ , եւ Կորնդոս եւ այլն . ո՞յք հիմնե-
ցին ձերինները ' ո՞ր ատենները , եւ ո՞ւր
անոնցին նման.....' Ըսածներս ծանր
է , այլ իրենց շինծու գրուցածը չի
մի արդիւնաւորիր , այդպիսի պատաս-
խանի : Ընտոր չըզիտցան այսչափ բանը ,
Թէ ո՞րքան մարդկային խելքը երթալով
կրկոկվի , հաւատոյ մասունքն ալ հետեւա-
բար կըբացատրովին ժողովոց եւ զլիտց
էկեզէցոյ հեղինակութեան տակը : Ուստի
ատ պարծենալը եւ ըսելը « Թէ ' մէնք
երեք ժողովք միայն , կըճանչնանք » եւ
այնպէս պինտ կալ մնալը , չեզու մի ամե-
նայն չարեաց պատճառ եւ ողորմելի
մէնծ Թշուառութեան ազգիս :

Սա հոս ալ ան հնուց սուտ կարծիքով
քուն եղօզ վարդապետքը ' չեմ սխմէր ,
որ իրենց կցկտուր պատասխանները '
աւելի զիրենք կըպարտաւորէ , միայն
կուզեմ (Թէ որ ատ խելքով ալ եւս կը-

զրտվին ոմանք), ամենուն հիմակ աս
օգտակար խրատը տալ : Ջանացէք ան
համբան մտնելու, ուր որ ձեռքերնէդ
բռնած դրաւ նախահոգալով՝ մեր սուրբ
Հայրը, մեր Լուսաւորիչ առաքեալը
Սուրբն Գրիգոր : Նորոգեցէք կապը ուխ-
տուղաշինքը եւ եղբայրական միութիւնը
Հոռմայ եկեղեցիին հետ. որ է սուրբ
Լուսաւորչայ օրինակին եւ կամացը հե-
տեւողութիւնը, իբր առաջին վէմն եւ
բրիստոնէական հաւատոյ :

Վարդապետք, ո՞վ զլուխք եւ առաջ-
նորդք հոգեւորք, զիտէք մի որ դուք
եղաք՝ հոգեկան, եւ իսկապէս մարմնա-
ւոր ամենայն չարեաց սլատեառ ազգիա .
եւ ձեզի կինայրաւել զայս ամենայն առաջի
Սատուծոյ եւ մարդկան. եւ պէտք չէ
ասոր համար մենծ մենծ աշխատանք-
նէր . հերիք է միայն, ատեն ատեն գրել
Թուղթ բարեկամութեան, եւ ողջունի՝
առ հասարակաց սրբազան Հօրը, եւ
ընդունել իրմէն իւր ողջոյնը : Աս
կըհարթէ ամեն դժուարութիւն, եւ ան

ամեն անցածները կըմոռցնէ : Սիրա
 րբէ, փորձէ մէյմը ատ խորհուրդը, որ
 կատարելապէս ըլլաս հաճ եւ զոհ : Պա-
 րապ տեղը դուն կըսրդողէիր ժողովըր-
 դեանդ՝ մէկ մասին վրայ, որոնք կարծես՝
 Թէ Թշնամի են հայրենեաց . այլ մեծապէս
 սխալեցար հոս, վասն զի դուն զիրենք
 վշտացուցիր եւ շատ նեղութիւններ տը-
 վիր չիզխոնալով՝ որ անոնք են որ,
 Սուրբ Լուսաւորչին դրած ճամբուն մէջ
 միշտ կեցան եւ քալեցին եւ ազգին սուրբ
 (չէ Թէ սուտ) Վարդապետացը խելքին
 խրատին հետեւելով հաստատ կեցեր են :
 Հաշտըվէ ատ ուղղափառ առաքելական
 եւ Հռոմէական եղբարցդ հետ, որոնց
 զխմացը՝ զուր եւ անտեղի նախանձա-
 խնդրութիւններդ, եղան շատ մեծ քար
 զայնակղութեան եւ սլատճառ զատուելու :
 Սխ Թէ որ գտնաս անոնց սիրտը քե-
 նով մը լըցված, քուկին ատեն ատեն
 տըված նեղութեանցը համար, բայց ըսեմ
 հալածանքներուն համար որ քու ձեռքէդ
 քաշեցին, խնդրէ սուրբ հարանց Հայ-

րէն՝ որ զանոնք ներելու յորդորէ, եւ
եզած զէները մոռնալու, որ իբրեւ հաշտ
եւ միաբան եզբարք՝ հոգևով եւ մարմնով
մտնանք ան ատենը՝ « Ընդ դուռն ի գաւիթ
ոչխարաց » որ է արքայութիւն Տեառն
մերոյ (Յովհ. Ժ. 9) :

Համախոհ Մխիթարեանց Վէնէտկոյ

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԳԱՊԵՏ

ԽԱՊԱՐԱՃԻ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

ՈՐ Ի Փարիզ :

ՄԱՐԴԱՍԷՐ

ՖԻԼԱՆԹՐՈՓ

ՄՕՆՍԻԻ

ՏՕՔԹԷՕՌ ՊԱՌԱՇԷՆԻՆ

ԲԵՐՆԷՆ

Թուրք հրատարական՝ առ ամեն ժողովուրդս Արեւելեան
Քրիստոնէից Խաչապաշտից եւ Հրէից :

Ո՞վ ազգք եւ ժողովուրդք անուանիք եւ
հզօրք եւ մեծք ատենօք՝ որք հիւսայ՝ ծանր
սոյունարախի տակ կըտըզաք դարձուցէք
ձեր բժոտած ցաւած աչիւրնիդ՝ դէպ ի Արեւ-
մուտք ո՞ր հիւսակ արեւն է , ո՞ր միայն
կըզտալի ձեր տէրտին դեզը եւ հարը .
Մտիկ ըրէք ըսածներուս՝ խելիւրնիդ ազեկ
մը վրայ ժողվելով :

Շատերը՝ իրաւցընէ բանիբուն մար-
դիկներ , տեսան հանչցան ձեր խղճալու

հալը, եւ գրեցին թուն խապիլլի ճարը՝
 բայց անցողաբար : ես սոթարվեցայ՝ ա-
 մեն թարգ ձերին խերը թունելու, եւ ամեն
 կողմանէ սլաշպանելու՝ որ կատարեալ՝
 Էմանսիփասիօն՝ այս ինքն է՝ հայրենի ազա-
 տութիւնիդ ամենէք վայելէք : Աստուած
 ներսը ի սրտէս կըսէ, քեզ տեսանեմ ըրէ
 ըսէ մի յօգնիր, վատահամալով ի բարի
 կամս թագաւորացն Սերոպայու, որոնց
 սիրտը իմ ձեռքս են, եւ ի բարեյօժարու-
 թիւն իւրեանց ժողովրդոց, եւ ի խոհե-
 մութիւն Սուլթան Մէհիտին՝ եւ իր իշխա-
 նացը . որ ատ սիրոյ քաղաքականութեան
 բանը՝ Ախլհանէին Համթի-Շէրիֆը՝ կըլ-
 լայ՝ կըլլըմնայ եւ կըհաստատովի ի խա-
 զազութիւն եւ ի խնդութիւն ձեր եւ բոլոր
 աշխարհիս :

Քրիստոնեայք եւ Հրէայք . արթնցիք
 մէյժը, եւ սահի՛ն գիտցէք որ դուք էք՝
 ուժը, թէմէլը, տայախը, ատ Տաճկին
 տէրութեանը . չիւնքի հիւնէք՝ մարի-
 ֆէթ՝ անհանգիստ տատիլ՝ վաճառա-
 կանութիւն . շոշորթմալ գիտութեան հոտ

կոյ նէ, ձեր ափն է: Գնւք էք տէր ամեն
խելացի զէնահանի եւ հարպիկութեան: Գնւք էք որ տէրէրնիդ Տէր կընէք, կը
հագվըցընէք կըկշտացընէք: Այս օրվան
օրս, ձեզի մեծ խիպ ու ամօթ չէ մի. այս-
պէս չէօքմիւշ եղած խասխանի մնալ, որ
խելացի Սուլթան եւ վեզիրնէրունիք, որուն
մէկ' երկուք' տասը' արզուհալ զրէք ուզէք
խընդրէք համեստութեամբ բայց կըտրուկ
խօսքով, ձեր մարդկութեան իրաւունքը
ազատութիւնը. եւ այսքան տարեկան ծե-
ծիփետին եւ ստրկութեան մուխապէլէն'
չըրախ ելլելու, այսպէս ըսելով. Թէ « ան
դուք չէք կըրնար Թէփէնիդ զարկած, վար-
երես նստիլ, փաշաներուն փօշաներուն
էօրֆին եւ զուլումին տակը ան թախէթ-
նիս չիմնաց քաշելու համբերելու տէյի.
որք եօլսուզ ուափութասըզ մեզ կըկառա-
վարեն. քէֆէրնուն եկածը, խելվըներնուն
փըչածը մեզ կըհրամեն, կըկողոպտեն կը
փետտան մէրհամէթսիզ. նէհախ զուլում
հէրխմէյի տակ հող ու մոխիր ենք եղեր:
Աչվնիս սրով զինհիլով երլտըրմիշ կընեն

կըսնակնիս ոտվընիս՝ տէյէնէկով Թէք-
մէյով կըկապըացընեն. ակնջնիս քիւֆիւ-
րով սպառնալեօք կազտտեն՝

« Եւ աս ամեն հէրաքէթները մարդու չը
վայլելու ինչո՞ւ համար՝ զիրայ իրենք
տաճիկ են տէյի. եւ մենք քրիստոնեայ,
ռայեայ, կէսվուր: Իրաւ քրիստոնեայ
ենք ինչվան երկինքը բոլոր Եւրոպացուց
հետ: Ալ մէկալ խօրեան զէհիր զըխըմ
անունները՝ մալա խապուլ չըրինք, եւ
չենք ըներ: Ալերցո՞ւ Թագաւոր արեւուդ
համար մտ վըրաներնէս, որ մեզ եւ քեզ
ամօթ, բիւթիւն Եւրոպայու քրիստոնեայ՝
քեզի եւ մեզի տէր կեցող Թագաւորու-
թեանց զիմացը՝ ամօթ: Գուն Թրովդ՝
մէկ ատեն մը, մեջերնիս անմիաբան ըլ-
լալնուս սէպէպով՝ վրանիս զրիր. հիմայ
մտ Թրովդ՝ վրաներնէս քերէ ատ ազաը,
զերէմ ալ խայրի բանի չիգար: »

Սուլթան Մահմուար փէք աղէկ ճանչ-
ցաւ, հիմայ Սուլթան Մէհխար փէք սու-
հի՛ն գիտէ. Թէ որքան հարկաւոր եւ շա-
հաւոր է իր տէրութեանը աս չըլալու չիք

անունը, ջրնջել թէրք ընել, եւ մէկ մար-
դուս վայել օրենք մը՝ մի եւ նոյն եւ հա-
ւասար՝ ամենուն զնել, որ սիրով եւ
խաղաղիկ առանց ատելութեան՝ շատնան
ու շինվին, եւ երկար ապրին : Աէ լաքին
իրեն ամուր պատէր պաշարէր կապէր
են թիւռլիւ թիւռլիւ եապանի վնասակար
փշոտ տնկէր, եանի՝ ան հին սուտ մտաց
նախապաշարմունք, անճոռնի աւանդու-
թիւնք, թըրքի սովորութիւնք, իրենց
անցած գացած արինաւոր ծեծերուն վը-
րայ՝ չիք հպարտութիւնք՝ որոնք ճառ-
քը ոտքը կապէր են, մէկ նոր թախտը
ելլօղ Սուլթանիմը՝ որ միշտ սարային
մէջ՝ կակղըցած՝ օր օրէ կըճգէ աս մեծ
թէտարիքը՝ տէրութիւնը ամըըընելու :

Բայց դուք Քրիստոնէայք, դուք ձեր
խըյմէ՞ր կըճանչնա՞ք մի, տեսնենք միա-
բան էք մի, միաբան ձեր խերը ուր է
զխտէք մի. որ միաբանական եղբայրա-
կան խրատս պաշլայէք, որ լայըլս ըլլաք
վայելելու՝ ձեր կորսնցուցած հայրէնի
ազատութիւնք :

Դնւք որ Հայքդ էք, Հոռոմ, Ասորի,
Մառոնի, Քիլասանի, Խըփաի եւ այլն .
դուք էօծէտէն պէրի անմխարան՝ իրա-
րու միա չէք մի ուտէր : քանի մը հաւա-
տոյ բաներ վէսիլէ ընելով, որ ձեզի պէս
տղխտաց հասկընալու բանը չէ . որն որ՝
մեծ մայր Նկեղեցիք՝ եւ ազգք, եւ իրենց
հոգելից աստուածաբանից սահմանովը,
վճռովը, զրքովնին, կշռեցին կըտրեցին .
դուք անոնց տիք երթալով՝ չաւտալով,
ձեր խռովարար խույր՝ կըկշտացընէք .
մէյմէկու չար աչօք կընայիք, ատելու-
թեամբ կըվարվիք, կըմատնէք, կըհա-
լածէք, իրարու չուվանը կըքաշէք...՝

Աս նէչէ՞ պիր սն ճանքմ, նէչէ՞ պիր ան-
մխարանութիւն : Մէյ մը բացէք ձեր
պատմութիւնները . տեսէք թէ ձեր ան-
մխարանութիւնը չէ՞ մի՝ որ սա հալը
ընկեր էք, հոգւով տղխտք՝ մարմնով
եէսիր : Տահա չէք մի արծըննար իմա-
նար . թէ անմխարանութեան պտուղը
զէհիր, զըխըմ, լեզի, լացընօղ, աղքատ-
ցընօղ՝ ռայեայ եւ եէսիր ընօղ է : Ե՞րբ

պիտի սորվիք ճանչնաք. թէ ընտոր ան-
միարանուծեամբ կորաք, կործանեցաք՝
միարանուծեամբ կըկանգնիք, Ի ՄԻԱԲԱ-
ՆՈՒԹԵԱՆ Է ՈՒԺԸ :

ՀԱՅՈՅ

Ա՛խ Հայ՝ առաջ առաջ քեզի ըսեմ .
մոխիրի վրայ նստիր տէ լնց՝ արիւն
արձունքներ թափելով . ան օրը՝ որ դուն
Հոռոմներէն բաժնը վեցար : Ո՞վ Բարկէն
491 Թուականին, ինչո՞ւ չինստար երկայն
երկայն ճշմարիտ ստոյգ եւ խորին քըն-
նութիւն չըրիր, որ կըրնայիր, եւ ան-
պատճառ պէտք էիր ան ընել, եւ կնկանմը
պէս քեզ թողուցիր սազրոյց օձերէն
խարվելու : Ո՞վ անմեղ կուրաց առաջ-
նորդ՝ ո՞վ կոյր մեծամեղ, որ փորեցիր
ատ խորխորատը, որ լացով վայով լա-
լականով բոլոր Հայաստան աշխարհդ
արիւն ծով կտրեցաւ թաշմիշ եղաւ՝
տահա ատ խորխորատը չիլցաւ : Ան
սեւ օրը, ան չիք սահաթը՝ դարագլուխ է

ձեր ամեն տառապանաց եւ վայնասուն-
ներուն դարուց ի դարս, ինչիման սա օրս :
Աերեւի թէ՛ դուք մէկ տամար մը ունիք
անմիաբանութեան, մէյմէկու դէմ՝ եւ
օտարաց դէմ. ձեր հաց ու սրանիրն է
բամբասել նախանձիլ, տան՛ ըսել այլոց՝
քան զամէն ազդ աւելի : Զեր անցած
գացած Պապերուն նախարարաց եւ իշ-
խանաց գործքերը քաշածները նայելով,
սարէմ տահա չիխրատվեցա՞ք մի... Տահա
թէրեւիւպէ՞ մի կուզէք կրփնարուտէք, թէ
սրազ, խըռչըլ, անմիաբան, ատելու-
թեամբ զատված կենալով ձեր մէջը, եւ...՝
ընդդէմ այլոց ազգաց բրխատոնէից. « մենձ
եկեղեցիներէն, ինչ կըլլայ... » հերիք չէ՞
մի քաշածնիդ : Մեզք չէ՞ մի ձեր զաւ-
կտոցը, որ ախով վախով անցընեն կեան-
քերնին, որոնց համար զիշեր ցերեկ
կըզատիք՝ վարայ թօլի կընէք, եւ իրենց
համար չէք հոգար ճարը՝ որ մարդու
մէջ՝ մարդու վայել հանգիստ ապրին :

Խաչ չէ՞ մի սլաշտածնիդ ճանրմ. Աւե-
տարան չէ՞ մի կարգացածնիդ, ուր սեր

խաղաղութիւն եւ միաբանութիւն կը
հրամէ, թէ՛ Սիրեցէք ձեր Թշնամիները
պիլէ. բարի ըրէք ձեզ ատողաց խաղա-
ղութիւն ըրէք ամէն մարդոց հետ. աս
ձեզի համար չէ գրուած տէ, որոն հա-
մար գրուած է :

Ամայ կըսէք, թէ ան ալ իս կատէ՛
կըկնէ՛ սրտիկս կըծակէ՛ տըռճան է...՝
ան ալ խասպահածը՛ ամէնքդ խասպա-
հածը. բայց իլլէ իլլէ ան՝ որ էհտան է,
պզտիկ ազգ եւ տըկար, որ ընդդէմ մե-
ծին՝ ուժով լուսովին. որուն շատ հեղ
անման օգնէ ինծի կանչեց. անոր դէմ էն
տռաջը սկսաւ գալ՝ հակառակիլ, եւ
զատովիլ. սանքի մէկ Սանտալմը ինքիրէն
կիւլէնմիշ ըլլալով՝ գոռոզանայ, իւշ
ամպարը Կէմիյին դէմ՝ դուն ծուռ ան-
բայ կերթասկոր, դուն մուրեցնար ըսէ՛
չուվանը կտրէ : Ո՛վ դուն, ընդդէմ Յու-
նաց եւ Հռոմայեցւոց մայր ազգաց այդ-
պէս չըրի՛ր մի... Ան ալ ֆուռթունայի
ատեն հէլպէթ քեզ չօգնեց, եւ եկաւ
վրայովըդ ալ անցաւ : Հիմայ անըլ խա-

պահած լըն ո՞վ է.....' հախը զուրցէ :

Ան բեզի Պօռունէրով, Պատրիարզի՝
կայսեր՝ Թզթերով, ըսաւ իմացուց վնգ
գալ յանդգնութենէ, . ետեւ անցնիլ առջի-
նին պէս, եւ սիրոյ չուվանով կապիլի,
ընտոր էն առաջը՝ սուրբ Լուսաւորիչը
մեզ անոր հետը կապեց : Գնը որ Հայրդ
էք, Եզիշէ (ԳԼ. 5) Վարդապետին գրածին
Վէօրէ, դնը, չէ Թէ միայն մեծ Տրդատին
օրը, եւ ամէն ստեն՝ շատ բիչ եարարմ
իրենցմէն գտաք, այլ եւ՝ Հաւատքնիգ
պիլէ՝ որ ի Քրիստոս, ի սուրբ Եզիսկո-
պոսապետէն Հոռմայու առիք ընդունե-
ցաք...՝ Հոս շատ բան կայ մտմըտալու,
նլ ան ձեզ կըթողում : Այլ ձեր անխոնեմ
տիւմէններէրը՝ խուլ կեցան, մտիկ
չըրին.....՝

Պնզի պազի տիւմէնի գլուխ անցնօղք՝
ճանչցան սխալնին եւ մեծ Թէնլիբէն .
սանտալը շիտկել ուզեցին կէմիին ետե-
ւէն. դնը Հայ ժողովուրդք կոշտ ու կոպիտ
վանականներէն դրդեալ, պոռացիք, վէլ-
վէլէ հանեցիք, շաշըթմիշ ըրիք զա-

վալլըն . եւ մուծլախ չուզեցիր : Այդպէս
չէ մի :

Գիտեմ որ ըսողներ կան՝ Թէ դուք աս
ըրիր հոգինիդ փրկելու համար՝ հաւատքը
զուտ պահելու համար : Հիմայ քեզ դա-
տաւոր կընստեցընեմ , ըսէ ինծի խղճմը-
տանօք , աս հոգի փրկել է մի . որ աւե-
տարանական սէրը՝ քեզմէն մեծ եւ Աս-
տուածարան ազգաց հետ կաւրէ կեղ-
ծանէ : Աս հոգի փրկել է մի , որ պատ-
ճառ եղաւ՝ համար հազար բիւրաւոր
հոգիք կորան՝ հաւատքնին ի Քրիստոս
Յիսուս ուրացան . Վանքերուն եկեղե-
ցեաց զլուխը տնկած փառաւոր խաչերը ,
շինուածներով , վար ընկան կործանեցան :
Քաղաք եւ զիւղք եւ շէնք՝ խարապ ,
էէրէ էէքսան եղան : Ան ձեր փառաւոր ,
լաքին՝ եղբայրատեցօղ՝ խօսք չիհասկցօղ
նախարարութեանց տները խառնըվեցան՝
հիչ եղան : Եւ ան լեռները մազարաները
փախչօղ ապրօղները , յորդոց յորդիս՝
ինչվան աս օրըս , ծանր Թօփուզի տակ
էէսիր եղան ընկան : Աս՝ կէնէ կըսեմ ,

հոգի ապրեցնել է մի.....' անա
անմտածութիւն...'

Ենզրբա որ դուք կտրին ազգ մի էք,
եանզրբա որ ձեր քաջութիւններով տիրէի
մի էիք աշխարքի' որ ձեր մէջը իրարու
հետ անմխաբանութեամբ, դրսի ազգաց
հետ գժտութեամբ ծրվիկ ծրվիկ բաժնը-
վելով' սուտ երեւակայութիւններով,
փրճացաք, աս հայր ընկաք. եւ սէպէպ
էղաք' որ ուրիշ ազգերն ալ, ետեւէ ետեւ
ընկան' ան հիւսիսային ազգին եւ հա-
րաւային կրօնին դիմացը.....' որ փէք
իրաւ է որ աս ձիւնը չէր իգար Արեւե-
լեան ազգաց գլուխը, Թէ որ դուք հայր
աս մարագալը կրօնական եւ բարոյական'
տնաւերեւ աշխարհակործան բաժանմուն-
քը չընէիք նէ :

Հիմայ ըսէ ինձի. իշտէ զէնդ եւ կոր-
սընցուցածներդ էյան էշկէարէ տեսանք.
վաստըկածդ շահածդ կսյ մի, ուր է :
Սատուած բարկացընելը պէլի է, իրեն
հետ հաշտըվիլը՞ Երբ, ընտո՞ր եւ ինչ
կերպով պիտի ընես...'

Աս է գծարը, բայց աս պէտք է որ
ընես : Դուն շատոնցմէ պէրի զիտես եւ
ճանչցար հոգւոյդ ստոյգ ճարը եւ դեղը,
այլ ամօթով կըքաշվիս. աս ճար է մի :
Չէ, մի խըպնիր, ընտոր սխալեցար՝
չարը բարիք կարծելով՝ եւ չարը ըրիր,
եւ ամեն ազգաց պախարակեցար, ոչ
միայն բերնով, այլ որ աւելի ծանր է՝
չատ իմաստնոց գրոց մէջ. հիմայ ինչո՞ւ
է շկեար եկեղեցեաց դիմացը չիցըցունես
զքեզ՝ թէ ճանչցար, թէ վեր ի վերոյ թե-
թեւութեամբ մը՝ ատ ծանրը անխոհեմու-
թիւնը ըրիր, որ ձգեցիր քու խըլավուզ-
ներըդ. ուստի հիմկվնէ՝ անոնց ետեւէն
շիտակ ճամբան ալ պիտի գալես սիրով
եւ խաղաղութեամբ, որ իշտէ ան ատենը
միայն հոգիդ կըլիրկես նաեւ մարմինըդ :

Լսեր եմ որ՝ դ՛ուք Թափօր որ կելլէք
յեկեղեցւոյ մէջ, բարձր ձայնով կերգէք,
« Օրհնեսցի եւ պահպանեսցի, եւ նախա-
խնամեալ պահեսցի Արեւմտեան կողմն
աշխարհիս, եւ Թագաւորութիւն Քրիս-
տոնեից, այս նշանաւ, եւ այլն » : Երգեցէք

դեղգեղեցէք որքան ձայն ունիք՝ կան-
 չեցէք աս հրաշալի աղօթքը, որ ատով՝
 յայտնի ձեր հարազատ եղբայր կըսեպէք՝
 ատ Ֆռէնկ քրիստոնեայքը եւ աս Թա-
 գաւորութիւնները : Մօտեցէք ուրեմն՝
 կապվեցէք գրկեցէք՝ ատ ձեր սիրական
 եղբայրքը . որ ձեր զօրաւոր՝ ատ աղօթ-
 քին համար, Աստուած զանոնք հաստա-
 տուն պահեց՝ խելքով ուժով, որ կըհո-
 գան ձեր ազատութիւնը եւ փրկութիւնը՝
 եէսիրութենէն խալսելու : Եւ չէ՛ թէ միայն
 եէսիրութենէն, եւ քածլէ պէտէլ խարան
 տալէն խալսիք, այլ ընտոր Հոռմին,
 միաբանական հոգւով՝ օխտը տարի կըտ-
 րընութեանը ծեծին նայելով . աս տէրու-
 թիւնքը, վրայ եկան իրենց Թագաւորու-
 թիւն մը հաստատեցին : Նաեւ ասօրվան
 օրս կուզեն Ուլահ Պուղտան հոռմի երկու
 պէյէր որ կընատէին, մէկ ընել, մէկ ու-
 ժով տէրութիւն մը պիտի ընեն Թշնամ-
 ւոյն դէմ, իբր ամուր պատմը քաշելու
 համար՝ որ Օսմանցոց տէրութիւնը պա-
 տըսպարուի : Թէ որ դուք ալ միաբան

ազգ մը ըլլայիք անոնց պէս, ինչո՞ւ պիտի
չիհոգային Հայաստան մէկ Հայոց տէ-
րութիւն մը կանգնելու ընդդէմ Ռուսաց
եւ Պարսից, նոյնպէս Օսմանեան տէրու-
թիւնը պաշտպանելու. որ դուք հին քա-
ջութիւննիդ ձեռք առնելով՝ ասոնց մէջ
տեղը կենալ՝ թշնամեաց սահմանակցու-
թիւնը կտրել, աշխրջիս խաղաղութեան
պատճառ ըլլայիք : Ինչո՞ւ աս մենծ խըն-
դիրքը առաջ չեն դնէրկոր. ասօրվան օրս
ո՞վ է ան որ Եւրոպացւոց տէրութեանց
ուզածին դէմ դնէ : Ահա պատճառը զուր-
ցեցի. ձեր, ենզըխ, անմիաբանութեան
հոգին է : Աս ըսածիս օրինակները շատ
հեռու պէտք չէ որ երթանք բնտռենք,
ամեն իժիր միշտ կայ եւ կըլլայ մեջեր-
նիդ, հիներէն սկսած ինչվան աս օրերս՝
քաղաքական ըլլայ, եկեղեցական ըլլայ :

Բայց որովհետեւ ատ քաղաքական կա-
ռավարութեան իզը թօզը չիմնաց մեջեր-
նիդ, որ անմիաբանութեամբ զժտութեամբ
կորուսիք, մեծին պզտիկին պարտքերը
չիճանչնալով, ինչ է մեծին եւ իշխանին

պարտքը, ինչ է պղտիկին ժողովրդեան
պարտքը. հիմակ ան մնաց ձեռվնիդ, և
բնաւ ձեռքէ չէք թողուր, եկեղեցականը .
եւ անոր սանկ ու նանկ վերաբերեալ վե-
ճերը : Թողունք հիները, գանք նորե-
րուն : Ի Պօլիս Եջմիածնականաց մէջ
դպրատուններուն համար, միւթէվելի-
ներուն եւ էսնաֆներուն մէջ, ինչ գժտու-
թիւններ չեղաւ : Ետեւ Հռոմէականաց
մէջ խրախրո տրոտրո խոշոր արհամար-
հանքի գրքեր, սա ալ դպրատանց եւ
ծուռ ու շիտակ սկզբանց վեսիլէով, բայց
խրպրլիկ երեսով, գժտեցան, կրովեցան,
յօգնեցան, ետեւ սրմբեցան, ձայներնին
վար քաշեցին, առանց իրաւունք տալու
մէկը մէկալին, եւ մնաց բանը տրակած...

Սա ալ թողունք, գանք ի Փարիզ, ուր
երկուք ու կէս Հայք կան, օտար երկիր,
պանդուխդ են, պարէմ հոս մոռնաք սա
ձեր գէշ բնութիւնը. չէ, չէ : Հոս Եջ-
միածնի Վարդապետ մը բարի բարի դի-
տաւորութիւնք ունէր ընելու ազգին, որը
սկսաւ, եւ որը պիտի սկսէր ետեւէն. գրժ-

տութիւնը չուշացաւ վրայ գալու եւ աղէկը
զէշը մէյտեղ խառնեց, խաբանեցաւ
մարեցաւ, պարէմ մարէր առանց գայ-
թակղութեան...՝ Նտեւէրաւնոր գժտութիւն
մը հոս Հռոմէականաց մէջ. որ Մուրա-
տեան վարժարանին պաշտօնատար վար-
դապետքը, իրենց մեծաւորը, արբա-
հայրը, արքեպիսկոպոսը ուզեց փոխել,
զիրենք Վանք խաւրել : Ասոնք սուսիկ
բուսիկ իրենց մեծաւորին, որուն ծունկ
դրէր զիմացը՝ սուրբ սեղանին առջեւ
ուխաւ քրէր են, պիտի չիհնազանդին
մի... չէ : Խօրսամ իրենց ճակատը գրւած է
աս դպրոցը, խօրսամ իրենց հօրը մէ-
րասն է. դէմ կեցան, չուզեցին տեղերնէն
շարժիլ : Մեծաւորը երկու ամսու չափ
զասոնք յորդորեց խրատեց դէմ չիղնելու
խօսք մըռելու... Երբոր ճարը հատաւ,
գնաց զուրցեց հասկըցուց իր իրաւունքը
Իշխանաւորաց եւ Գատաւորաց : Ասոնք
կանչեցին դէմ դնողները, եւ հրամայեցին,
որ երեսի ջրով ելլեն աս պաշտօնէն (հոս
սկսաւ դանդանան...՝) :

Երբոր աս հրամանին դէմ ընկըռ եանկըռ ընելով կէնէ մտիկ որ չըրին. իշխանութիւնը բռնեց ասոնց եախայէն՝ դպրոցէն դուրս ձգեց..... Հոս բանը լիննալու տեղը՝ սկսաւ եայղառան՝ վայնասունը : Քանզի ասոնք սկսան զրել, զուրցել, տպագրել թղթեր, զրքոյկներ հայեվար ազգին մէջ անիրաւ սուտ զրոյարտութիւնք ընդդէմ մեծաւորին, եւ հնարեցին Խայտառակութեան գիրք մըն ալ... Եւ որովհետեւ ազգիդ մէջ սրբան քիչ են խաղաղարար. այնքան շատ են խռովասէրք՝ որ այսպիսի նիւթ կը բնատեն, որ աւելի կրակը հրահրեն. շուտ մը բանի մը իմաստակ էջմիանձնականք վազեցին մէջը ընկան, գրեցին տպեցին՝ անժուր, ավեղցրփեղ եւ վրսխունք խօսքեր Վենետիկցոց դէմ, խորսամթերեւելու պաշտպանելու՝ դպրոցէն վրո ընտփողները : Մեծաւորը ան ատենը հարկաւորեցաւ սրատասխան մը տալ ասոնց անամօթութեանը դէմ՝ գազզիէվար լեզուով : Աս ալ երկու տարի կըլլակոր, լրիննալիք չունի... Երբոր Փարիզ եկաւ

Օսմանեան Վէզիրը . լսեր էր եւ լսեց երկու կողմանէ : Չերկնցնենք, ասոնց հրամայեց՝ որ վերջ տան խրոխրոին, ալ չխօսին, սուս կենան, տեղերնին նստին : Գաղղիացիք ծաղր կընեն այսպէս լմնալուն վրայ Հայոց վէճը... Նսեւ ան դատեալքը՝ աշխարհական եւ եկեղեցական իշխանութենէ, ինչ տեսան եւ ուսկից սրխմըվեցան, իրենց կեցած ծառէն եւ բոյնէն, ցածկեցին այլ ծառի մը վրայ, ուրիշ շուքի՝ մեծաւորի տակը մտան :

Տեսնենք հիմայ, թէ ան մի զիրենք պիտի կառավարէ, չէ նէ իրենք զանկալ . այլ հիմայ տեսնողներէն՝ կըխօրանովին կըծամծըմովին ծուծի մը պէս բերնէ բերան... Այսպիսի տըռլիքսիզ եւ վայրենի բնութեան տէր ազգ մը, արժանի մի է . իշխանութեան եւ տէրութեան.....՝

Ի՞նչ որ է նէ :

Բայց առաջ շատ արզուլէմիշ կընեն՝ որ աս գրով տըված խրատնին՝ դուք ալ սրաշլայէք խայրէթով հավէտով ընել, եւ ամեն Արեւելեան ազգք՝ մէկ խաղաղա-

կան ողբով եւ սիրով եղբօր պէս պագար-
վելով եւ կրթեալ ազգաց պէս վարվելով :

ՀՈՌՈՄՈՅ

Ո՛վ ազգ Հոռոմոց . ո՞վ մեծ ժողովուրդ
իմաստութեամբ եւ գիտութեամբ եւ ու-
ժով՝ որ Աղեքսանդր Մակեդոնացիին
սանճախը թափօր հանեցիք բիւթիւն
Ասիայ՝ ինչպէս Հնատառնի Կանժը . եւ
հայրենասէր ազգասէր զործքերով ան-
մահացաք երկրիս երեսը , ձեզի ալ ունիմ
քանի մը բան զըրուցելու : Մենք Եւրո-
պացիքս՝ որ հիմկվան ատենս ալէսէվիէ՝
Ֆոէնկ անունով կըյիշվինք , զրէ՛ թէ
ձեզմէն ենք էլէր՝ ձեր արիւն՝ եւ ձեր
եղբայր , եւ ձեր գիտութեանը աշակերտք՝
որն որ դնւք մոռցաք՝ մենք սորվեցանք
պահեցինք եւ շատցուցինք ան թէրէճէ՛
որ աս օրս իշատէ կըտեսնաք մեր հրա-
շալի հիւներքը , խնդրեմ լսեցէք ըսածիս :
Բաղդատեցէք մէյմը ձեր ըրածը թո-
ղածը Պօլսոյ կայսերութեանց ատենները ,

որքան հեռու են եւ այլսրոր, ան Սոկրատին Եփիկտէթին եւ այլ հարուրաւոր ձեր փիլիսոփայից սորվըցուցած խրատներէն...՝ Աարծէք Թէ փիւշման չեղան մի ատոնք ձեզ գրելնուն սորվըցունելնուն, որ շահվելուն տեղը, զացիք ան Թէրէճէ հպարտութիւն մը փէյտահ ըրիք, եւ քիթէրնիդ վեր տընկեցիք, որոյ նման ոչ այլ ոք ազգ երկրիս երեսը կայ : « Գիտութիւն հպարտացուցանէ » Թըպխըն՝ Թաշըրմիշ ալ ըրիք, « այլ սէրն՝ շինէ » պիւթիւն պիւթիւն պահսեցանք մոռցանք, մուսանտարանը դրիք...՝

Այլ եւ այլ տէրութիւնք եւ Թագաւորութիւնք եւ ազգք, մանաւանդ յԱսիայ եղօղները, իրենց Թիւռլիւ տղիտութեան սէպէպով կործանեցան, ընկան. այլ դո՛ւք սալթ հպարտութեան Փօտուրութեան սէպէպով կործանեցաք : Աս դին արեւմուտք Հռոմայու եկեղեցիին հետ ամուրի վէճ, եւ այլ վէճէր հանեցիք, իգտահան մեծցուցիք, ամեն բանի մէջ՝ իւստիւն երեւնալու համար : Ան դին արեւելք պզտիկ

եկեղեցիներուն հետ ալ, Թիւռլիւ մատա-
 զանէր որ էլաւ, բոնաւորութիւն մնաց մի
 որ չըբիք : Օրինակի համար . երբոր
 Հայք Ասորիք Խփաիք եւ այլք ոմանք
 ազգք . քանի մը հաւատոյ ճշմարիտ ու-
 ղիղ բանէր, որ ալ բաց ըսեմ, Քաղկե-
 զոնի ժողովքը, Ալեոնի տոմարը, որ կամ
 չհիասկցան, իրենց տգիտութեանը հա-
 մար, կամ չհիկրցան հասկընալ, ձեր լեզու-
 նից աղէկ խորին չիզխոնախուն համար .
 զիրայ խենդը պիլէ՛ հասկըցածին դէմ
 չիգար : Աամ կէնէ ձեր մէջէն էլած մորար
 վարդապետներէ խաբվեցան միամըտու-
 թեամբ . ինչո՞ւ դո՞ք իմաստութեամբ պար-
 ծենցողք, ինչո՞ւ այդպէս վերէն հեօքիւմ-
 տար անխոհեմ ճամբայ բոնեցիք վրանին
 ընկաք, արհամարհելու, Թշնամանելու,
 հալածելու, բոնադատելու, որով տրգի-
 տութիւնը ալ ամբացաւ՝ սպառած քար
 կտրեցաւ :

Դո՞ն ատ ազգերը՝ սանքիմ քու այգիից
 էթրաֆը՝ մորմենի մուխսինդ էապանի
 փուշէր սեպէցիր՝ անպիտան եւ փասա-

կար. մէկ խելացի պաղծիմը զանոնք ալ
կըհոգայ եւ կըպահէ : Դո՛ւն տեսար որ
Թշնամին՝ հուրը Թուրը ձեռքը քուկին
ան մեծ դաստակերտդ (Նզիշ, Գլ. 5) բնա-
կիչներովը, կերէ կըլափէկոր. ինչ ըրիր.
« օխ. իս չեն մըռեր, ինձ դէմ կըկենան, »
միւստահնախ է » ըսիր. կարծեցիր որ՝
սըրան պիտի քեզի չիգայ հնա.....՝

Երա՛ւ է որ Հայը իրեն չտիր չիճանչ-
ցաւ, իր բարոյական քաղաքական, հո-
գեւոր եւ մարմնաւոր խէրը բնաւին շա-
շըրմիշ ըրաւ, Լաքին ազգ մը՝ որ սիրա-
ունի եւ խօսք, դիմացկուն եւ կտրիճ.
Ինչ յաղթուծիւններ չըրաւ քուկին պայ-
րախիզ տակը ծեծերու մէջ. քանի քանի
Հայ ազգաւ կայսերք չիփառաւորեցին
Պօլսոյ Թախտը... պէտք էր մի քեզի՝
հետը նէֆսանիէթի ըյնիլ, էօճ առնել,
կատղած Թշնամեաց սրին բերանը Թո-
ղուլ...՝ չէ՛ նէ հպարտութենէդ իջնիլ, սի-
րով, երկայնմտութեամբ, անուշութեամբ
հետերնին միշտ վարվիլ, որ շխփհէսիզ
զիրենք կըշահէիր. եւ ամուր բերդիմը՝

պէս՝ քուկին տէրութեանդ ամուսնիդ հիւսիսային կողմը կը կենային ինչպէս ասօրս, քեզի հետ կը յնային, քեզի հետ կելլէյին՝ միշտ եւ հանապազ յաղթական:

Հիմայ հէլպէթ իջար հպարտութենէդ, ճանչցար սխարմունքդ եւ յանցանքդ, ըսելով զզջալով ան ազակողման Աւագակին պէս « Թէ եւ մէք՝ ի նմին պատժի կամք » : Այո՛ այո՛, դո՛ւք ալ, անոնք ալ, երբոր խաչը ելաք՝ ան ատենը աչվընիդ բացիք ճանչցաք Թէ՛ ի նմին պատժի կայք, այլ կէնէ սիրտերնիդ չիջաւ չիբարեկամացաք : Քու խելացութիւնը ո՞ւր էր որ առաջմէ ճանչնայիր՝ որ աս փորձանքը չիյնայիր...՝ Լաքին չարէ... :

Իշտէ չարէն . Սիրոյ Վարդապետը քովդ է . սէր խաղաղութիւն ըրէ կըսէ ազբըրտոցդ հետ՝ եւ ամեն ազգաց հետ, Թո՛ղ Փօտուլութիւնդ որ լինիս խաղաղ ի դրախտին : Ընտոր շատ չէ, անցած տարիներ որ խոնարհութեամբ ազաչանքով՝ խնդրեցիր ըսի՛ր Աւրոպայու Քրիստոնէ Թագաւորութեանց « յիշեա՛ զխտէր,

եկողոր ինծի օգնութիւն՝ արքայութեամբ
քով » որ եկան քու քովդ՝ աղբօր պէս,
եւ տանկին վրան՝ տիրոջ պէս թօփով թիւ-
ֆէնկով եւ քու կէսդ փրկեցին եւսիրու-
թենէ : Հիմայ մըռեցէք, հեռեւեցէք աս
սիրոյ եւ խաղաղութեան ըսածներուս, որ
պիտիւն բովանդակ խալըսիք, դուք եւ
ամենայն ազգք Քրիստոնէից. եւ սուրբ
Նրուսաղէմ քաղաքը ազատ :

ՀՐԷԻՑ

Չիֆտ մը խօսք ալ ձեզի ունիմ ըսելիք
նով զաւակք Աբրահամու Հրէայք, ազգ
անուանի հին փառօք եւ նոր խղճութեամբ :
Աճնայ չէք մի արգուլէմիշ ընէր, չէք մի
նախանձիր, թողունք անցածները, նայինք
հիմըկվանը, ան սրատուաւոր վիճակին՝
ձեր ազգէն Նւրոպայ բնակողներուն վրայ,
մոմաւանդ ի Փըռանսայ : Աճնայ աւելի
կուզէք կախորժիք՝ ատ փիս, աղտոտ,
ծըրտոտ, քոտոտ, բարոտ կեանքը եւ
վարքը, քաղքներուն էն զէշ հոտած տե-

ղերը, իրարու վրայ կծիկ կծիկ նստիլ...
Աճանց տանա կայ մի, ունիք մի ան հին
ատելութիւնը սրտերնիդ, Քրիստոնէից
դէմ, որ ձեզ իրենց Տէրութեանցը մէջ
նոր ճանչցան : Մարդու սրբայ դրին զձեզ,
եւ կուզեն կընողան բիւթիւն զձեզ, մարդ-
կային իրաւունքը ազատաբար վայելցը-
նելու սրբան դընեն : Ի՛մտի դուք տանա
աւելի սէր եւ սիրտ կուտար Հազարա-
ցիին աէ որ զձեզ Թքով մրով Թէքմէյով
կընըզմէ, եւ Քրիստոնէէն՝ որ զձեզ իր
հաւատար կըպատուէ կըհրամեցընէ, կը-
քուշվիք մի, զանոնք կատէք մի :

Հայր Աբրահամ ձեր առջի պապը, որով
կըսարծիք, Իսմայիլը իր Հազար մօրը
կըռնակը շալկեցուց, դուրս ըրաւ, տընէն
վըռընտեց : Ասանկ չէ մի : Ի՛մտի դուք
հիմակ Իսմայիլը կըսիրէք, իրեն հետ կը-
կտավիք՝ որ ան ձեր երեսը նայիլ պիլէ
չուզէր, մարդու տեղ չիղնէր . աս Աբրա-
համու նիսպէթ ընէլ՝ բարկացընէլ չէ տե-
խնչ է . աս Աստուած սըրդողցընէլ չէ մի,
որ խիստ անէծք եւ վայէր զլիսնէրնէդ :

ինչիւման ոտովընիդ ամեն դիաց լըցվէր է.
եւ կուզէք մի որ ալ ձեզ էօխ ընէ Աս-
տուած բիւթիւն բիւթիւն :

Լանքին դուք կըճըշգոհաք եւ կըսէք.
« Աս ինչ է, աս մեր քաշածը, աս սէմթի
Հայ եւ Հոռոմ քրիստոնէներէն, որ Տան-
կէն չիքաշածնիս ատոնցմէն կըքաշէնք,
ընտոր հետերնին աղեկ ըլլանք. սնւ
մասալնէր մնաց որ վրանիս չէն շինէր,
վատ անուններ՝ որ թախամիշ չէն ընէր :
Իլլէ ան Ջատկի շարթնն, կըկատողին
խուտուռմիշ կըլլան մեզի դէմ ատելու-
թեամբ, որ մահալլէներնէն՝ ինչ խապիլ
է որ անցնինք. խապիլ ըլլայ մեզ կըկըլ-
լէն : Մովսէս մեզի ըսաւ « սիրել զսիրելիս.
ատել զթշնամիս, թուանանել զօտարազգս »
Յիսուան ալ ձեզ պատուիրեց « սիրեցէք
զթշնամիս, բարի ըրէք որոնք որ ձեզի
չար կընեն, զէն կուտան » : Հիմայ դուք
Մովսէսին ըսածին խօրսամ կըհետեւիք
տէ, Յիսուսին պատուէրքը մեզի մի կըթո-
ղուք ընել... Ի՞նչ անայիպ բան : Նրբոր
դուք նէ անոր էօրինէկին կըհետեւիք,

նէ ըսածը կրնէք, իրաւցընէ կըլտախ-
նանք մենք, որ ոռւսաւթ որ գտնաք, մեզ
տիրի տիրի կերէք կըլտաիէք՝ ընտոր
ատեն մը Սպանիայ կրնէին...

Ձեմ ըսէր թէ գանգատնիդ՝ ատ տեղացի
քրիստոնէէն իրաւ չէ, հնախ չունիք. լա-
քին կարճով մը եկնու քննենք պատճառը :
Գուք տէյ հնուց պէրի ազգ մի էք՝ որ
հալխին էթրաֆին շատ զէն ու զարար
տըվիք, քիչ մը հրամանով թոյլտու-
թեամբ գրոց շատմընալ ձեր խտտապարա
նոց թապիէթով ըրած չարիքնիդ Աստուծոյ
վրայ շալկեցընելով : Ձեր օրէնքը չիպա-
հելով, բայց այլոց օրէնքը ատելով, եւ
այսպէս նէ Աստուծոյ հաճոյ, նէ ալ մարդ-
կան հաճոյ եղաք... Ձէ կրնաս մի ըսել
պատմութեանցդ դէմ : Աս թապիէթը դուք
անլա չիփոխեցիք՝ այլ տահա թէրէճէսիզ
շատցուցիք՝ երբոր Քրիստոնէութիւնը
երեւցաւ :

Ո՞րքան վիշտ եւ տառապանք չիհաս-
ցուցիք ձեր եզրարցը վրայ էշկէար՝ եր-
բոր կրցաք, եւ միշտ ձեռքի տակէն՝

որքան կըրնաք ինչպիսի հիմայ : Քրիստոնեան քեզի ինչ զէն տըվաւ . մն մի կործանեց քու երկիրդ՝ քու իշխանութիւնդ՝ քուկին Տաճարդ . չէ : Ա՞ն մի քեզ երկրիս երեսը ցանեց ցըրվեց . չէ : Այլ քու զապտարդ . եւ ապատամբ զործքերդ ըրաւ , որ Հռոմայեցիք , կռապաշտք , քեզ եօխ ըրին : Բ՛մտի քրիստոնեան ինչ ըրաւ... սայթ երեսիդ տըվաւ նախատեց զգեզ որ Մէսիան դո՛ւն մեռուցիր տէյի , որուն ինքը աւտաց . դուն Փարազըմ չէս աւտար եղեր , զնայ մի աւտար , լաքին մտ քու նախանձոտ խանճըխ Թապիէթըդ վնր դիր : Երբոր սա հայը որ ընկար , Թո՛ղ առ հին չըփտութիւնդ . խոնարհութեամբ անուշութեամբ վարվէ ամենուն հետ : Ձէ , դուն այդպէս չըրիր . այլ բոլորովին զըթը գացիր . որքան անոնք մեծցան շատցան՝ դուն էօրքէյէթ կըճաթըռտիս ու կըպատըռտիսկոր :

Ատ արեւելեան Քրիստոնեայք իրան է որ կըկարդան եւ կըլսեն Յիսուսին պատուէրքը . լաքին զօրութիւն բանին չէն

հասկընար, ընտոր դուք ձեր գրոցը շատ
բանը, եւ մեծապէս կըսխալին՝ ձեզի դէմ
ատ ատելութիւնը ցըցնելով. որ ան սուրբ
Շաբթուն՝ մեղքերնին քաւելուն տեղը՝
Յիսուսին եւ բոլոր մեր գրոց պատուէրքը՝
որ սէր եւ ներումն կըբարոզէ, ոտքի տակ
կառնեն. եւ խօրսամ հայֆ առնելու վառ
զելով ձեզի դէմ, մեղքերնին կըշատցը-
նեն. եւ անանկով զատիկնին կըլլայ՝
նորանոր սրբապղծութիւն :

Աստուած չիցըցընէ, մենք Աւրոպացի
Քրիստոնեայք կըզանինք հիմայ այդպիսի
բաներէն, ամօժ է մարդկութեան, հակա-
ռակ քրիստոնէութեան եւ սուրբ Աւետա-
րանին՝ մարդ ատել, ոտաց տակ առնել,
ծէք ինչ է, դուն իմ հաւատքէս չես
տէյի. ինծի պէս՝ չես աւտար տէի...՝ Աս
հին դարուց՝ քացխած ծըծուած քիւֆլիւ
մայան է : Աստուած տայերբոր զիտութիւն
իմաստութիւն մէջէրնիդ որ մտնայ՝ ընտոր
հիմայ քիչըտիկ մը պաշլայերէք. անոնք
ալ դուք ալ ան ատենը աչվընիդ կըբանաք՝
թոյեռան կըլլաք, եանի ըսել է, թողու

չըխառնըվիլ անլա խայրիսիին հաւատ-
քին : Որոյ պտուղըն է՝ սէր խաղաղու-
թիւն, եւ կըվայելէք :

Ուստի խայրէթ կուտամ ձեզի ո՞վ
Հրեայք, մի վախնաք թէ ատ Քրիստոնե-
այք ձեզի զէն կուտան. չէ . ամենեւին :
Եղբօրցո՞ր օրինակին նայեցէք տեսէք հե-
տեւեցէք, որ յԵւրոպայ կըբնակին, որ
ատ մուռտատ թապիւթնին ընտո՞ր հաս-
կըցնեմ չըֆտուծիւնը, փխտուծիւնը թէրք
ըրէր ձգեր են, ուստի ազատ ռահած՝
ուզած մահալլէնին, համլած տներնին
կընատին կելլէն, եւ հինկ տաղավարնին
քրիստոնէից տունը կընեն. ո՞չ ոք բան մի
կըսէ : Հիչ մէկուն մտքէն ալ չանցնիր
մասխարայ ընել : Սուլթան են եւ թա-
զաւոր ասոնք՝ ձեր վրայ նայելով : Նա-
խանձեցէք իմտի ձեր աղբըրտոցը, եւ
նմանեցէք, որ վեր ելէք :

Հիմայ ո՞վ Քրիստոնեայք եւ Հրեայք,
ամեն մէկ ազգք եւ ժողովուրդք, պէտք է
որ մեշէրնիդ՝ ձեր իշխաններովը ժողո-
վիք, շինէք գրէք շէնքով շնորհքով ձեր

արգուհարները, եւ քանի մը խօսքի տէր
մարդ ձեր երեսէն՝ տանին դնեն Թագաւո-
րին ոտքը, աղաչելով՝ որ տայ ձեզի
Էմանսիփաոսիօն. եանի՛ աս Ալուհանէին
Ֆէրմանը, ան չորս գլուխ բանովը որ կար-
դացիք Սուլթանին Թղթին մէջ, հաստա-
տուն շարժով, եւ հրամէ՛ սըխը սըխը, որ
իր բովանդակ տէրութեանը մէջ ամեն տեղ
անցնի քանի. եւ դէմը ընողը պատժելի,
որ ասով ըլլաք մէկ եղբարք՝ մէկ հաւա-
սար քաղաքացիք. եւ մէկ ժողովուրդ,
մէկ ջանք մէկ խայրէթ երկիրնիդ շինելու
շէնցընելու, եւ գիտութեամբ քաղաքա-
վարութեամբ լեցընելու :

Խօլայ բան մի է աս ձեր ընելիքը օրի-
նաւոր եւ հարկաւոր, խնդրել ձեր հայ-
րենի ազատութիւնը իր հէօքմին տակը :
Խօլայ պիլէ չըլլայ՝ պէտք է որ խըմըլ-
տանմիշ տավռանմիշ ըլլաք ձեզ ցըցընէք
միատեղ միարան : Մի թէ պատկած, եան
եկած, չուպուխ քաշելով քէօշէն՝ կու-
զէք հազվիլ սազվիլ. ըրէք ճայիզը՝ որ
Տէրութիւնք տեսնելով խայրէթնիդ, աւ-

տանն՝ թէ արժանի էք պատուի ման-
սուպի անցնելու, կտրին ազգի պէս,
էշկէար զձեզ առնեն իրենց հովանաւո-
րութեան տակը : Երբոր՝ իրենք Եւրոպայ՝
մէկ մարդուս կենացը վրայ կը դողան,
երբոր՝ անգործ մարդիկը սօլախ չօլախ
գործերու կը դնեն, երբոր հիւանդները,
ծերէրը, պառվները, որբէրը, աղքկանց
գաւկները, սարայի պէս շինուած տնե-
րուն մէջ կը հողան կը պահեն : Տահա ինչ
ըսեմ, կուրերուն, խուլ ու տիլսիզնե-
րուն, կարգալ գրել եւ մարիֆէթներ կը-
սորվըցընեն, թէք ինչ է, որ անխ վանխ
չընեն՝ որքան խապիլ է, եւ մարդու պէս
սպրին ինչվան ետքը, ընտոր կըրնան
ձեզ տեսնել առանց կըսկծալու, որ հնուց՝
պէլլի պաշլը ազգէր եւ ժողովուրդներ,
ամեն գիտութիւն եւ մարդավարութիւն
ընկերական՝ սորվելու խայրէթլի, ընտոր
կըսեմ կըրնան համբերել, որ դուք տահա
մուծը նստիք, թուքումուք ծըծէք, եւ
ձեր հալին եհվալին՝ եարտըմի չիզան :
Եւրոպայու թագաւորութիւնք՝ իրենց

փօլիթիքային համար, որ հոս երկայն
կըլլայ ձեզի բացատրել, կուզեն որ հաս-
տատ մնայ Տանկին տէրութիւնը, իրեն
ձեռքը եղած երկիրներովը, եւ բոլոր ժո-
ղովրդովը, բայց չէ՛ թէ այսպէս սոս հալը,
ընտոր էնէ : Աս ըլլալոց բան չէ. այլ
կանոնաւոր նաեւ մարդավայել օրինօք
ազատութիւն, բիչ մը աւելի պակաս՝
ընտոր Եւրոպայու ժողովուրդն է. լսքին
սոս՝ տանկին միճազին այխըռը կուգայ,
չուզէր՝ էօրֆլիւ հէօքիւմտար վատ սո-
վորութենէն վնգ զալ, եւ սն անողորմ
բարբարոսական կառավարութենէն, եւ
ձեզի շնորհել հայրենի ազատութիւննիդ .
որ իրեն առաջ խերաւոր՝ ետեւ ձեզի՝ եւ
աշխրբիա բիւթիւն : Բայց հիմկու հիմայ՝
դուք վարէն ազաչելով, մենք վերէն յոր-
դորելով, տեսնենք՝ որ երեսին ջրովը,
բերենք զինքը շխտակ մարդկութեան
ճամբան : Ասէ հշմարիա Եւրոպայու Թա-
գաւորութեանց եւ ժողովրդոց զիտումը :

Ուրեմն հիմայ լսեցէք մեր ձայնին,
հետեւեցէք մեր խրատին, ո՞վ Քրիստոն-

եայ եւ Հրէայ ժողովուրդք . հիմակ է ատենը . ուշ թողուք նէ՛ տաքցած երկամբը կըսպազի, ալ չէքիճի չիգար : Հիմակ է ատենը ձեզի կըսեմ, որ տէրութիւնք արթուն ստքի վրայ, համար հազար զօրքով՝ աչվընին տանկին վրայ՝ միւշավէրէյի մէջ են . եւ կըսպասեն տեսնել ձեր վրայ խայրեթի նշանմը որ կըտրեն բանը : Սիրտ առէք, քնջ եզիք զիրայ ձեր խընդիրքը՝ ուզածը՝ օրինաւոր է եւ վաճիպ, որ ազգի եւ մարդու սրբայ անցնիք ընտոր էիք : Ամեն մէկդ՝ ձեր բըռնած հաւատքէն ի զատ, ըլլաք մէկ քաղաքական օրէնքի տակ, եղբարք հաւասարք՝ բնակիչք հայրենեաց . եւ տէր ձեր տանը ձեր հողին, ձեր ստկին, եւ ձեր կենաց ազնուականութեան : Աւ հիչ շիւպիէ մի՛նէք՝ մերին օգնութիւնը շուտով ձեզի հասնելու . մենք հոտ ենք՝ կըճըռնոցմը ելլելու թաքիքէն կըհասնինք աս բանիս վրայ : Աս ըսածս այնքան իրաւ է որ հիմկվան մեր թղթերուն եւ գրքերուն մէջ հոս՝ աս բանը՝ ճայիզլի վաճիպլի, կըլլակոր տէյի

կրգրեն, եղածի պէս կրպատմեն, իրենց խերարար սրտին շատ ուրախութենէն եւ հաճութենէն :

Լաքին Թախըմ մը փօլիժիք չըզխոցօղնէր կան հօտ տեղը, պէխապար աշխրքիս պատմութիւններէն եւ կառավարութեանց որ կըսեն, « Թէ՛ ինչերնուն պէտք է առ Եւրոպացւոց, մենք ինչ կնենք նէ կնենք, ինչ կըլլանք՝ կըլլանք, Թո՛ղ իրենց բանը նային տէ, մեզի չիխառնըվին » : Ասոր ճուղապ կուտամ, Թէ առ ընտոր հրամեցիր՝ ատանք չէ : Աս աշխարքիս բոլոր ժողովուրդը՝ մէկ բարոյական մեծ Պիճայ մի է . որուն քիմկ տիրեկները՝ զանազան Թագաւորութիւնք են՝ իրենց բանուններով : Հիմայ Եւրոպայու աս տիրեկները՝ շատ քիչ՝ շինած շիտկած նորոգած հաստատուն ըլլալով, տիրեկին մէկը անգին հինցած խըլխըլած պէօճէկլէնմիշ եղած՝ կտոր կտոր կըյնակոր կըճըստալով : Խապիլ է մի հիմայ ան Թողուլ . պէտք չէ մի նորոգել կամ փոխել՝ որ բոլոր պինային գէն չիտայ : Տաճիկն

ալ մեր սինսօը մէկ տիրեկ միէ մս Պինայ-
ին, հին վարքովը՝ մեզի աննըման քա-
նուններովը, ամեն դին խեղճութեամբ
զօռպաներով կըխըլխըլայկոր: Խենդու-
ծիւն չէ մի ըսել, թէ մենք անոր ինչ կը
խառնըվիք. փէք ազեկ խառնըվեցանք՝
եւ կըխառնըվինք, ճար եւ թիմար ընելու
Թէ որ մոլթլախ չըլլայ՝ փոխելու խատիր
ենք: Հոտ տեղը Արեւելեան Տէրութիւնք
Պարսիկը Տաճիկը Առապը եւ Հընտու Նա-
պապները (Զինը) պիլէ, ուզեն չուզեն մեր
ուժին դիմացը՝ սկսան փոխվտիլ դառնալ
ան հին գազանական բարբարոսութենէն .
առանց մեզի խատիր չեն բան մը ընելու
աս օրըս. քէչ ընելու՝ չենք թողուր իրենց.
ազեկ ընելու, չիւնքիմ չեն սորված, մենք
կառաջնորդենք՝ կըսորվըցընենք, եւ կը
հրամայենք պիլէ, սպառնալով ալ կըխօ-
սինք տեղին կէօրէ:

Ոուստի ձեզ տեսնենք, սիրտ առէք մի
ուշացընէք աս խորհուրդս խրատս ընե-
լու, առաջ առաջ՝ ատելութիւնը սրտելու-

նէդ Թէրք ընելու , եւ սիրով եղբայրու-
թեամբ միաբանելու , դպրատուններուն
մէջ գիտուն վարժապետներ դնելու տղոց
առաջ առաջ մարդկութիւն անուշութիւն
սորվցնելու . եւ խուսուր մնացածին հոգ
մի ընէք , մենք կեցեր ենք :

Յ Ե Տ Բ Ա Ն Ի Յ Ս

Հոս էն ետքը՝ բան մըն ալ ունիմ ձեզի
ըսելիք ո՞վ Հայք , որ դուք հիմակ սա-
ծուղթը կարդացած չիկարդացած , հաս-
կըցած չիհասկըցած , պիտի երթաք Հոռ-
մինս եւ Հրէին , պէլլբիմ ալ Տաճկին՝
միտքը հասկընալու համար . եայ իլէ-
պօշպօղազութեան սէպէպով՝ ըսէք պատ-
մէք , որոնք չեն սովորած իրենց կենացը
մէջ անլա դէմադէմ բնցերես ճշմարտու-

թիւն տեսնել, լըսել եւ խօրատել, այլ միշտ խապայ քողքերու տակ, ակնջնին՝ կըռչ մը կընէ : Աս մէկ մէնծ հիւնդուծիւն մի է, երբոր մէկը՝ իր մաքին, սրտին մէջ, ընտոր փորուն միտէյին մէջ՝ բան մը չիկրնար սինտիրմիշ ընել պահել : Ինչէ՞ր կան հոն Հոռոմոց եւ Հրէից մէջ՝ որ դուք հիչ խապար չէք : Անյ մի բան մը խըռխըռ մը ձեր մէջը՝ որ ամեն ազգք, Թշնամի ու բարեկամ՝ որ չըզիտնան : Աս ինչէն կուգայ.....՝ ալ ան էս չէմ ըսէր . դուք զլուխնիդ ձեռքի հեծցուցէք, ու աղեկ մը մըտմտացէք :

ՃԱՌ

ԽՕՍԵՑԵԱԼ

Ի ԳՈՎԵՍՏ

ՈՒՍՈՒՄ ԵՆ ԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ

ՅՕՐ ԶԱՏԿԻ 1831 ԹՈՒԻՆ

Ի ժողովի մակացու պատանեկաց ազգիս Հայոց.

ՈՐՔ ԵՆ ՅՈՒՍՈՒՄԸ

Ի ՓԱՐԻԶ

Ի ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ

ԽԱՊԱՌԱՋԻ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ

Մտիկ ըրէք իմ սիրելի ունկնդիրք, իմ
այս յորդորական բանիցս, որ կարճ կընեմ
մտիկիդ չըյոզնեցնելու համար:

Աշխարհքիս վրայ ոսկի, արծաթ եւ

ունեւորութիւն կայ. եւ ո՞վ է որ ատ բանը իր օրօրոցէն չզիտեր: Բայց դուք կուզե՞մ որ հաստատուն զիտնաք, որ ատ չէ առաջին եւ հարկաւոր բանը՝ որ մէկ բանաւոր եւ խելացի մարդը, եւ ձեզի պէս ազնիւ զաւկները կարենայ պէտք եղածին չափ երջանիկ ընել:

Ո՞րն է ուրեմն ատ առաջին հարկաւորը երջանիկ ըլլալու՝ կըհարցընեն մարդիկ, որ զիտնանք կըսեն եւ անոր պըւըվինք հոգևով եւ մարմնով:

Ահա ան է ուսումն եւ զարգացմունք. ուսկից կըհետեւի զիտնօրէն առաքինութիւնը, առաջին պիտանի եւ ամենահարկաւոր ամեն մարդու. որ ինչ հասակի եւ աստիճանի մէջ որ գտնուի, պէտք է ջանայ դատի, յոգնի սորվիլ օր օրվան վրայ, նորանոր եւ ան ալ աղեկ բաներ:

Եւ աս կըսեմ անչափ եւ ան աստիճանի հարկաւոր եւ պիտոյ է մարդուս կենցաղավարութեանը եւ քաղաքականութեանը, ինչպէս շնչաօուրիւնը կենդանի մնալու համար, որ առանց անոր կըմեռնինք:

Աարծե՞ք որ խիստ եւ չափազանց բան մը
զուրցեցի..... ո՛չ :

Անուսումնաւթիւնը եւ տգիտութիւնը
ասօրվան օրս այնպէս արհամարհելի եւ
անուելի բան մըն է, կամ այսպէս ըսենք
մութ եւ խորունկ անդունդ մի է մարդու
սրտին մէջ, որ ուսմունք եւ գիտութիւնք
հազիւ թէ քիչ մը կըլէցընեն եւ կըլու-
տաւորեն. իսկ ոսկին եւ արծամը՝ ամե-
նեւին ո՛չ բնաւ : Աուզես մի օրինակ, է՛հ,
գնա յետին լեռնցի գեղջուկ մարդուն
էրեսն ի վեր դուն տգետ ես ըսէ, կրակ
կըկտորի, վրան չառնէր. ինչու : Ասկէ
հասկըցիր թէ տգէտ ըլլալը եւ համարուիլը
որքան վատ եւ ցած բան է, որ մարդ
չգտիր որ վրան առնէ : Բայց եւ այնպէս
մեղքընալով կըսեմ, թէ շատ մարդիկ
եւ ազգք, որ աս մութին մէջ նստեր են
այսինքն տգիտութեան՝ սովորած ըլլա-
լով, եւ իրենք իրենց խելքին դրեր են
թէ հէրիք գիտուն են. վասն զի չիյտեն
թէ ինչ է լոյսը այսինքն գիտութիւնը,
որ իրարմէ կարենան զանազանել, եւ թէ

ինչ տարբերութիւն կայ լոյսին մէջ, եւ մութի մէջ ապրելէն :

Հիմկուան ատենս, աշխարհքիս վրայ մէկ բարոյական խըլրտումն, շարժումն կայ, սա ըսել չէ՞ մի որ ամեն ազգ իմացան՝ թէ ուսումնը եւ գիտութիւնը կազատե մարդը՝ մտաց եւ հոգւոյ գերութենէն եւ զընդանէն, որ ըստ իմաստնոց՝ ծանր եւ խիստ է, քան զմարմնոյ ստըրկութիւնը եւ գերութիւնը : Ասօրվան օրս, ո՞վ կրնայ վայելչաբար նստիլ պատուաւոր ընկերութեան մը մէջը . ընտո՞ր հասկընալ եւ վայելել կրնայ մէկը, հոն եղած խօսակցութիւնները երբոր չիյաէ չըճանչնար, հիչ որ չէ լրագիրներէն Արշալոյսէն, Բազմավէպէն, Մասիսէն եւ այլն : Օր աւուր վրայ աշխարհիս երեսը եղածները եւ ինչ պատճառի համար ըլլալուն, բնական ըլլայ՝ թէ բարոյական, ազգային թէ տէրութենական վարչութեանց վրայ, տեղեկութիւն չունենալը ամօթ չէ՞ մի :

Այո՞ մենծ ամօթ է մէկուն՝ որ չիյաէ ինչ է ան՝ որուն կըսենք բնութիւն եւ

անոր բաժանմունքը քիչէն շատէն. որք
են՝ կենդանական, բուսական եւ մետա-
ղական, եւ անոնց մէջը զանազան որոշ-
մունքները : Ամօթ է չգիտնալ, որ Աս-
տուած այս բնութիւնը, մէկ սղտիկ էակի
մը մէջ՝ որպէս ի Մինիամուրայի պատ-
կերք, ժողվեր սղմեցուցեր է, որուն կը-
սենք մարդ, եւ անոր հոգեկան եւ մար-
մնական կարողութիւնները մշակելու եւ
աղեկցընելու միջոցները : Ամօթ է չգիտ-
նալ եւ չկրնալ բացատրել՝ հարեւանցի
Թող ըլլայ, ան ամեն բաները որ ոտիներ-
նուս տակն է, աչիներնուս դիմացը,
գլխներնուս վերեւ, ան երկնքի երեւոյթ-
ները . սոս երկիրս, սոս ծովը. որոնց
ծոցը համար հազար ստեղծուածներ, եւ
քիմիական սկզբունքներ կան, եւ անոնցմէ
առաջ եկած նորանոր գտմունքները օգ-
տակար եւ զբօսական, եւ զանազան
արուեստները ազատական կըսենք՝ եւ
մեքենական զարմանալի ուշիմութեամբ
բաղկացեալ եւ յօրինեալ :

Զի կրնար անմեղադրելի ըլլալ մէկը

հիմնական դարուս մէջ որ քաղքի վարկուզէ անցնել, թէ որ չէ սորված եւ չիյառառաշին սկզբունքները ճարտարախօսութեան, բանաստեղծութեան, եւ նկարչութեան :

Ահ. թէ որ զիտնալու ըլլար մէկ անուսումն մարդմը որքան եւ որպիսի մենծ զուարճութենէ հոգւոյն զրկուած մնացած է. թէ որ իմանալու ըլլար այն անբացատրելի սրտի զբօսանքը՝ որ զրոյ աշակերտները, եւ ուսումնականք կը վայելեն, երբեմն կարդալով եւ երբեմն աչիւնն բարձր տեղաց մը ժուռ անցընելով երկրիս վրայ : Աստուծոյ ստեղծուածները ներքին աչքով զննելով, որք մարդու ոգիքը ներսէն՝ սլար սլարելու կը հանեն. որոնք մերթ ծանր եւ ազնուական. մերթ ցնծուն եւ զբօսական, այլ միշտ ազգու զգածմանց սրտի՝ եւ մխիթարական :

Ինչպէս օրինակի համար մէկ կարգաբան ատենախօսին ճառը՝ գրուածքը կարդալով, որ կարծես ամեն մէկ բառերէն իմաստից փայլակներ կը թափին. կամ

մէկ բանաստեղծութիւն մը վառվրձուն
մտքերով եւ դարձուածքներով որ կար-
դացողին՝ ոտքը գետնէն կը կտրի : Աս
անա կըսեմ մէկ պղերգ մը, մէկ անու-
սում մը գիտնար եւ ճանչնար նէ՛ թէ
զրկուած է, ամօթէն գետինը կանցներ :
Ահն ուսումնէ անզուարճութեան դրախտը,
ան է անմահութեան ծառը որուն պտուղը՝
խոնարհամիտ եւ ճշմարիտ իմաստունք
իրաւցընէ կը վայելեն եւ կը զմայլին : Այլ
կիսակատար իմաստունք, որք քչրտիկ մը
գիտնալնուն համար խենդի պէս գիտնոց
ճամբէն կելլեն, եւ քանի մը մութ եւ խո-
շոր բառեր բերաննին զործածելով . կար-
ծեն որ ամեն բան գիտեն . որոնց կըսենք
իմաստակ եւ սովեստ . որ ամեն ատեն
գուեր են եւ գուին ամեն ազգի մէջ : Այլ
մենք՝ հեռի այս մեր խոհեմամիտ ուսու-
մնական հանդիսարանէն, մերազգիներուն
վրայ նայինք, որք իհնուց՝ հետէ սովո-
րաբար եղեր են աշակերտք հեղգ առ, ու-
սումն, եւ փոյր առ, ի վարդապետել
(Սուրբ Խորենացիին ըսածին պէս) . . .

որոնց երեսը վար առնելու, եւ ուզից
ճամբայ դնելու, ես ալ մնն ձեզի կըրթողում:
Հիմակ հոս, ո՞վ իս մտիկ ընօզ ազ-
նուական ուսումնասէրք, որք գիտու-
թեանց եւ սորվելու ձեր հոգին տըւեր
էք, մի՞թէ չէք մի գտնար հոս սս ըսածնե-
րուս փորձը, թէ զմայլմունք, եւ թէ շա-
հաւորութիւն: Չէք մի զգար որ ձեր խմա-
ցութեան հորիզոնը քանի կերթայ կըրտա-
րածի եւ կըրբացուի, խելի՞նիդ մըտի՞նիդ
կըմարբրի եւ կըսայժառանայ. ամպտ եւ
մառախլապատ նախապաշարմունքները
կըլիարատի եւ կըչըքանայ, եւ հոգինիդ
ճշմարիտ Աստուածասէր կըլլայ, եւ զԱս-
տուած տեսնօղ երկրիս երեսը՝ իր սքան-
չելի արարածոցը վրայ նայելով, եւ հե-
տեւարար չէք մի ըզգար՝ լաւագոյն եւ կա-
տարեալ ու անթերի բանաւոր կենդանի
մարդ ըլլալնիդ:

Աս ամէն ըսածներս կըխնդրեմ որ շի-
տակ եւ բաց հասկըցուի: Ըսինք որ մար-
դուս առաջին եւ հարկաւոր բանը գործքը
ուսումն է: Բայց կենթադրենք որ՝ ուրիշ

բուն մալ կայ անկէ առաջ, որ կէս մը
մեր ձեռքն է, եւ մէկայ կէսը ձեռվելիա
չէ. ան է առողջութիւնը մարմնոյ, եւ
առողջութիւն կարողութեանց հոգւոյ. ո՞վ
կրնայ ուսմանց պարապիլ առանց ասոնց,
Թէ որ կշիռ վիճակի մէջ չըլլան ասոնք
դժբաղդաբար : Երանի անոր՝ որուն
առողջ հոգին, առողջ մարմնոյ մէջ կը-
բնակի. ուրեմն աս պէտք է որ զնէնք
առաջին տեղը : Երկրորդ հարկաւորը
կըլլայ հիմա ուսմունքը. աս ուսմունքը
իրեք կարգ կըբաժնըւին, Ազատական
կամ Փիլիսոփայական, Բարոյական,
Գործնական, կամ Արուեստական. զա-
սոնք որք են միջոցք, ի գործ զնէլովամէն
մէկ մարդ իրեն վիճակին, եւ հոգւոյն
հակմանցը (հավէսին) հետեւելով, եւ մա-
նաւանդ ան արուեստականը, ուսկից
կելլէ՝ ոսկի եւ արծաթը եւ ճոխութիւնը,
որ է երրորդ հարկաւորը մարդուս, որով
կըճարէ իրեն սպրեւուն պիտոյքը : Ուստի
ան որ երրորդն է՝ որ է վախճան, մէկը
ան առաջին հարկաւորը որ զնէ, մարդ-

կային ուղիղ դատմունքը վերուվար կընէ,
որ եւ ան տողորած տգիտութեան . եւ
կուրութեան սովորութենէ կուզայ :

Ուրեմն ջանանք եւ բըրտընինք զխոնար
լով հաստատ . թէ ուսմունքն են' որով
մեր հոգւոյ եւ մարմնոյ ազքատութիւնը
կըթեթեւցընէ եւ կըմերժէ :

Ուստի վնասեցէք , հանեցէք ձեր մըտ-
քէն , ո՞վ ուսումնասէրք , ան ուսումնա-
տեցողներուն սուտգրոյց խօսքը' որ կը-
սեն' ո՞վ որ մեծատուն եւ ճոխ է , ամեն
բան ան է . որք եւ ան խաղը բերան առեր
մըշտնջենաւոր կըկանչեն , թէ .

Երբ դրած իբէն' եան դալ սէտիրը .

Եասէմի քիրաղ' չուպուխ քաշելը ,

Պուտ պուտ տաքուկիկ' խահվէ խըմելը ,

Ալ ինչո՞ւ պէտք են' ատ ուսմունքները :

Ո՛հ . իրաւցընէ չկրնար ըլլալ , եւ չկայ
այնպէս վնասակար եւ ժանտախտ գրոյց

մը ինչպէս աս անմիտ խօսքը ընդդէմ
մարդկային երջանկութեան եւ բարեկե-
ցութեան, ընտոր որ ըսի, եւ ընտոր փոր-
ձով եւ գրով կըցցնեն ամեն ճշմարիտ
խելացիները: Նայեցէք մէկ մը Ներսիսա-
յու վրան, որ հին տտենը առանց ուսման
հիմկվան ասիացւոց պէս էին, վարքով
եւ գործքով մեղադրելի: Հիմայ ուսմուն-
քով, ո՞ր են... ան վաւիտը. ան կազը.
ան էլէքթրիքով խօսելնին...՝ եւայլն:

Հիմա Աստուած չընէ, թէ որ զրուի
յանկարծ մէջերնիդ մէկը, որ աս ըսած-
ներս լսելէն ետեւ, աս տգիտաց խօսքը
չուրանար եւ սրտէն չըհաներ նէ, թո՛ղ
դուրս ելլէ աս մեր ուսումնասիրաց ժո-
ղովքէն, որ բանի եւ ռեզօնի ժողովք է, եւ
երթայ մտնէ տգիտաց մէջը՝ որ է արտաքոյ
բանի կամ անբանից ժողովք. որք հինգ
զգայարանաց վայելմունք միայն կըճանչ-
նան եւ կըփնտրուեն. որն որ հազիւ թէ
ստանան բրօնեն. ձեռվներնէն կըսահի

կիյնայ. եւ կըթողու զիրենք, հոգեւորա-
կան եւ մարմնական զուարճութենէ զուրկ
եւ անմխիթար :

Ամենքը միաբան եւ միաբերան, կեցցեն
գոչեցին՝ ուսումնասէրք.....՝

Կեցցեն յարածամ դպրոցք.....՝

Անժառանգին նոցին հիմնադիրք.....՝

Զօրասցին քանզ վարժապետք, եւ այլն :

Ի ՎԵՐԱՅ ԱՒԵԼՈՐԴԱՊԱՇՏՏՈՒԹԵԱՆ

Վ Ա Ս Ն

Գ Ի Ս Ա Ի Ո Ր Ա Ց

Հ Ա Ր Ց

Շատ շատ շնորհակալ եմ հրամանոցը՝ որ ազեկ ըռինտ ամեն զիտնալու արժանի բաներ ինչպէս որ կուզէիու կրնայի՝ զիւրին հասկըցնես : Հիմայ մընաց մէկ մենծ տարակոյս մը, որուն վրայ սիրտս շատ կեփի, ու կուզեմ հարցընել . սմա հրամանոցը ձանձրոյթ տալէն կը վախեմ :

Պ Ա Տ Ա Ս Ի Ս Ա Ն

Աս կողմանէ հոգ մըտմըտուք միներ . բաւական է որ խօսքին վերջը օգտակար ու շահաւոր կը լայ հրամանոցը , եւ

միտքդ կըբացվի՝ որ ճանչնաս որոշես
չարը՝ բարիէն, սուտը՝ ճշմարիտէն,
տգիտաց եւ միամիտներուն խօսքերը՝
իմաստնոց ու բարեպաշտներուն խօսքէն.
Ես չեմ փախչիր ատ աշխատանքէն, այլ
մանաւանդ կուզեմ եւ յօժար եմ Աստուծոյ
տուածին չափ, ատ տարակոյսդ՝ (Թէ որ
կարելի է նէ) միտքէդ հանել, ու հանգչե-
ցընել զբեզ :

ՀԱՐՑ

Հրամանքդ ալ գիտես որ, երբոր եր-
կինքը գիտաւոր մը կերեւնայ, աշխարհ
ամեն թունտ կելլայ. ամեն մարդ՝ մէկ
մէկու հետ անոր վրայ կըբըսբսան, ինչ
կըցցնէ. ինչ կըգուշակէ տէի կըմտմտան,
աստիս անդին ծերերու պառմներու կը
հարցընեն, իբրեւ թէ շատ տարի ապրե-
լով՝ շատ բան գիտցողներու. անոնք ալ
որչափ եվելի տգէտ եւ շատզրուց կըլ-
լաննէ. անչափ ալ աւելի բաներ կըզուր-
ցեն, մարգարէութիւններ կընեն : Եւ
որոնք որ քիչ մը զրոց աշակերտ են, եւ

կարդալ զիտեն՝ Էփիմէրտեզները կը-
վագեն, կըթղթատեն վեր վար, բան մը
գտնեն մտվելին հանգչեցնեն տէի : Ասոր
համար կըխնդրեմ, որ ազէկ մը իմացնես՝
Թէ ասլը կայ չիկայ աս գուշակութեանց :

ՊԱՏԱՍԽՄՆ

Ատ նախապաշարումը զիսաւորներուն
վրայ, իբր մէկ ժառանգութիւն մը (մե-
րաս մը) հիներէն՝ Քաղզէացիներէն,
Նգիպտացիներէն, (որոնցմէ անցաւ Ասոր-
րիներուն Հոռմներուն Լատիներուն Հայ-
երուն, եւ ամեն ազգաց մէջ,) մնացեր է
ինչուկ հիմայ ժողովրդեան մէջ. որ երբ որ
գիսաւոր մը կըտեսնեն երկինքը նէ, շուտ
մը կըսեն՝ Թէ գէշ բաներ կըցցնէ, պա-
տերազմ, մահ Թագաւորներու, մեծամեծ-
ներու, սով, կարօտութիւն, կործան-
մունք քաղաքներու, ապստամբութիւն
ժողովրդեան, երկրաշարժութիւն, մար-
դասպանութիւն. նաեւ շուներ, գայլեր,
ազուեսներ կըշատնան, եւ կարճ խօսքով,
չար եւ ճախորդ բան չիմնար որ չիզուրցեն :

Եւ ան ատենները հեռու կամ մտա,
 սրովհետեւ աշխարք է՝ չարիքը տնայա-
 կաս չեն՝ ուր տեղ որ գէշ բան մը կըլլայ՝
 կըլըսեն, մէկէն գիտաւորին վրայ յան-
 ցանքը կըձգեն : Ինչպէս Յովսէպոս՝ Երու-
 սաղեմայ կործանմունքը՝ ան ատենվան
 երեւցած գիտաւորին կուտայ : Աիկերոն
 իր ատենվան տեսածը՝ Հոկատիանոսին
 պատերազմը ցոյց կուտար կըսէ . Պլի-
 նիոս ուրիշ գիտաւորի մը վրայ Աեսա-
 րու եւ Պոմպէոսին կըռխը, եւ տէրու-
 թիւնը Գլաւտիանոսին ձեռքէն Ներոնի
 ձեռքը անցնելը կըցցնէր կըսէ, եւ անոր
 անգթութիւնները, Տակիտոս՝ գիտաւոր մը
 երեւցաւ, որ Ներոնի մահը կըցուցանէր
 կըսէ . Տրայիանոսին ատենը գիտաւոր մը
 երեւցաւ կըսեն, որ սաստիկ երկրաշարժ
 ըրաւ Վալիցիա, եւ իրեք քաղաք գետնի
 տակ անցան . նմանապէս Անտիոք Ասորոց
 շատ շարժ եւ կործանմունք եղան :
 Յամին՝ 212ին, երեւցաւ գիտաւոր մը .
 եւ Ատամպոլ այնպէս մահ եղաւ՝ որ
 500,000 հոգի մեռան : 1315ին երեւցաւ

մենձ գիտաւոր մը, որուն սրտը դէս
 ի հիւսիսային զին կըյնէր, եւ ան օրը՝
 որ աչքէ աներեւութացաւ, մեռաւ Փի-
 լիպպոս Թագաւորը՝ որ հայր էր Լուսո-
 վիկոսին : 1558ին երեւցաւ գիտաւոր մը,
 ետեւէն մեռաւ Կարոլոս Ե կայսրը, որ
 բոլոր աշխարհը սուգի մէջ խօծեց : Ան
 տարին մէկ ուրիշ մալ երեւցաւ, ետեւէն
 մեռաւ Պօղոս Ե սպար : Ո՛ր մէկը զուր-
 ցեմ, շատ երկայն է, եւ լեցուն է այս-
 պիսի սուտ զուշակութիւններ, հներէն
 սկսած, ինչուկ ասկէ հարուր, երկու
 հարուր տարիքէ առաջ գրքերուն մէջ :

Եւ բանը ան չէ, մէկ սարգամիտ՝ գի-
 տաւորներու պատմութիւն գրողին մէկը՝
 աշխարհական մարդ մը, որ բոլոր իր
 գիրքը սնտախ աւելորդապաշտութեամբ
 լցեր է (որուն անունը չեմ ուզեր տալ).
 ան գիտաւորին վրայ որ երեւցաւ 1680ին,
 որ ատենը մեծամեծ աստղաբաշխք ու
 փիլիսոփաներ կը ծագէին Նէվտոն, Կոէ-
 կոսի, Հալլէի, որք աս աւելորդապաշ-
 տութիւնները կըյանդիմանէին. կըզուրցէ.

« Իշտէ տահա կերեւնակոր գիտաւորը .
չեմ ուզեր զուրցել ի՞նչ ընելիքները . ինչ-
պէս որ ալ կըտեսնեմ՝ որ ոմանք խո-
հեմներ , աս գիտաւորին պատմութիւնը
զրելով , սուսիկ բուսիկ կանցնին , աս
ընելիքներուն վրայով խօսք մը չեն
բանարկոր . չէ՛ թէ չենք զխտէր , կամ չենք
կրնար հիմկուց ըսել զուշակելիքները , որ
այսչափ յայտնի նշաններէն՝ փէք աղէկը
կրնանք իմանալ . եայ ինչ . կըզգուշանանք
ուրիշին բարկութեան առջեւը չիյնենք ,
ուրիշին ատելութիւնը չիզգոենք . զերեւ
օրերս՝ այն պէս են , որ չիվայլեր ճշմար-
տութիւնը՝ որ ատելի բան մը եղեր է ,
հագված կապված երեւցընել հրապարա-
կական թղթերու մէջ , այլ թողուլ՝ որ
կենայ մերկ , ու թաղվի վայրի մաղարա-
ներուն մէջ , որպէս զի սպրի կատաղու-
թենէն , որ զինքը բըզըկտելու ու կըտըր-
տելու կըփընտուեն : Միայն ասչափ կըսեմ
(կըսէ) ո՞վ ընծերցօղք . որ ինչ որ գը-
լուխնուդ վերեւ կեցեր են գէշ գէշ ըլլա-
լիքներ , կրնանք իմանալ , անցած զացած .

բազմաթիւ գիտաւորներուն ըրածներէն :

Աս վարպետ այլաբանութիւնը թէ որ ըներ ուրիշ բանի մը վըրայ, ինչ պէս հաւատոյ, առաքինութեան, ու աստուած-սիրութեան վըրայ, որք են իսկապէս՝ չէ թէ գիտաւորական ճշմարտութիւնը, ուսկից որ պաղեր են մարդիկ . եւ հոգ չեն ըներ սլատճառը գիտնալու . շատ իրաւունք կուտայի . անա պօշ բանէ մը, մանաւանդ սուտ եւ արհամարհելու բանէ մը, ինչպէս է գիտաւորահմայութիւնը, գիտաւորներու գուշակութիւնը . որոնցմէ ետ կենանուն համար մարդիկ, այսպիսի նախանձայուզութեամբ կը լսօսի նէ, կերեւայ որ շատ միամիտ մարդ է եղեր :

ՀԱՐՑ

Աս գիտաւորները միշտ չար բան մի կըրգուշակէին, հիչ մէկ աղէկ բան մը չէին մի գուշակէր :

ՊԱՏԱՍԽԱՆ

Աղէկ բան ալ կըսեն կըրգուշակէ, անա

ան ատենը՝ երբոր փայլուն արծթի պէս
ճերմակ ըլլայ զխաւորը, եւ լուսնմազը
ըլլայ Խեցգետին կամ Չուկն կենդանա-
կերպին մէջը : Եւ սա դիրքը որովհետեւ
քիչ կը հանդպի կըսեն, անոր համար քիչ
հեղ կը ըլլայ՝ որ զխաւորը ազէկ բաներ
ցըցնէ : Պատմութեանց մէջ բանի մը
հատ կը գտնենք՝ որ բարի կողմը կը-
մեկնեն, բայց չեմ զխտեր թէ սա վերի
կանոնին կէօրէ երեւցած են, չէնէ գրօղ-
ներուն մէտէն այն պէս ուզեր է : Սուե-
դոնիտս կը պատմէ՝ թէ Յուլիոս կեսարը
մեռնելէն ետեւ, երբ որ իր որդին Թա-
գաւորեց, եւ հանդէս ուրախութիւն կը-
նէր բոլոր Հռոմ քաղաքը. երեւցաւ ձէկ
զխաւոր մը, որ կեցաւ եօթը օր. բոլոր
ժողովուրդը ըսին թէ ան ուրիշ բան չէ,
բայց եթէ Յուլիոս կեսարին հոգին, որ
եկեր բարձրէն կընայի՝ թէ ինչպիսի
խնտութիւն տօն կընենք. եւ անոր համար
իրենց չաստուածներուն, եւ կուռքերուն
կարգը դրին. եւ տաճար մալ շինեցին՝
որուն զլախը դրին զխաւոր մը : Ներոնի

աղէկ յաջող տէրութեանը ատենը՝ գի-
տաւոր մը երեւցաւ . Սէնեքան անոր
վրայ մեկնեց : Յուստինիանոս երկու
մեծամեծ գիտաւորներէն մակարեբեց
Միհրդատայ մեծութիւնը . որ մէկը ծնըն-
դեան ատենը երեւցաւ կըսէ , մէկաւր
Թագաւորելու ատենը :

Ամեն հին իմաստուններ եւ գիրք
գրողներ , Թէ որ մտջլին սատանութիւն
մը կամ չարութիւն մը չունենային . կամ
սաստիկ Թանճր նախապաշարում մը
գըլխընին , փէք աղէկ ամեն գիտաւոր-
ները , կըրնային բարի աղէկ բաներու
քաշել , ու աղէկ մեկնել . զէրէմ ամեն
ատեն անպակաս՝ Թէ չարիք կըլլայ՝ եւ
Թէ բարիք . ուրեմն ինչո՞ւ համար աւելի
գէշ բան գուշակեն աս գիտաւորները տէ ,
աղէկ բան չգուշակեն , որ ճշմարիտն է՝
Թէ հիշ մէկը չեն գուշակէր . պատճառ
չիկայ . ու առանց պատճառի բան , (բաց
ի Աստուծոյ յայտնածէն) ճշմարիտ սեպել
ու աւտալ , մարդու մը խելք ունեցողի մը
վայել բան չէ :

ՀԱՐՑ

Աս բանս ուսկից, ինչ պատճառէ առաջ
եկեր է, ո՞վ զըտեր է, որ այս պէս բոլոր
աշխարհք անոր կաւտան :

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

Ան բաղձանքը ան հետաքրքրութիւնը
որ մարդս ունի, ինչ ըլլալիք բաներ
կայ նէ, կամ ինչ որ կըլլայկոր նէ հեռու
աշխարհներ՝ գիտնալ . ան դրդեց ֆէնտ-
պազ մարդիկը որոնց առաջ բացվեցաւ
աչքը ի չարն, ետեւէ ըյնալ հնարել ար-
ւեստներ սատանութիւններ, ինչ պէս կուտ-
պաշտութիւն, հաւանմայութիւն, մոզու-
թիւն, աստղահմայութիւն . որպէս թէ ի-
մանան ինչ որ պիտի ըլլայ՝ չըլլայ, ու
ժողովրդեան զըրուցեն փառքի ելլեն :

Եւ աս ամեն սատանութեան ու մոլո-
րութեան առջի սկսողք՝ եղան Քաղղէացիք
եւ Նգիպտացիք . որ երկնքին աստղերը
դաս դաս բաժնեցին՝ ինչպէս որ իրենց
մէտէին աղեկ երեւցաւ . ու ան բաժնած-

ներնուն՝ իրենց զանազան առասպելներուն կէօրէ, ալ իրենց մէջ երեւելի եղած մարդիկներուն անունները դրին : Նմանապէս մեծ աստղերուն եւ մոլորակներուն, առասպել պատմութիւններու եւ մարդիկներու անուններ դրին, որ ինչուի հիմայալ ան անունները մնացեր են անոնց վրայ . փոխելու ըլլան ինչ անուն դնեն :

Եւ որովհետեւ աս ընօղները՝ մենծ մասը քորմեր էին, որ բաց ի ուրիշ կուռքերէն արեւը լուսինը աստղերը կը պաշտէին . շուտ մը ռամիկ տգէտ ժողովրդեան զիմացը՝ որ հիչ բան չեն գիտէր, ինչ նոր բան լսեն կը զարմանան, մենծ մենծ իմաստուններ սեպուեցան : Մէկ մը աս եղաւ մի, ալ անոնք երեսս սուին իրենց խորամանկութիւնը սատանութիւնը շատցուցին, եւ ամեն մէկ կենդանակերպներու աստղերու զանազան ազդեցութիւններ զօրութիւններ տրվին, եւ անոնցմով սկսան զուշակութիւններ ընել : Եւ այս պէս կը զուրցէին . Թէ երկինքս մէկ մենծ զիրքիմ է, ուր որ Աս-

տուած իր ձեռքով գրեր է աշխարհքիս սրբամուծիանը, ինչ որ պիտի ըլլայ չըլլայ. ու ինչ որ գրված է նէ ամեն մէկ տարվան վրայ, ամսու վրայ, օրվան վրայ, ու ամեն մէկ մարդու վրայ, ի հարկէ այնպէս պիտի ըլլայ՝ ճար չի կայ, ուզենք չուզենք : Եւ ամեն մարդ ատ աստղերով գրվածները իր ճակատին վրայ, ուրիշին վրայ կրնայ կարգալ, Թէ որ իմաստուն է, ու կարգալու ճամբան գիտէ նէ : Սա սաստանութեանը դէմ՝ միամիտ տգէտ ժողովուրդը ինչ կրնայ ընել, բայց եթէ աւտալ դիւթութեան ճակատագրութեան եւ ասոր պէս շինծուներու :

Եւ ասիէ ետեւ զանազան ազգէ նենգաւոր մարդիկ՝ զնացին ասանցմէն դաս առին սորվեցան, ինչպէս Հոռոմները, անոնցմէ Վատինները՝ եւ հետզհետէ Հայք, Պարսիկք, Տաւրիկք, Չինացիք, Ճեարօնացիք, Թունքինացիք, ու ամեն ազգ որը շատ որը բիչ սորվեցան ան խորին կոսապաշտութեան ատենները. եւ որչափ որ սորվեցան եւ շատցան աս սաստանու-

Թիւնը գիտցողներ , որ միշտ երդումով
ծածուկ ալ կը պահէին ժողովրդէնէն , ան
չափ ալ իրենց քովէն իրենց խելքէն
աւելցուցին շատցուցին բաներ , որ եր-
թալով ատենով , եղաւ կատարեալ կախար-
դութիւն , եւ խարդախութեան ուրուեստ ,
ան մոլար սաստիկաբաշխութիւնը : Եւ որ-
պէս զի միամիտ ժողովուրդը ազէկ մը
խարեն , զանազան գրքեր գրեցին բա-
խամներով , աղիւսակներով , նշանագիր-
ներով , ծուռումուռ գիծերով ամեն մէկ
կենդանակերպներուն ու մոլորակներուն
վրայ , ինչ պէս որ ինչուկ հիմայ ան
սատանութիւնները բանեցընողներուն եւ
ընողներուն՝ Ազթարաց գրքերուն մէջ կե-
րեւնայ . որք կը պարծին՝ Թէ ամեն բան
գիտենք , ամեն բան կը գտնանք , ամեն
մէկուն ծննդեանը ատենէն՝ մինչեւ մեռնի ,
ինչ ըլլալիքը գիտենք :

Ձերեմ կըսեն , Թէ որ մէկը կը ծընանի
ան վայրկենին , որ Ազեղնաւորին սուագին
սաստիկ Լուսնութագին հետ մէկ տեղ հորի-

զոնէն վեր կէլլեկոր, դիւցազն, ու թագաւոր կըլլայ, եւ այլն :

Թէ որ մէկը Խեցգետին կենդանակերպին մէջ ծնանի, վատ կըլլայ . ինչ բանի ձեռք զարնէ՛ ետ կըմնայ :

Ո՛վ որ Խոյին մէջ ծընանի հարուստ կըլլայ եւ խելացի ամեն կերպով :

Ո՛վ որ Առիւծին մէջ կըծընանի, կտրիճ կըլլայ, կռուօզ բարկացօզ :

Ո՛վ որ Կշիռին մէջ, արդար կըլլայ եւ բարի ու խաղաղասէր :

Ո՛վ որ Այծեղջեր կենդանակերպին՝ արեւուն հետ հորիզոնէն վեր ելլելու ատենը կըծընանի, անոր բազըր հետ-զհետէ կըմեծնայ կըբարձրանայ, եւ այլն :

Երջանիկ կըսեն ան ժողովրդեան՝ որուն թագաւորը ծներ է Կշիռ կենդանակերպի ժամանակին մէջ :

Վայ կուտան ան ժողովրդեան՝ որուն թագաւորը ծներ է Կարիճ՝ չար Թիւնաւոր կենդանակերպին մէջ :

Ո՞ր մէկը պատմեմ, ո՞ր մէկը ըսեմ ես,

աս ամեղցը փեղ անհին գրոյցներուն :
Երեւակին համար կըսեն՝ Թշնամի մարդ-
կային ընունեան , պատճառ դժբախտու-
թեան , երկար հիւանդութեան , աւրօղ
ամեն կանոնաւոր բան :

Լուսնթագին համար կըզուրցեն , բարի
աղէկ ընօղ մարդուս , կեանք տըլօղ ,
պահօղ կենդանիները , բուսերը , եւ այլն :
Հրատը չար , իր սրով կըխոցէ զմարդիկ ,
զարեւելեայս կըտաքցընէ , զարեւմտեայս
կըչորցընէ , պատճառ կայծակի , հովի ,
ու կենաց Թշնամի :

Ասոնց կէօրէ իմացիր Արեւուն , Լուս-
նին , Արիւսեակին եւ Փայլածունին վրայ
երկայն զրուցածնին , որ կըճանճրանամ
պատմելու եւ դուն լսելու :

Միայն հիմկվան ատենս նորանոր
գտված մոլորակները ազատ են , չունին
այս պիտի ազդեցութիւններ . Թէ որ հին
ատենը ճանչցրված ըլլային նէ , կառնէին
անոնք ալ իրենց փայլ :

Եւ Թէ որ նոր աստղ մը երեւնայ եր-
կինքը , գիտես ինչ կըցըցնէ աս շինծու-

ներ տընտըռացող աստղաբաշխներուն
կէօրէ . մէկ ծնունդ մը պիտի ըլլայ, նոր
մարդաշխարհի վրայ պիտի ելլէ . երբեմն
ալ ըստ զուգընթացութեան մոլորակներ-
ուն ու կենդանակերպին ուր որ երեւցու,
կըցըցնէ մահ, ճնշումն մեծամեծներու .
մեծութենէ աղքատանալ, եւ աղքատնե-
րուն՝ խեղճերուն հանգստութիւն . եւ աս
աստղը չերեւնար, բայց միայն ան աստե՛ն
որ ըլլալիբը կամ նոր եղեր է՝ կամ շուտ
մը կըլլայ :

Իսկ գիտաւորներուն վըրայ, (որ է
բուն մեր նպատակը,) որ աստե՛ն աստե՛ն
կերեւնան մէկ ահեղ արմնալու երեսով,
ինչէր ինչէր չեն խօսած ան վարպետը-
ղիբը . դրբին, աստեղատան, բայելուն,
մեծութեան, սլզտիկութեան, պոչին զա-
նազանութեան, լուսին ու գունին վըրայ .
Թէ՛ Թէ՛ որ Խոյին մէջ ըլլայ՝ մահ, պա-
տերազմ, ցամաքութիւն կըլլայ : Թէ՛ որ
Վոյսին մէջ ըլլայ, անսկ նանկ ասլուռ-
ճուպուռ խել մը խօսքեր եւ այլն, եւ այլն :
Եւ գոյնին վըրայ կըզուրցեն, Թէ՛ որ

ճերմակ ըլլայ պոչը՝ շատ հիւանդութիւններ, գլխի թմրութիւն, սանձիւն, վերէմ:

Թէ որ կարմրագոյն՝ ջերմ, հիւմմայ :

Թէ որ սուկեգոյն՝ թագաւորներու կայսերներու մահ :

Թէ որ կապուտագոյն՝ սաստիկ չորութիւն, սով, իւմուրճախ, եւ այլն :

Աս համառօտ պատմածէս՝ ան նիւթին վրայ, որ Քրիստոսի Տեառն մերոյ զայլէն առաջ, բոլոր աշխարհս լեցվեր ու կոխվեր էր. եւ հիմայ ալ քիչ տեղ չիկայ որ աս մոլորութեանց մէջ խղզրված մնացած չըլլան: Ինքիբէնդ մէկէն կը հասկընաս, թէ աս ամեն չարիքներուն, որոնք որ ծնան՝ ալ մեծամեծ մոլորութիւններ, եղաւ Քաղղեացիներուն Մոզերուն ծաղրելի եւ սուտ աստղաբաշխութիւնը, որ է՝ աստղանշմայութիւն, աստղադիւթութիւն, կասարգութիւն :

Անկէ ետքը կը հասկընաս ալ՝ աս բաներու ինչուկ հիմայ աւտացօղներուն սաստիկ ու վերջին ծայր միտմտութիւնը եւ ամմտութիւնը. որ ան չարի բանը չէն

կրնարկոր Եանչնալ, Թէ ան ամեն գուշակութիւնը որ կրնեն կենդանակերպներուն ու մտլորակներուն վրայ ու զիսաւորին, հոս, հոն. ասոր կամ անոր մօտ Երեւնալուն վրայ, բոլորը կրնեն՝ անոնց վրայ դրված անունին կէօրէ, ու հոն տեղը իրենց խելքին կէօրէ եղած չաստուածներուն զօրութեանը կէօրէ : Ինչպէս, Երեւակին չար ազգեցութիւններ, եւ զէշ բնութիւն տրվօղ է կրսեն եւ այլն, ինչո՞ւ. զէրէմ առասպելներ շինօղին մէկուն մէտէն ուզեց որ, Սատուրնոս կամ Զուհալ (որ մենք կրսենք Վոռնոս), չաստուածը հոն բնակեցրնէ. ուստի ըսաւ Թէ հոն կրկենայ ճերմկցած մազերով, եւ մանգաղ մը քովիկը դրած է միշտ՝ որ ամեն բան կրկարէ կաւրէ. եւ մանգաղ ըսածնին ան է՝ որ մենք Մանեակ Երեւակի կրսենք :

Լուսնութագին համար ազեկ կրգուրցեն, Թէ մեծութիւն հարստութիւն ու Երկար կեանք կուտայ. ինչո՞ւ համար. զէրէմ մէկ առասպել պատմութիւն մը կայ, Թէ

Յօվիս կամ Ճիօվէ կամ Զեւս . կամ Մուշ-
Թարի (որ մենք կըսենք Արամազդ) հնե-
րուն չաստուածներուն մէջ՝ մէկ ազեկ
չաստուած մըն էր երկնքին վրայ . եւ աս
աստղն ալ՝ որովհետեւ ազւոր աստղ մըն է
երկինքը՝ ան չաստուածին անունը դրին
աստղին վրայ :

Հրատին համար կըզուրցեն , Թէ՛ աս
աստղին տակը ծնածը՝ շատ պատերազմ
կըռիւ կըսիրէ , եւ այլն . զէրէմ՝ Մառս
կամ Մարդէ , կամ Մառէիս՝ անունով
մէկ մը (որ մենք կըսենք Արէս) չաստուած-
ներուն մէջէն շատ պատերազմասէր , հոն
կըքնակի եղեր : Ասոնց կէօրէ իմացիր
մէկալ մոլորակներուն վրայ եղած ցուրտ
եւ անհամ պատմութիւնները՝ որ երկայն
կըլլայ պատմելը :

Նմանապէս տասուերկու աստեղա-
տանց վրայ , որ տասուերկու կենդանի-
ներու անուններ դրեր են զանազան պատ-
ճառով , որը իրենց չաստուածն է տէի ,
որը իրենց օգտակար կենդանի է տէի ,
որ հիմայ տտենը չէ մէկիկ մէկիկ պատ-

մէլու, ան կենդանիներուն ամեն մէկուն յատկութեանը, բարուցը, նմանութեանը կէօրէ՛, գուշակութիւններ կընէին, եւ գիտաւորներու վրայ ալ ան համեմատութեամբը՝ որ ասոնց մէջերը եւ քովերը կերեւնան կըստըրաին :

Հիմայ տեսնենք թէ ինչ բան են աս շատուածները՝ որ ան տեղերէն ազդեցութիւններ մազդեցութիւններ վրանիս պիտի ընեն... հիչ, մէկ անուն մը կայ մէջ տեղը՝ որ թէ որ ան անունով եղած է մէկը նէ, ստոյգ է որ՝ վեր հոն տեղերը չէ ելեր, այլ վար իջեր է. ամա շատ զրուց եւ աւտզըրուց հին կռապաշտները, տներ իրենց խելքին կէօրէ, սազեր շիներ՝ երկինքը դրեր են. հիմայ կուտան մի հրամանքդ աս բաներուս :

Ասոր կէօրէ՛, ասաղերուն երեւակայական ձեւերով կենդանիներու անուններ դրին. որ սրչափ աս կենդանւոյն, նոյն չափ ուրիշ կենդանւոյ՛ կամ ծառի, կամ այլ ինչպիսի բանի անուն ըլլայ՝ կըրնային դնել. զէրէմ առ հասարակ աստ-

ղերը հիշ մէկ ձեւ մը չեն ցըցներ ունե-
նալ, խառն մէկ բան մըն են . ուստի
հիմայ անոնց մէտէնին ուզեց որ, ան աս-
տղերուն, ան կենդանուոյ անունը դնեն,
էյ, մենք պարտական ենք մի հիմայ,
անոնց մէտէյին ուզածին՝ մեր բոլոր
կամքը, անձնիշխանութիւնը ամիկ դնել :
Աս ո՞ր խենդը կընէ, կամ ո՞ր խելքը
կուզէ որ մենք աւտանք :

Ուստի սով որ խելացի է նէ, պէտք է
ըսէ, թէ որ օր աս առասպել պատմու-
թեանը համար՝ եւ հիներուն սոսկ մէ-
տէյէն դրած մէկ անունի մը համար՝ գէշ
կամ աղէկ կըզրբուցեն մտրոհակներուն
կամ կենդանակերպներուն կամ գիտաւոր-
ներուն վրայ, ես ան պատմութեանցը
չեմ աւտար : Ան անուններն ալ գիտեմ որ
բուն իրին հետ կապակցութիւն մը չունին,
ինչո՞ւ անոնց վրայով եզած գուշակու-
թեանցը աւտամ . թէ որ ուրիշ փորձ մը
կայ նէ (որ չիկայ ինչուի հիմայ), ան
թող ցըցնեն որ աւտամ :

ՀԱՐՑ

Անանկ է նէ աս բանս բոլորովին սուտ
բան մըն է մտած ժողովրդեան մէջ :

ՊԱՏԱՍԻՍԱՆ

Ի՞նչ կըզարմանաս, աշխարքիս մէջ
ծուռ ու սուտ բանէն շատ բան մի կայ,
ուստի մէկ մենծ ու երեւելին ալ աս է :

Զէրէմ աստ չափ զիտոզուծիւններ քըն-
նուծիւններ՝ որ աս դարերուս մէջ ըրին
ու կընեն հազարաւոր իմաստուններ, որ
իրաւցընէ աստեղաբաշխ ըսելու արժանի
են. ստոյգ որպէս թէ աչքիդ առջեւը,
ձեռքիդ մէջ եղած բանի մը պէս կըցըցը-
նեն. թէ զիսաւորները հիշ մէկ չար կամ
բարի գուշակութիւն չունին. վասն զի
մէկալ մոլորակաց պէս բան մըն են.
միայն թէ՛ անոնք որ միշտ կերելին նէ,
ասոնք մենծ եւ արտակեցրոն շրջան ընել-
նուն համար՝ միշտ չեն երեւիր. ինչ պէս
որ ինչուկ հիմայ հրամանոցը զուրցեցի :

Եւ աս նորակերպ երեւոյթը գիսաւոր-
ներուն՝ որ լուսով պոչով բարձրէն կե-
րեւին, հիչ մէկ վախ մը չիճըզէ սիրտդ,
զէրէմ պատճառը ան է՝ որ միշտ չենք
տեսներ. Թէ որ միշտ տեսնէինք նէ, հիչ
մէկ զարմանքմալ չէր իգար, եւ վախնա-
լու բան մը չէր սեպվէր. ամա որովհե-
տեւ Աստուած իրենց կարգ մը դրեր է՝
ան կարգը անվրէպ կըսպանեն, եւ ատենին
կէօրէ կերեւին. առանց մէկ մարդկային
ընելիք չընելիք գործ քերուն ըրածներուն
խառնըվելու, եւ մարդուս կամքին անձ-
նիշխանութեանը կապ մը գնելու :

Որ ինչ պէս յայտնի ստոյգ գիտենք,
մարդուս կամքը, ըրածը Թողածը, հիչ
մէկ տտենի սլարագայի կապվիլ կենալ
մը չունի, այլ ազատարար ամեն բան
ամեն ատեն, կուզէ նէ կընէ՝ կուզէ նէ
չըներ :

Ուրեմն աս մարդկային անհաստատ
փոփոխական ազատ գործ քերուն, ինչ-
պէս պատճառ ու ցըցընօղ կրնան ըլլալ
աս գիսաւորները, երբոր իրենք հաստա-

տուն ու կանոնաւոր Աստուծմէ իրենց
դրած կարգը բռնէր կերթան :

Մէկ մը ընդհանուր պատմութիւն կար-
գաս, անցած գացած դարերուն եզածները
խմանաս, կըտեսնես որ՝ շատ բան, զոր
օրինակ պատերազմ, արխանհեղութիւն,
միշտ եղեր է աշխարքիս վրայ. շատ
բան ալ նոր նոր եղեր է, եւ կըլլայ. թէ
որ ասոնք ան գիտաւորէն ան գիտաւորէն
պատճառեալ եղեր են նէ, նոյն գիտաւորը
երբոր դառնայ նորանց երեւնայ նէ, ամե-
նեւին նոյն պէս բան պիտոր ըլլայ, եւ նոր
բան պիտի չըլլայ :

Ինչպէս օրինակի համար, Հոռոմայե-
ցւոց տէրութիւնը կանգնեցաւ, զէրէմ ան
գիտաւորը երեւցաւ. Հոռոմայեցւոց տէ-
րութիւնը կործանեցաւ՝ զէրէմ մէկ ուրիշ
գիտաւոր մը երեւցաւ, ուրեմն ան առջի
գիտաւորը երեւնայ նէ՝ նորանց պիտի
տէրութիւնը կանգնի. անա փորձը ներ-
հակը կըցըցընէ. զէրէմ ան գիտաւորը՝
որ իրենց խելքին կ'օրէ տէրութիւնը
կանգնեց, ինչուի հիմայ ով գիտէ քանի

քանի հեղ երեւցեր է, ամա հիշ մէկ բան մը չէ ըրեր, եւ ընելիք ալ չունի. բայց եթէ առ բաները աւտացողներուն զրօղներուն ստուծիւնը ցըցուցեր է :

Ուստի ինչպէս լուսինը 29, 30 օրը մէկ մը կրճօտիկնայ արեւուն, եւ կը հեռանայ, ու աս' տարին տասուերկու ամիս' առանց հիշ մէկ բան մը ցըցընելու. այս պէս ալ գիտաւորները, որը աս չափ տարիէն, որը ան չափ տարիէն' կրճօտիկնան արեւուն, առանց հիշ մէկ բան մը ցըցընելու, ու կը հեռանան :

ՀԱՐՑ

Ամա շատ կը զարմանամ այ բանիս վրայ. զերէմ ամեն հին իմաստուններ, ու նորերէն ալ կան, եւ բոլոր աշխարհս սոս բանս կը զրուցեն. եւ հիմայ նոր սոս կարծիքը ելեր է' թէ հիշ բան մը չէն նշանակէր, չէն ցըցընէր աէի (Թողուծիւն ըրէ, անոր համար խօսքիդ զէ մը կան նեմկոր, որպէս զի ազեկ մը իմանամ

ստոյգը, ու հիշ մէկ տարակոյս մը եւ կամ
կասկած մը չիմնայ զուրս) :

ՊԱՏԱՍԻՍՆ

Շատ ազեկ կընես, հարցնւ ինչ որ
կուզես, ընտոր կուզես. ճշմարտութիւնը
չիխաւնիր, հիշ մէկ բանէ չիվախէր, այլ
կըյաղթէ ամենուն՝ երես կելլէ :

Ըսիր թէ ամեն աշխարքիս եզած
իմաստունները հին ատենէն պէրի աս
գուշակութեան բանը կըհաստատեն, ու
քիչ ատենվան նորելուք է՝ առ չէ ըսելը :

Աս իրն է որ, ամեն հին իմաստուն-
ները առ բանը չըսին ու չիհաստատեցին.
Եւ անոնք որ ճշմարիտ իմաստուն եւ փի-
լիսոփայ էին, առ պակասութեան աս-
տղաբաշխական գործիքներուն, չըկըր-
ցան քննել իմանալ եւ ճշմարիտը զուր-
ցել. եւ ծուռը զուրցեցին նէ, իրենց
պզտիկուց մէ սորված լսած բանը առանց
քննելու զըրուցեցին :

Ինչ պէս ոմանք իմաստուն բանաստեղծ-

ներէն, եւ պատմագիրներէն Հոռոմայեցոց տէրութեան կործանման պատճառ, քանի մը գիտաւորներ եղան կըսեն. վասն զի սա կարծիքին ստուծիւնը գտնալը՝ ան հին ատենը, շատ բաներ գիտնալ կը պահանջէր. եւ նրչափ զիւրին եղաւ սա ստուծեան մէջ ըյնալը, ան խաբեբայ աստղաբաշխներուն Ֆէնտովը, անչափ դժուարին էր ասկէ ինքիրմէ՝ առանց գիտնական լուսոյ օգնականութեանը ազատվիլը: Աւստի սա բանիս մէջ՝ ան ամէն իմաստուններուն վկայութիւնը, ռամկաց վկայութենէն չիտարբերիր:

Արդ՝ ան բուն հին աստղաբաշխ իմաստուններուն վկայութիւնը եւ հեղինակութիւնը քանի ըստկի ըլլալը զանազան պատճառով եւ օրինակներով անա երկայն բարակ զըրուցեցինը:

Ամա կըսես նորերէն ալ կան՝ ան բաները, ան զուշակութիւնները զուրցօղ, հաստատօղ: Գիտեմ, ես ալ գիտեմ. որ կան հիմայ ալ՝ ստ խօսքերուն տէր էլլօղ, ստ բաները միամտութեամբ կամ

չարութեամբ սորվըցընօղ, պզտիկ մզտիկ
գրքերով, շխտակը ծուռին հետ խառնե-
րով, ներուն աւելորդապաշտութիւնը
կըսնուցանեն :

Անցանք որ հովի, ջրի, ծառերու, խո-
տերու վրայ կըտիրեն ու ազդեցութիւն
մը ունին կըսեն սա մոլորակները, եւ
զխաւորները, որ իրաւ ալ կերեւնայ :
Ի բարոյականս՝ մարդու անձնիշխան
գործքերուն վրայ ալ նենգութիւն ընե-
լուն չընելուն . ծուլ ըլլալուն չըլլալուն .
խաղաղութիւն, խռովութիւն, բարեգոր-
ծութիւն չարագործութիւն ընելուն չընե-
լուն վրայ ալ կըսեն Թէ մէկ ազդեցու-
թիւն մը ունին :

Սա կուսապաշտութեան կուրութեան դան-
է մի որ այսպէս բաներու աւտանք :

Ախոնս ան սուտ իմաստուններուն, որ
խեղճ պարզամիտ ժողովրդեան միտքը
կըմոլորցընեն, եւ պզտիկ տղոց սուր
երեւակայութիւնը ասոնցմով կըլեցընեն
ի վնաս բովանդակ կենացն :

Ամա ճշմարիտ իմաստունները՝ չեն

գիմանար սաքաներուս, սրտերնին կըկըս-
կըծայ կուլան, Թէ անոնց վրայ՝ որ տգի-
տաբար կըխարվին, եւ կըսիրեն ալ խար-
վիլ, եւ Թէ որ գիտութեամբ կըխարեն,
եւ կըխնտան խարելնուն վրայ : Եւ
իրենք՝ որ անչափ կաշխատին կըյոգնին
այս պիտի սնտիապաշտութիւնները ու
աւելորդապաշտութիւնները վերցընել օր-
ծայէն, որ հոգեւորին եւ մարմնաւորին
շատ վնաս կուտայ մարդուս, չար սա-
տանան դողար չիկենար, ու կըջանայ
այնպիսի գրքերով աւրել մարդուս միտքը,
որ ըսէ ինքիրմէն, Թէ գրքին մէջ կըսէ-
կոր օր, զոր օրինակ՝ չարագործներ
գողեր կըշատնան. ուստի ճար չիկայ,
էս ալ անոնց մէկը ըլլամնէ, ինչ զէն
ունի. եւ այլն, եւ այլն :

Ամա գիտնալու է որ, աս գրքերուն
մէջ կարգ մը կայ. պազին ազեկ վախ-
ճանի համար շինած է, եւ սուտ բան չէ,
վասն զի հաւանական եւ ճշմարտանման
հիմ մը ունի. որ արեւուն եւ լուսնկային
ազգեցութիւնը հաւային վրայ, բուսերուն.

վրայ . անձրեւ գալուն չիգալուն , ծովու ջրին վրայ , եւ հոն եղած ժրժմունքներու վրայ որ կըտիրէ ' կը սորվըցնէ մեզի :

Վասն իզ իմաստունները շատ տարիներէն պէրի սս երկուքին շրջանաւոր գուզընթացութիւնը դիտելով , փորձեր են' որ շատ հեղ իրաւ կելլէ , ասոր համար մեծ զբօսանք կուտայ մարդուս' սս բաները առաջուց բիչ մը գիտնալը : Եւ թէ որ երբեմն գուշակութեան պէս բանմալ ըլլայ մէջը նէ , խաղալիք մը տէի սանկ դրված է , չէ թէ աւտաս տէ բանէդ գործքէդ ավարա մնաս տէի :

Պագի գիրք ալ կայ , որ բոլոր բոլոր խաղալիք (օյունճախ) տէի շինած է' ինչ պէս որ քարէ , փայտէ , մոմէ , սլանիրէ , շինծու շներ , կատուներ , հաւեր , տղոց ձեռքը կուտան' որ խաղան խնտան էյլէնմիշ ըլլան տէի . այսպէս ալ սս գրքերը' որ է' Եֆիմէրտէզ , Ոսկեփորիկներ եւ այլ մանր մունր գրքեր , տգիտաց ձեռքը կուտան որ զբօսունն ատեննին անմեղ անցընեն , եւ չէ թէ աւտան տէի , որ մեծ

Վնաս կըլլայ՝ օգուտ ըլլալուն տեղը :

Նւ ինչպէս ան տղոց ձեռքի խաղալիքներովը, մենծ՝ խելքը հասած մարդ, ճիշ գրօնուլ չիկրնար, եւ երեսը չինայիր . այս պէս ալ իմաստուն մարդ՝ աս գրքերը ձեռք պիլէ չառնէր, եւ ճիշ մէկ գուշակութեանը չաւտար :

Նւ պազի գրքերալ տգիտութեամբ կամ չարութեամբ . մարդ խաբելու՝ վարայ վաստըկելու համար, հոգի կորսնցընելու համար շինած են . թէ հներէն եւ թէ նորերէն . ինչպէս են ԱզԹարնէրու գրքերը, Ըռամ ըսածնին Նրազահան ըսածնին, Անդամախազ կամ Մարմնախազաց ըսածնին, Վիճակ ըսածնին . անաստուածից գրքեր . որ թէպէտ քրիստոնէայ ԱզԹարնէրուն շինածները՝ (որոնց քրիստոնէութենէն խէր չիկայ) պազի կոպիտ կոշտ յայտնի սատանայական բաներէ սրբազրրված են, ու Սազմոսներով Աւետարաններով, որպէս զի մէջի եղած մնարնութիւնը ստութիւնը ծածկըվի տէի, ան սուրբ բաներով սազած են . անա աշխարքի

ամեն իմաստուններ նզոված՝ ցած, վատ
կրսեպէն. Թէ աս գրքերը գուշակութիւն-
ները խուլլանմիշ եզօզը, եւ Թէ աս բա-
ներուն աւտացօղները. զէրէմ աս գրքե-
րուն բուն վախճանը ան է, որ զմարդը
Աստուծոյմէ հեռացրնեն, ու սատանային
գիրկը նստեցրնեն :

Եւ ինչ պէս սատանան խաբէց ազամը
ըսելով, Թէ կէր աս պտուղը, որ չարիք-
ները բարիքները ճանչնաս իմանաս, ու
աւտալով անոր՝ աս խեղճութեանը մէջը
ընկաւ. այս պէս ալ՝ աս սատանային
արքանեակներուն աւտացօղները, եւ
իմանալ ուզօղները, Թէ արդեօք ինչ չա-
րիքներ, կամ բարիքներ ինծի պիտի ըլլան,
չարաչար սղորմելութեան մէջ կըյնին,
մարմնով չըլլայ նէ, հոգևով :

Թո՛ղ երթան այս պիտի բաներու՝ ան
տգէտ կոպիտ ազգերը աւտան, որ նէ
գիրք ունին, նէ ուսում, նէ իմաստու-
թիւն. հայվանի պէս իրենց բոլոր կեանքը,
խենթութիւն ըրածնին Թողածնին, յիմա-
րութիւն աւտացածնին, Թո՛ղ անոնք աւ-

տան . եւ հրամանքդ ինչ պէս ալ շատ
ըրածներնուն ըսածներնուն վրայ կը-
խնտաս կըծիծաղիս նէ , այն պէս ալ աս
գուշակական բաներու վրայ խնտան :

Մնա կըսես՝ թէ նոր ելած է ատ կար-
ծիքը , փէք իրաւ է : Նոր ելած կարծիք
հաւատոյ մասանց վրայ , յայտնութեան
վրայ , ինչ պէս որ նորազանգները , կատ-
զած անաստուածները՝ կըշխենն նոր
նոր կարծիքներ , սախը՛ն չաւտաս չըն-
դունիս , ու կեանքդ ալ ատը . զէրէմ
սուտին սնւտն են : Մնա նոր ելած կար-
ծիք բնական փիլիսոփայական բաներ ու
վրայ ըլլայ , երկնքի վրայ ըլլայ , որուն
որ խելք կըզատկի , ու զուրջողները
պատճառ հասաստութիւն մը ունին ,
հասկընապէն ետեւ՝ ատանց պատճառի
չաւտալը , խելացութիւն չէ : Օրինակ
ըլլայ հրամանոցը անա հին կարծիքները :

Հիները , ու հիմկվան՝ հընցած մնացած
ազգերը , երբոր արեւու կամ լուսնկայի
խաւարում մը տեսնեն նէ , կըսասանին
կըզողան , ու հարցընես հնատտանցիի մը ,

Թէ ինչ է, ինչո՞ւ ատ չափ կը վախնաս, կը պատմէ. Թէ անգամ մը երկիւնքը մենծ հաց մը եղեր է, ու մեր աստուածը Սէք-զէն՝ որ մենծ օձ մըն է, վիշապ մըն է, ու շացեր է երթալու՝ ու երբոր օր հասեր է նէ՛ տեսեր է որ իրեն փայը արեւը եւ լուսընկան կերեր լըմնցեր են. երդումը բեր օ՛խ պահեր է, որ ես զիրենք կը լլմ տէի. ասոր համար միշտ ետեւնէն կը պըտըտի որ կը լլէ. ու իշտէ ան ատենը որ կը սկըսին մը թննալ՝ օձուն ժանիքներուն մէջը ընկեր են. եւ ինչ պէս չը վախենք որ յանկարծ կը լլէ նէ, կորսը վին փորը կերթան, ու զուրկ կը մնանք այնպիսի գեղեցիկ աստղերէն :

Լարբոնացիներն ալ ուրիշ բան կը պատմեն, կըսեն Թէ սատանան կուզէ կը լլէ լուսնկան. ասոր համար Թիւֆէնկներ կը սխամեն դէպ ի երկիւնքը՝ որ փախցընեն :

Թունքինացիք ալ ուրիշ բան կը ընեն, բոլոր զօրքը կը զինին, սանքի ձեծ պիտի էլեն, ու ամեն քաղքի զանկակները ու

տավուլները կըզարնեն մէկէն, որ երկինք
զետինք կըզոռացընեն օձը փախցնելու :

Սիամացիներն ալ ձայն կըբըրցընեն
կըպոռան զոմէշներու պէս պառխաճնին
Թէնճիրենին կըզարնեն մէկըզմէկու՝ բա-
թռտոց կըվերցընեն, որ վիշապը (աժտէրը)
որ կըլէկոր վախնայ տէ, լուսընկան
բերնէն Թողու տէի :

Պերուցիք այն պէս կըսեպեն՝ Թէ արեւը
չիխաւարիր Թէ որ օր վրանիս սրգոզած
չըլլայ նէ, ասոր համար ազօթքներ զոհեր
կընեն, որպէս զի սրգոզիլը անցնի :

Նւ երբոր լուսինը կըխաւարի նէ, կը-
կարծեն որ հիվնացած է, ու կըվախնան,
Թէ որ յանկարծ մեռնի նէ՝ երկնքէն
վրանին կըյնի, եւ զիրենք կըճզմէ տէի .
անոր համար լուսնկային հիվնատուծեանը
եւ ցաւուն ճար մը ըլլայ տէի, ծառերուն
վրայ հարուրաւոր շներ՝ ոտքէն կըլլայ,
մէջքէն կըլլայ կըկախեն . ու չպըխով կը-
զարնեն, որպէս զի անոնց հաչելու կան-
չելու ձայնէն՝ որ լուսնկան շատ հազ

կընէ կըսեն, արժննայ իրեն մարմրուքէն,
ու առողջանայ :

Կըխնատնս աս բաներուն վրայ, ազեկ
կընես. գէրէմ նոր կարծիքը գիտես, Թէ
երկիրս արեւուն ու լուսինն մէջ ըյնինէ՛
կըխաւարի լուսինը, ու լուսինը արեւուն
գիմացը ըյնի, կըխաւարի մեզի արեւը.
նմա առ ազգերը հնուց պէրի աս ճշմար-
տութիւնները չիյտելով, այսպիսի խեն-
դութիւններ կընեն, ու զանազան գուշա-
կութիւններ կընեն ամեն մէկ ազգ իրեն
կէօրէ, որ ուրիշ գրքի մէջ պէտք է պատ-
մել, քեզ խնտացնելու համար :

Ասկէ զատ եւ այլ շատ հնուց պէրի
մնացած սովորութիւններ կան ամեն
ազգի մէջ, որ գիտունները կըխնտան,
նմա տգէտները շիտակ բաներու գուշակ
կըսեպեն. ինչ պէս՝ մէկուն ոտքը կը-
սահի, մէկուն աչքը կըպազի, մէկուն
ձախ անկաճը կըխօսի, կատուն գլօխը
կըբերըշարկէ, մէկը կըփրոնկտայ :

Աս փոքնկտալուն վրայ տես Սիամա-
ցիք ինչ կըզուրցեն. Գժսխքին առջի

նստող դատաւորը , ուրիշ բան գործ
չունի , եթէ ոչ ' ամեն մէկուն ըրածը թո-
ղածը զատ զատ գրբի մէջ կանցընէ . եւ
երբոր կըլըմնայ թղթին երեսը գրելը ,
որ թուղթ պիտի դարձընէ , անատենը
կըփրոնկտայ ան մարդը , որուն պատմու-
թիւնը կըգրվիկոր նէ : Եւ ինչպէս նոր եւ
շիտակ կարծիքը ' պճ է կըսէ սո՛ւտ է
կըսէ աս բաներուն համար (որ գիտեմ
որ հրամանքդ ալ կըսես) այս պէս ալ
խմացիր գիտաւորներուն վրայով :

Աս բոլոր ըսածներէս ազեկ կիմանաս ,
նաեւ ան ըսածիդ հուղապը , թէ աշխարհ
ամեն այնպէս կըսեն :

Ատ աշխարհ ամենը ' էն ուամիկ հասա-
րակ ժողովուրդն է . որոնց ամենուն վկայու-
թիւնը , բանի մը չարժէր , որ կենանք տէ
անոնց դէմ խօսինք . զէրէմ անոնք ' ան
բանը կըգուրցեն , ինչ որ մէկ մը սորվեր
են ' ծնւո շիտակ առանց քննելու ու
մտմտալու . մանաւանդ այս պիտի դժարի-
մանալու նիւթի մը վրայ . զէրէ ազխու-
թիւնը չի թողուր ատ բանը ընել . ուստի

գիրենք սորվըցընօղ կիսկատար սուտ
խմաստունները վար զարնելով, ինքիրմէ
իրենց խօսքն ալ վար կիյնայ, Թէպէտ եւ
բոլոր աշխարհքն է եղեր :

ՀԱՐՅ

Ամա շատ կըսեն կընաստատեն, Թէ
գիսաւոր երեւնալէն ետեւ՝ աւելի գէշ
մէշ բաներ եղեր են՝ քան Թէ առաջ. եւ
ան սէմթերը աւելի՝ որ պոչը, սանքի
մատով մը կըցըցընէ. եւ ան տեղերը ան
քաղաքները, որոնց գլխին վրայէն
կանցնի գիսաւորը :

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

Սուտ է Թէ աւելի ճախորդութիւն ու
չարիք պատաներ է գիսաւոր երեւնալէն
ետեւ, քան Թէ չերեւցած ատենները :

Թէ որ քննես նայիս բոլոր աշխարքիս
պատմութիւնը, կամ աշխարքիս մէկ
մենձ մասին պատմութիւնը, կըտեսնես

որ, ան չափ չարիք կամ ան չափ բարիք եղեր են գիտաւորներուն տարիները, որ չափ որ եղեր են գիտաւոր չերեւցած կամ չեղած տարիները :

Ամեն տէրութեան մէջ, ամեն քաղքի մէջ ան չափ ուրախութիւն կամ արտամութիւն եղեր է գիտաւոր չեղած տարին, որ չափ որ եղած տարին առաջ եւ ետեւ :

Ան չափ Թագաւորներ մեռեր են կամ ծներ են, ան չափ ծեծեր եղեր են եւ դադրեր են, շարժեր՝ մահեր, եւ այլ ամեն Թարգ բան եղեր են, Թէ գիտաւոր ըլլայ, Թէ չըլլայ : Թէ որ չէ, առանց գիտաւորի խռովութիւն պիտի չըլլայ, պատերազմ պիտի չըլլայ, Թագաւորներ պիտի չըմեռնին, որ է յայտնի սնւտ :

Ասկէ զատ, գիտաւոր երեւնալէն ետեւ ամեն տէրութեան մէջ ամեն քաղքի մէջ, ամեն մեծամեծներու տներուն մէջ, զէջ ալ ազէկ ալ կըսպատահի. եւ մանաւանդ շատ հեղձ մէկուն գէշը՝ վնասը՝ մէկալին ազէկ կընէ. է՛յ՛ ինչ պիտի ըսենք, աս գիտաւորը՝ աս ամեն մէկուն համար զատ

զատ բաներ մի կըցըցընէ կըգուշակէ .
որուն սանկ որուն՝ նանկ : Ո՛հ, ալ չեմ
դիմանար սա գուշակութիւնը աւտացող-
ներուն խելացը :

Իշտէ աչից ատշեւ տեսանք 1792ին
եղած սարսափելի ու խղճալի խռովու-
թիւնները Պաանսայ, որ աշխարհիս մէջ
քիչ եզեր է նմանք. սմա հիչ մէկ զի-
սաւոր միսաւոր չըխառնըւեցաւ մէջը :
Թէ որ զխաւոր մը իր շրջանը լըմնցընե-
լու վրայ ըլլալով, ան ատենը երեւնար նէ,
ազէտները անոր վրայ պիտի հեծցընէին
սա խռովութիւնը :

Այս պիտի գուշակութեան աւտացող-
ները, թող երթան ան հին Հռովմայեցոց
կռապաշտութեան ատենը եղած հաւանը-
մայութեանն ալ աւտան, որ շատ հեզ
իրաւ կելլէր : Թող հոռմներուն ղեզվեան
Սպողոն կուռքին պատգամներուն գու-
շակութիւններուն ալ աւտան, որ բոլոր
Յունաստան կարմնար, թէ ինչ շխտակ
բաներ կըզըրուցէ տէի :

Եւ ինչ իրաւամբք տտոնց իրաւ ըլլա-

լուն չենք աստար, սուտ են կրսենք, նոյն պէս պէտք է ըսենք զխաւորներուն վրայ. գէրէ՛մ ինչ սատանութիւն որ կըբանեցընէին անոնց քուրմերը, ծառայները, նոյն սատանութիւնը կըբանեցընեն զխաւորներուն վրայ գուշակութիւն ընօգները, որ երբեմն պատահմամբ իրաւ կելլէ, այլ իրաւ որ շատ հեղ սուտ :

Ուստի խելացի մէկ մըն էս նէ, այդպիսի գուշակութիւններ պատմօզը զուրցօզը, կերպով մը եւ վարպետութիւնով մը ծաղր ըրէ. ինչ պէս Վեսպասիանոս կայսրը, որուն երբոր ըսին թէ՛ երկինքը երկան պոչով զխաւոր մը կերեւնակոր՝ չար բան կըցըցընէ վրատ. խնտալով անոնց ըսաւ, ան զխաւորը չար անոնց կըցըցընէ՛ որոնք որ երկայն մազ ունին՝ ինչպէս Պարթեւաց թագաւորը, չէ թէ ինծի, որ կարճ մազ ունիմ :

Իսկ ան ըսածիդ թէ ան սէմթէրը աւելի չարիք պիտի ըլլայ, ուր որ պոչը կըցըցընէ, եւ մանաւանդ ան տեղերը՝ ան բաղաբները որոնց գլխին վրայէն կանցնի

գիսաւորը . ուրիշ բան չեմ ըսեր , բայց
եթէ սա կըսեմ , թէ իշտէ սա տարւան
գիսաւորը , 1811 գրեթէ ցրտային շրջանա-
կին քովէն սկսած , բովանդակ բարեխառն
զօտիին տակը եղած տէրութիւններուն ,
բազաքներուն , գեղերուն , մարդիկնե-
րուն , գլխին վրայէն անցաւ մինչեւ այրե-
ցած զօտին , եւ տեսնենք ինչ պիտի ըլլայ .
սուտ մարգարէներուն խօսքին կէօրէ ,
ան չափ մենծ աշխարքները ' այրին լա-
փին մոխիր պիտոր դառնան . ուստի
Աստուած երկար կեանք տայ հրամանոցը
ողջ մնաս նէ , կըտեսնես ինքիրենը սա
բաներուս ստուծիւնը :

Ամա' խօսք տէի , սա տէրութիւններուն
պազխսիին չար մը ըլլայ , եւ պազխսիին
ազեկ , կէնէ գուշակութեան բանը սուտ
կըլլայ , թէ որ ազեկ միտքդ է առջի գուր-
ցածներս նէ :

ՀԱՐՑ

Ոմանք ալ հիմայ կըսեն . թէ գիսաւոր-
ները , Աստուծոյ մեղաւորներուն վրա

սրդողելուն մէկ նշան մըն է, որ Աստուած
երկնքէն կը ցըրընէ որ' ապաշխարենք ;
մեզայ մէջ չըմենսինք տէր . զէրէմ աւ-
տուածաշունչին մէջն ալ կը զուրուցէ
(Յն. Աստուած 14) գիտաւոր աստղերուն
վրայ, թէ « եզիցին ի նշանս . » ուստի
թէ որ ասոնցմէ չի վախնանք չապաշխա-
րենք նէ, սխալի՞ք (խազէսլը) խկոյն
կուգայ վրանիս :

ՊԱՏԱՍԻԱՆ

Ապաշխարել զզջալ շերմեռանդութիւն
ընել' միշտ ազեկ է, ու միշտ պէտք է .
սմա գիտաւոր երեւցաւ տէր, միայն անոր
համար ապաշխարել, ան ապաշխարու-
թիւնը Աստուծոյ հիշ հաճոյ չէ : Ինչո՞ւ,
զէրէմ բան մը, որ ո՛չ աստուածաշունչը
սուրբ զիրքը կը սորվըցընէ, եւ ո՛չ սուրբ
եկեղեցին . այլ հնուց կու ապաշտութենէ
մնացած աւերորդապաշտութիւն մը . ինչ
պէս այնպիսի սուտ բանէ առաջ եկած :

սուտ վախով ջերմեռանդութիւնը Աստուծոյ հաճոյ ըլլայ :

Իլլէ որ ինքը Աստուած երեմիայ մարգարէին բերնովը կըսէ, ու կըհրամայէ, Թէ (ՊԼ. Ժ. 2) « ըստ ճանապարհաց հեծանոսաց մի ուսանիք, եւ ի նշանաց երկնից մի զարնուրիք, զի նոքա (այսինքն հեծանոսք, կռապաշտք, անաստուածք) երկնչին յերեսաց նոցա » :

Ուստի մէկը ասանկ բաներէն զարնուրելով վախնալով ապաշխարութիւն ընէնէ, ընա՞նք Աստուծոյ հաճոյ ըլլայ, ինչ խեր պիտի տեսնէ, որ ան չափ ճշմարիտ եւ իրաւ խօսքերէ խրատներէ չառնէր, ու չի յորդորվիր ջերմեռանդութիւն եւ ապաշխարութիւն ընելու տէ, կերթայ այս պիտի պօշ եւ մլասակար եւ աւելորդապաշտական բաներէ միտքը կըլնայ ապաշխարելու :

Սակէ զատ, Թէ զիպաւորներուն երեւնալը հիչ մէկ Աստուծոյ սրդողելուն նշան չէն տէի, անկէ կերեւնայ՝ որ Աստուած մարգարէներուն բերնով՝ աս հրէաներուն

ան չափ կըսրողովի, ան չափ կըչեխէ, ան չափ թուք ու մուր կուտայ իրենց խտասարտութեանը համար, չապաշխարեխուն համար, Աստուծոյմէ չվախնարնուն համար. եւ իրեն անչափ սէրը զթութիւնը, երկայնամտութիւնը, ու սպաննալիքները բանի մը տեղ չըսեպեխուն համար. Ե՛ն հիչ մէկ տեղ մըն ալ՝ չըսեր սանկ, Թէ՛ իշտէ գիտաւորը՝ որ իմ ձեր վրայ սրբողելու նշան է, որ ձեզի կըքարողէ երկնքէն Թէ՛ ապաշխարեցէք որ չիպատժըվիք. կամ Թէ՛, գիտաւոր խաւրեմ ձեր վրայ՝ որ սանկ նանկ ընէ, եւ այլն, այսպիսի խօսքի յիշատակ՝ հիչ մէկ տեղ մը չիկայ :

Ո՞ւր թողունք որ ներհակը կայ, Թէ երկնքի գուշակութիւնները նշանները բանի տեղ մի գնէք տէի : Աստուածաշունչին պատմութիւններուն տեղեակ եսնէ, աս ըսածիս ուժը ազեկ կըհասկընաս. որ ան չափ յանգիմանութեանց մէջ որ Աստուած կուտայ հրէաներուն, որ ինչուկ մարգարէութեանց գիրքը բովանդակ յան-

դիմանութիւն է կրնայ ըսվիլ, անտարա-
կոյս աս գիտաւորներուն բանը, թէ որ
իրաւ ըլլար, չէ թէ մէկ, այլ տասը քսան
հեղ կըլի շվէր, որ ան ատենը ատ խօսքդ,
թէ Աստուծոյ սրդողելուն նշան է, շխտակ
եւ ստոյգ կըսեսպուէր :

Սե մէկը չիկրնար ըսել թէ, ան ատեն-
ները գիտաւորները, աս Աստուծոյ սրդո-
ղելուն մարդկան վրա նշան չէին, ամա
եաքը եղան. զէրէմ ատ բանը ուսկից
կըսէ, ո՞ր գլխէն, ո՞ր գրքէն կըզրուցէ.
յայտնի ստոյգ բան է՝ որ ի զրոց չէ, այլ
ի բրոց, սր կշուելու չիգար :

Սե ան մարդը, ո՞վ որ ըլլայ, սր կը-
զրուցէ կըհաստատէ նէ աս գիտաւորնե-
րուն այս պէս այն պէս բաներու համար
երեւնալը, այս պէս այն պէս ազդեցու-
թիւն ունենալը. մէկէն ճանցիր, որ ան
մարդը պզտիկուցմէ լսած խօսքերով ի պա-
ռաւանց կերթայ. եւ տահա ան իմաստու-
թեան չափը չէ հասած, որ պզտիկու-
թենէն պէրի լսած տեսած թնչուց խօս-
քերը (որ բրիստոնէական վարդապետու-

Թե՛նէ դուրս են), քննէ փնտրուտէ, տեսնէ
Թէ ինչ են, իրան, սո՛ւտ, եւ այլն. ինչ
պէս որ իմաստութեան սանդուխին առջի
ուտքը կոխողները կընեն :

Ամա չէ, հրամանքդ գիտաւոր երեւնա-
լուն համար ջերմեռանդութիւն կուզես
եղեր ընել. փէք աղել է, եւ շխտակը
սորվըցընեմ՝ որ ինչ պէս ընես : Նայէ
սրտանց դէպ ի վեր երկինքը, արմնցիր
Աստուծոյ կարողութեանը վրայ ու ըսէ.
աս ինչ սէր է, ինչ հոգ է աս՝ որ Աս-
տուած իմ վրաս ունի. որ աս բոլոր
աստղերը երկինքը ինծի համար ըստեղ-
ծելը բաւական չիսեպէր, զէրէմ կրնայ
ըլլալ՝ որ միշտ եւ շատ զանոնք տես-
նելով ձանձրանամ, եւ քիչ հեղ նայիմ
երկնքին երեսը. ասոր համար աս գիտա-
ւորներն ալ ըստեղծեր է, որ երբեմն եր-
բեմն երեւնալով հէյալի Ֆէնէռի մը
պէս, կամ մաշալայի մը պէս երկինքը,
աչքս վեր վերցընեմ, միտքս ալ տահա
վեր արքայութիւնը, մըտմըտամ Թէ աս
չափ մեծամեծ ինծի բարիք ընօղին՝

եւ ինչ ծառայութիւն կընեմկոր եւ այլն :
Եւ այս սէս ըրածդ չըրածդ քննելով ,
մըտմըտալով , չարերէն զգջալով ասլաշ-
խարէ , ու բարի գործքերդ աւելցնու , որ
է մէկ հատիկ գործք հաճոյ Աստուծոյ .
եւ չենք խաբուիր ' Թէ որ օր ըսենք ' Թէ
աս բանիս համար է միայն որ կերեւնան
գիտաւորները :

Եւ ան աստուածաշունչին բանը որ
ըսիր , Թէ « եղիցին ի նշանս եւ ի ժամա-
նակս եւ յաւուրս եւ ի տարիս , » զանա-
զան կերպով , զանազան բանի վրայ կը-
մեկնուի , ամա ըսենք , խօսքդ Թնգ ըլլայ ,
Թնգ ի նշանս ըսածը գիտաւորներուն վրայ
իմացվի . ինչ կըկարծես , շխտակ ու տահա
ազեկ մեր կողմը չըկրնար մի մեկնուիլ :

Ձէրէմ գիտաւորները ատեն ատեն ,
անեղ ու նշանաւոր կերպով մը երկինքը
երեւնալով , իբր մէկ դարագլուխ մը ,
իբր մէկ տասը քսան տարվան ատենի
սկիզբ մը , եւ իբր մէկ մենծ ցըրընօղ եւ
միտք բերօղ նշան մը կըլլան , ան ատեն-
ները եղած երեւելի բաներուն , որ մար-

զիկ չըմոռնալու համար ատենը՝ եղած
բաներուն, գիտաւորը նշան կըդնեն. եւ
մասնաւոր երեւելի եղածները անցբերը
երկրիս վրայ, երկինքը եղած երեւելի
բանին կըկապեն կընշանեն : Ինչ պէս որ
ինչուկ հիմայ կըտեսնենք հասարակ մար-
զիկներու մէջ. որ մէկ մենծ եղած բան
մը՝ երկինքը ըլլայ, երկրիս վրայ ըլլայ՝
նշան կըդնեն, եւ անով եղած անցած
բաները կըպատմեն :

Արսեն, Թէ ճիշտալիին կրակէն տարի
մը ետեւ տղաս ծնաւ. Ֆիլան Թագաւորին
տօնամային, ազբարս կամ բուրս մեռաւ.
ան պատերազմին ատենը երկինքը սանկ
բան մը երեւցաւ, եւ այլն :

Ասոր կէօրէ իմացիր գիտաւորներուն
նշան ըլլալը, ո՛չ Թէ յառաջագունէ, այլ
հետեւարար :

Եւ պէլքի մեր առջի նախահայրները
այսպէս սորվըցուցին գիտաւորները նշան
դնել. զոր օրինակ Թէ Արէլ մեռաւ՝ գի-
տաւոր երեւնալէն տարի մը ետեւ. Հայկ
ծնաւ՝ գիտաւորէն հինկ տարի ետեւ. Բէլ

Թագաւորեց՝ զիսաւորին առջի տարին
եւ այլն եւ այլն :

Եւ ետքը տգիտութիւնը կուսակաշտու-
թիւնը կոխելով, սատանութիւնը շատ-
նալով, փոխեցին շիտակը՝ ըրին ծուռ,
(որ շատ դիւրին ալ էր առ բանս ըլլալը)
եւ զրեցին, Թէ Աղեքսանդր Մակեդոնա-
ցիին ծնած զիշերը, մեծ զիսաւոր մը
երեւցաւ, որ մըզըրախի ձեւ ունէր. եւ
անոր սրով մենծնալը կըցըցընէր : 454ին
զիսաւոր մը երեւեցաւ . որ Ատտիլաս
բոնաւորին ընելիքները կըգուշակէր . որ
շիտակ այս պէս կընային ըսել, Թէ՛
Աղեքսանդր ծնաւ մէկ նշանաւոր զիշեր
մը, որ երկինքն ալ զիսաւոր մը սկսաւ
երեւնալ : 454ին երեւցած զիսաւորէն
քանի մը տարի ետեւ, Ատտիլաս սանկ
ըրաւ, նանկ ըրաւ :

Ամա ինչ պէս ըսինք՝ մէկ մը տգիտու-
թիւնը, մէկ մալ խօլայութիւնը եւ հա-
մաձայնութիւնը օգնեցին, որ ծուռը ներս
մտաւ. եւ ինչուկ առ տտենները մնաց :
Ամա զիտուն եւ ուսումնասէր ազգերը,

ճշմարիտ շիտակ բաներէն, սա սուտ
բաները քշեցին դուրս ըրին. որ Հառուիս
ինկիլիզ փիլիսոփային ըսածին կէօրէ.
« Հիմայ գիտաւորները ուրիշ չար չեն
ըներ մարդուս, եթէ ոչ քիչ մը զիւքեամ
զանոնք՝ որ իրենց հետաքրքրութեամբ
բաց տեղ կեցած՝ կընային : » Իսկ տգէտ-
ները՝ տահա մնացեր են աստղերուն
տակը, եւ միշտ կըմնան ցորչափ որ
տգէտ կըմնան. զէրէ ճշմարիտ առակ է
որ կըսեն, թէ՛ « տգէտք իշխին յաստե-
ղաց. իմաստունք իշխեն աստեղաց : »

ՀԱՐՑ

Կըսեն ոմանք, թէ՛ թէպէտ գիտաւոր-
ները սա բանը սն բանը չըցըցընեն չը-
գուշակեն պիլէ, որով մեր սիրտը չգո-
ղացընեն, ուրիշ մէկ դիաց մը կըվախ-
ցընեն՝ որ ճար չիկայ. զէրէմ սա գի-
տաւորները աստղաբաշխներուն հիսա-
պին կէօրէ, կընան երկրիս մօտ գալ, եւ
զարնուիլ, եւ բոլոր աշխարքս աւ-

րել կործանել եւ տակն ու վրայ ընել :

ՊԱՏԱՍԻՍՆ

Աս ալ ուրիշ երեւակայութիւն մըն է , եւ մէկ ուրիշ աւերորդապաշտութիւն մը , որն որ հնարեցին Վիադոն , եւ Մաւրէո-դուի , եւ քիչ չըխտովեցուցին Եւրոպայի ժողովուրդը : Ետքը Տէլալանտ աստղաբաշխը աս քննեց նայեցաւ ' եւ ըսաւ , թէ կրնայ ըլլալ ատ մօտանց անցնիլը եւ երկրիս վրայ զարնուիլը եւ բոլոր եղածը չեղածը աւրել փճացընել . եւ ատեն մը պիտի գայ որ ատ աւերմունքը հանդըպի-ւմաւ ան չափ թէութիւններ կան ' որ շատ դժար կրնան ամենը մէկ տեղ գալ մէկ ատենի մը մէջ , որ ատ վրդովմունքը ընեն , ուստի մենձ խենդութիւն է ըսաւ ' ատ չափ դժար ըլլալիքէն վախնալ :

Ետքը ելաւ Տիւսէժուռ աստղաբաշխը գիրք մը գրեց գիտաւորներուն վրայ , ուր որ սուտ եւ սօշ ըլլալը աս խօսքերուն ան վախերուն , աղէկ մը հասկըցուց ' եւ

բերելով ամեն մէկ դժուարութիւնները
եւ երկնային շարժմանց ու կարգին հետ
համեմատելով՝ դէմը գրեց անոնց ամեն
գուրուցածին :

Անկէ ետեւ Փոստիէն աստղաբաշխը
էլաւ, եւ ան ամեն գիտաւորներուն որ
մեր երկրիս մօտ մօտ անցան, հիսապը
ըրաւ, եւ ցըցուց որ հիշ մէկը չար մը
չըրին մեզի, ինչ պէս որ ոմանք կըկար-
ծեն եւ մեզ աւտացնել կուզեն ըսաւ :

Եւ որովհետեւ աս չափ հազար տար-
վան մէջ աս չափ հազարաւոր գիտաւոր-
ներ երեւցեր են, եւ բան մը չեն ըրեր նէ,
անհնարին է որ ասկէ ետեւ Աստուծոյ
դրած կարգէն սխալին եւ չար մը ընեն :

Ուստի անոնք որ կըսեն Թէ կարելի է
որ երկրիս վրայ ըյնին գիտաւորները, եւ
սանկ ընեն նանկ ընեն, ատ այն պիտի
կարելութիւն մըն է՝ որ ինչ պէս որ մէկը
ըսէ, Թէ աստղերը երկինքին մէջ սրայով
շարվէին. կարմիր՝ կանաճնչ՝ կապուտ՝
գուներով երեւնային. լուսնկաներ պիտի
ունենանք ատենով. մարդս մութ գիշերը

ցորեկվան պէս տեսնէ. եւ այլն : Որ Աստուած ուզէ նէ, աս ամենը կրնան ըլլալ :

Ամա որովհետեւ գիտենք՝ որ Աստուած ինչ որ մէկ մը ըրաւ նէ՝ բարի ըրաւ ազէկ ըրաւ. ամոր համար չիփոփոխեր ան ազէկ ըռինտ եղածները. եւ իրենք ալ իրենցմէն չեն կրնար փոփոխովիլ, մինչեւ որ ինքը Աստուած մէկ վախճանի մը համար նորէն ուզէ որ փոխովին :

Ամա ան Քրիստոսի Տեսուն մերոյ ըսածը աշխարհիս վերջի ատեններուն համար, թէ՛ « Աստեղք յերկնից Թօթափեսցին, եւ զօրութիւնք երկնից շարժեսցին, » պազի փիլիսոփաներ կըսեն՝ թէ կրնայ իմացուիլ որ զիսաւոր ատողեր ան ատենը վրանիս ըյնան, եւ երկիրս թընտացընեն, եւ պատճառեն ան աւերութիւնները, ան խղճութիւնները, որն որ Սուրբ գիրքը կըստատմէ, բայց ան չըլլար՝ ինչուկ որ Աստուծոյ սահմանած, դրած ատենը չիգայ նէ. որ ինքը Աստուած միայն գիտէ, ո՛չ մարդիկ եւ ո՛չ հրեշտակ գիտեն կամ կրնան գիտնալ :

ՀԱՐՑ

Մէկ բան մալ միտքս ընկաւ, ան ալ հարցընեմ հրամանոցը. Քրիստոս Տէրն մեր երբոր ծնաւ նէ՛ երկինքը նոր աստղ մը երեւցաւ, որն որ տեսնելով իրեք Մոզերը, ճանչցան՝ թէ մէկ նոր ծնած թագաւորի աստղ մըն է : Աս ինչ պէս կըլլայ, թէ որ օր աստղերը բան չեն գուշակէր նէ :

Ուրեմն աս պատմութենէն կըհետեւի թէ նոր աստղեր կամ գիսաւորներ կերեւնան նէ, մէկ բան մը ցոյց կուտան, եւ աս հներուն աստղաբաշխութիւնը որ այս պիտի նշանները կըբննէ կըզուրցէ, պարապ չէ :

ՊՍՏՍՍԻՍԵ

Աս հարցուցածիդ առջի եւ պարզ եւ շիտակ պատասխանը ան է, երեւելի փարզապետաց ըսածին կէօրէ. թէ աս

աստղը չէր նման մէկալ երկնքին եղած
 աստղերուն . եւ ո՛չ գիսաւոր մը՝ սովորա-
 կան երեւցած գիսաւորներուն պէս . այլ
 երկրիս մօտ , օդոյն մէջը՝ մէկ նորատե-
 սիլ սլայծառ լոյս մը աստղի մը պէս , որն
 որ հրեշտակ մը կը շարժէր , կը կէցընէր ,
 եւ կանյայտացընէր , ինչպէս որ ատենին
 կէօրէ պէտք կը լլար . եւ յայտնի է որ
 ասա Մոգերը իրենց խէւքով , իրենց փար-
 դապետութեամբը չեն կրցած ատ աստղէն
 իմանալ թէ մէկ թագաւորի մը , այսինքն
 Քրիստոսի ծննդեանը նշան է , բայց եթէ
 մէկ մասնաւոր յայտնութեամբ մը Աս-
 տուծոյ՝ որ ըրաւ իրենց . զէրէմ մէկ բնա-
 կան բան մը , թէպէտեւ ըլլայ նորանշան ,
 ինչ պէս որ է աստղը , ինչ պէս գերբնա-
 կան բանի , ընտոր է Քրիստոսի ծնանիլը ,
 ցըցընօղ ըլլայ :

Ամա հիմայ բնական լուսով փիլիսո-
 փայօրէն խօսելով , զնենք թէ , ատ աստղը
 երկնքի եղած աստղերուն պէս աստղ
 մըն էր , կամ թէ գիսաւոր մը՝ բարձր
 երկինքը , հիմիւ երեւցածներուն պէս ,

Եւ սառ Մոզերը՝ ան իրենց աստղաբաշ-
խական գիտութեան ուժովը, իմացան
ճանչցան՝ թէ մէկ նոր թագաւորի մը,
մանաւանդ թէ՛ հրէից թագաւորին ծնըն-
դեան նշան է տէի սառ աստղը. մի թէ
կընեաւելի մի սառ մէկէն՝ ձեռնարկել ըսել
ընդհանրապէս ամեն նոր երեւցած աստ-
ղերուն եւ գիտաւորներուն վրայ՝ թէ
բան մը կը ցըրցընեն. եւ աստղագուշակու-
թիւնը շխտակ է ըսել. եւ ինչուկ հիմայ
ան չափ պատճառներով օրինակներով
խօսածնիս ստել. հիչ չի նեաւելիր : Օրի-
նակով խելըդ պատկեցընեմ ըսածիս :

Հիմայ մէկը ըսէ, թէ՛ աստուածա-
շունչին մէջ կը տեսնանք որ, ոմանք՝
ինչ պէս Փարաւոն, Յովսէփ, Նարուզո-
գոնոսոր, Պիղատոսին կընիկը, եւ ալ
չատերը ստոյգ խորհրդաւոր ըլլալիք բա-
ներու վրայ երազներ տեսան, եւ եկաւ
երաւ երազնին :

Անանկ է նէ, ինչո՞ւ կը զուրցեն մեր
վարդապետները թէ երազի աւտալը
երազահանի երթալը ծուռ բան է, սուտ

բան է, եւ մենծ մեղք ալ է. զերէմ իշտէ
ասոնք՝ շիտակ ելեր է նէ, մեր տեսած
երազներն ալ պօշ չէ, խորհուրդ մը ունի.
կըլլայ մի. կընայ մի ըսել մէկը :

Դարձեալ մէկը ըսէ, աստուածաշունչին
մէջ կըկարգանք որ, կախարդ կընիկը
ինչ պէս Սամուէլը գերեզմանէն հանեց
երեւցուց Սաւուղին՝ եւ ինչ որ ըսաւ նէ
շիտակ ելաւ. եւ այլ տեղերէն ալ զի-
տենք՝ որ շատ ծածուկ բաներ կըզիտ-
նան կիմանանկոր կախարդները :

Ինչո՞ւ համար անանկ է նէ կըզուրցեն,
ինչ պէս որ մեր Յովհան Մանգակունին
ալ, իր կախարդաց դէմ ճառին մէջը
կըզուրցէ, Թէ կախարդները մարդը կը-
խարեն կըմոլորցընեն, սուտ կըզուրուցեն.
զրուցածնին պատահմամբ իրաւ կելլէ
եւ այլն. իշտէ շիտակ կըզուրցենկոր,
ինչ զէն ունի պէտք եղած ատենը քովեր-
նին երթալ հարցընել :

Ասոնց նման զիտցիր նաեւ զխաւորաց
բանը. որ ըստ ինքեան երազն ալ, կա-
խարդն ալ, աստղահմայուծ իւնն ալ՝ զի-

սաւորներուն վրայ, նոր աստղերուն վրայ, մոլորակաց վրայ, ամենքը սուտ են. հապա ինչէն է որ պազին ալ իրաւ ելեր են, հիմայ զուրցեմ :

Հին ատենը ամեն ազգ, ամեն մարդ աւելորդապաշտութեամբ լըցված ըլլալով իրենց հարերէն պապերէն սորված, աս բաներուս կաւտային. եւ մէկ խորին տգիտութեամբ մը, սատուածային նշաններ խորհուրդներ կըսեպէին :

Սատուած ալ որովհետեւ միշտ բնական ճամբով մը մարդուս կառաջնորդէ, երբոր կուզէր անոնց բան մը խմացընել, մէկ սպատիժ մը խաւրել, բանի մը զործքի մը զիրենք դնել. ան ճամբով անոնց կըյայտներ՝ կամ թոյլ կուտար որ յայտնըի, որով որ իրենք կըսեպէին, եւ ետեւէ կիյնային իմանալ. եւ ատով մէկէն ի մէկ կըհաւանէին կաւտային ան բանին, եւ հիչ չէին տարակուսէր իմանալնուն վրայ:

Աս իրերք Մոգ Թագաւորներն ալ, որ ան ատենվան մենծ իմաստուններէն էին, եւ հարկաւ ալ, ան ատենվան աստղա-

բաշխութիւնը , որ ինչ պէս շատ հեղ
ըսինք , էր մանաւանդ մոգութիւն , աստ-
ղագուշակութիւն քղճութիւն եւ այլն ,
գիտէին . եւ ան Բաղասամու առակն ալ ,
Թէ ծագեացէ աստղն Յակոբայ , եւ այլն .
աղեկ մտիւնէն էր , ուստի Աստուած ուզե-
լով անոնց յայտնել սա հրաշալի մենծ
Թագաւորին այսինքն Յիսուսին ծնունդը ,
որուն որ կըստգասէին՝ աստղ ըսելով , եւ
աստղերը գիտելով կըփնտրուէին , ուրիշ
ճամբով չիյայտնեց՝ բայց եթէ աստղով ,
որուն վրայ ուրախանալով , ու հիչ չի
տարակուսելով աւտացին :

Եւ միշտ ամեն ատեն այս պէս կըտես-
նենք Աստուծոյ մեծ ու բոլոր նախասխնա-
մութիւնը , որ հիչ չիբռնադատեր ու զօռ
չըներ մարդուս հիչ մէկ բանի մը համար .
ու մէկ ճոթէ մէկալ ճոթը չիքաշեր զմար-
դը . վասն զի ինքը իր ըրած մարդը կը
ճանչնայ , գիտէ որ մարդուս բնութիւնը
չիկրնար ատ բանը վերցընել :

Ուստի Մոգերը որ իմաստութեան ճամ-
բով կըփնտրուէին Աստուծոյ գաղանխքը ,

Աստուած ալ ան իրենց բռնած ճամբով զի-
րենք աւտայուց : Ինչպէս որ ան խեղ-
ճուկ հովիւներն ալ , որ խմաստութեան
բանէն համ չեն առներ , եւ զարմանալի
նոր երեւոյթ զգալի բաներէն կ'առնըվին .
զանոնք ալ ան ճամբով , այսինքն հրեշ-
տակներով , լուսով , անուշ երգերով աւ-
տայուց , Քրիստոսի Տեառն մերոյ ծնըն-
դեանը . որ թէ որ Աստուած ան Մոզե-
րուն՝ առ Հովիւներուն ինչ որ ըրաւ նէ՝
ցըցընէր . ու Հովիւներուն՝ Մոզերուն
երեւցած աստղը ցըցընէր , կարծեմ որ
հիշ մէկը ոչ Մոզերը , ոչ Հովիւները չէին
այն պէս զարմանար եւ աւտար , ինչ պէս
որ հիմայ աւտային :

Աւրեմն զիտնարու է որ՝ ասոնք Աստու-
ծոյ տնտեսութիւններն են , մէկ լուազոյն
վախճանի մը համար , չէ թէ ծուռ ու
սուս բանին հաստատութիւն կամ վկայու-
թիւն տարու համար :

Եւ հիմայ որ Մարգարէին ըսածին
կէօրէ՝ « լցաւ ամենայն երկիր զիտու-
թեամբ Տեառն իբրեւ զգուրս բազումն »

որ ծածկեն զծովս) աս զխառնութիւնը մեզ-
մէն ինչ կը պահանջէ որ ընենք : Աս կը-
պահանջէ որ , ճանչնալէն ետեւ բուն
տրմատը , հիմը , ինչ ըլլալը աս աստղա-
գուշակութեան , գիտաւորագուշակութեան ,
երագահանութեան , կախարդութեան եւ
մէկալ ամեն խենդումենդ բաներուն որ
ասոնց տակը կերթան , եւ մէկըզմէկու
կը պած են . ըսենք ու խոստովանինք
շխտակը , թէ բոլորովին սուտ , բոլորովին
ծուռ խաբեբայ , եւ բոլորովին տկար ու
պզտրտիկ մարդկային խելքի հնարք
մըն են ասոնք . որ միշտ սուտ ելեր են ,
(բաց ի բանի մը հեղէն , որ Աստուած
այն պիտի պատճառի մը համար որ ըսինք ,
ըրաւ ' որ իրաւ ելաւ) , ու միշտ սուտ
կեւէն հիմայ . եւ իրաւ ելածը ' ըստ պա-
տահման է , կամ մէկ Աստուծոյ թոյլ տա-
լով մը չարագործներուն աս աշխարհի
վրայ կըլլայ :

Եւ թէ մարդիկ պարապ պօշ կաշխա-
տին իրենց խելքովը շխտակ բան մը զի-
սաւորներուն երեւնալէն գուշակել . (սուտ

որչափ ուզեն նէ կրնան), որովհետեւ հիշ
մէկ վերաբերութիւն մը չունին մեր անձն-
իշխան կամացը հետ, այլ են սոսկ մէկ
բնական երեւոյթ մը, որ ո՛չ գէշ ո՛չ ազեկ-
ո՛չ աս, եւ ո՛չ ան կըցըցընեն իրենցմէն :

... (...) ...
...
...
...
...

ԵՄ

ՄՈՒԶԱՅՔՍ

ԻՒՆԿ ՓԻԼԻՍՈՓԱՅԻՆ ԻՐ ՆԱՐՄԻՍ

ԱՂԶԿԱՆԸ ՄԱՀՈՒԱՆ ՎՐԱՅ

Ո Ղ Ք

Գրութիւն ըստ իմաստիցն շափով :

1 Գիշերն երբոր կըլիուէ՝ սեւ պատան-
քը երկրիս վրայ ,

Մարմինս ի քուն՝ սիրտըս արթուն՝
միտքըս յիս կըսլըլսլըլայ .

Ի քունս տեսած երազներովս՝ խըռո-
վելով յօգներ եմ

Արթննալուս պէս արհաւրօք՝ ըզմանն
առջիս կըտեսնեմ :

2 Ա՛խ աչի՛նքերս չեն բացուի՛ր՝ բայց
քեզ գիշեր ցորեկ լայ ,
Ընտոր յուսով վառված սիրով՝ մարդ
սիրելւոյն քով կուգայ .

Ես ալ նոյն սէս արտորալով՝ վազեմ
հոգւով ան տեղը ,
Ուր խոժոռած ինձ կըսպասեն՝ ոխե-
րիմ ցաւ եւ սուգը :

3 Արդ՝ գիշերւան ժամը չալեց՝ ելլեմ
կարդամ քու ողբը ,
Իմ տրամուծիւնքս արցունքներով՝
հոն ընկզմին ի մութը .

Աստեղք՝ մոլորք՝ տընտնաւորք՝ զըլ-
խուս վերեւ՝ արեւ՝ երկինք ,
Որ մեռնելու ողորմելեացս՝ սուսիկ
վերէն կընայիք :

4 Եւ դո՛ւն լուսին՝ սպաղ լուսովըդ՝ եր-
կրիս վրան իշխողն ես ,
Մէկ օրըդ սյլ՝ մէկալ օրէն մեր վի-
ճակը կըճիւսես .

Պուն երկնից անուշ ներդաշնակու-
թեանց՝ ի կարգին մեծն էս
Թեթեւցուր մխիթարէ՛ աս տառապ-
եալ հոգիս հոգէս :

5 Իջի՛ք դուք բարձր երկնքէն՝ ձեր ար-
ծածափայլ ամուսն ,
Զիս ծածկեցէ՛ք որ սիրտ առնեմ՝ ձեր
անուշիկ փայլ լուսէն ,

Արդէն հոգիս ի խորս կըզգայ՝ ան
երկնային պարգեւէն ,
Ազդեցութիւն ողբիս վրայ՝ որ զի-
շերանց կըզրեմ :

6 Մի թէ կրնաք դուք չիխզճալ՝ երբոր
պատմեմ ցաւերըս ,
Ա՛հ , էս կուլամ ի գերեզմանս՝ իմ
անճաման ազջիկըս .

Անունն որ տամ ի թունտ կելլեն՝
խեղճ սիրտս հոգիս մարմինըս
Ո՛ր , դուն Նարսիս... ձայն կըլսեմ...
չըլլայ որ դուն էս հոգիս :

7 Կըսէ Հայր իմ մերժէ քենէ ողբ հե-
ծեծանք՝ որ վասն իմ ,
Պարսպ տեղը Թափել արցունքդ.....
ես մեռայ՝ ազջիկ չունիս .

Ո՛չ ո՛չ, չըլլար անգին մոխրէդ հեռա-
նալ, Հայրդ չիկրնար,
Երջանիկ օրն ինձ Թէ մահուանըդ հետ՝
աս կեանքս միանար :

8 Այն Փիլանտրի սիրեւոյս մահուանէն՝
օրն որ մըթընցաւ,
Ո՞վ կարծէր որ գայ՝ ատ խիտ սեւ
հարուածք՝ իմ գլխուս բնաւ .

Վատ դըժընդակ բազդք՝ մէյմէկէն
էտել՝ առջեւըս ելան ,
Քայլըն դըժբազդիս՝ մէյմէկ փոս սե-
պէ՝ փորւած երեւցան :

9 Փիլանտրը հազիւ մութ գերեզմանին՝
էզերքը հասաւ,
Վնխ իմ յետին Թշուառութեանս ,
գնաց Նարսիս հոն իջաւ .

Ուր տանս ակնկալութիւն եւ յոյս ,
ի մի վայրկեան կորաւ ,
Լալն իբէն մեծ բարեկամս , սն քու
վրնդ արցունքս հեղաւ :

10 Անցած զացած բոլոր ցաւերս , մա-
հըզ նորեց ոտք ելան ,
Արցունքներս բաժնեցէք զուն բարե-
կամս ազջիկս անմամն .

Ձեր յիշատակք անգլուտ Փիլանտր '
աչացըս լոյս զուն Նարսիս
Երկուքիդ մէջ յուսահատեալ , կըկը-
տըրտի խեղճ հոգիս :

11 Ինչո՞ւ բարեկամ , մանգաղն որ հնձեց
կենացդ օրերը ,
Միատեղ պիտոր ազջկանքս կտրէր '
նոր բողբոջ ծիւր .

Անմխիթար կորուստ ' չարագուշակ
եղաւ քու մահը ,
Ընտոր սաստիկ գետնաշարժ մը '
կուլ տալու մենձ քաղաք մը :

12 Մինչ հոգևով մարմնով՝ հազիւ մանկուհիս՝ ապրիլ սկսաւ,
Մահն անողորբելի զարկաւ կտրեց՝
զան առաւ տարաւ .

Իմ դեռարոյս վարդ՝ իմ Նարդոս ծաղիկ՝ հոտըդ բուրեցաւ,
Ես կըյուսայի ցնծուն մտքերով՝ բուերջանկութեան :

13 Ի՞նչ... երջանկութիւն մի կըսեմ.....՝
ն՛հ կարծիք կեղծիք մարդկան ,
Լաց ու կոծ է բու բաժինդ , ո՛չ խընդութիւն երկրիս վրան .

Անմիտքն են՝ որ աս բուռն անդարձ
վըճըռիս՝ դէմ կըխընդան ,
Ուշ եւ կանուխ կայծակնահար՝ ըլլալ
սկիտին որ աւտան :

14 Ի՞նչ խելք ու միտք անուշ սիրտ՝ ներքին յատկութիւնք հոգւոյն ,
Ո՞րպիսի դէմք եւ շնորհք՝ արտաքին
երեւոյթ մարմնոյն .

Աչաց վրայ համեստութիւն՝ ուրախ
զուարթ նայուածներ ,
Իսկ ճակատին անմեղութիւն որ տե-
սողաց սիրտն կըբաշէր :

15 Բարձր առաքինութիւնք՝ ըզնոզին
ներսէն կըզարգարէր ,
Վարք՝ բարք՝ համեստ վայելուչ , ի
բոլոր կեանս կըզուշակէր .

Խաղուց եւ սպարուց մէջ առջին սի-
րունին ինքն կերեւէր ,
Իր վայելչութեան երկար տարիներ ,
նիստապրիլ պիտէր :

16 Ձիրք եւ սպարգեւք երկնից եւ բնու-
թեան , ի մի փունջ յինքեան ,
Կներէր էին աղջիկս՝ փառաց պատ-
ւոյ ի վեր մեծութեան ,

Տոհմիս զարդ զարգարանք միակ ,
Հօրս ժառանգութիւն էր ,
Անզին մարգարիտս... Էրկինք... նր-
բան վրան ունէի սէր :

- 17 Մընչօղ տատրակըս, նազելի աղջիկս
որ զիս թողուցիր,
Յինչ աւերակներ՝ հող մոխիր գըլ-
խոյս՝ Հայրըդ ձգեցիր .
- Չեմ մի լսելու, չիզարնէ բերնէդ՝
ձայնդ ականջիս,
Որ կըլէցընէր՝ սիրտըս ցնծումով՝
ձիրքով երկնային :
- 18 Ո՛վ թախճագին սուգ դառն անմխի-
թար երբ կիշատակեմ
Անդունդ արամութեամբ՝ Հօրդ օրերը
կըթիւնաւորեն .
- Աղջիկս ինչ ընեմ յիշատակդ մոռնամ
ան չըլլալիք կուգեմ .
- Քու հեզուկ ձայներդ՝ խօսք հնչմունք-
ներովդ՝ ականջս լեցուն են :
- 19 Ինչպէս թռչուն մը դայլիկ սէր երգով
ձայնը ձգեր է,
Ծաղկած ոստերուն մէջ՝ խիստ ծա-
ռատունկը կըհնչեցընէ .

Բայց կայծակն ձեռաց կապարն՝ որ
զարնէ, ճիշը կըմարէ,
Տես՝ ընտո՞ր տրտում՝ բոլոր անտառը՝
լռիկ կընեծէ :

20 Հայր անուն մենծ սլատուանուն՝ ո-
րով օրինապահք պարծին,
Կորուսի կորուսի, ջերմ արցունքնե-
րով աչքերս կերին :

Շունչըս բորբոքած օրերս լեզի՝ կող-
կողագին կանցնին,
Փորձանք աղետք անդարման, հինգ
զգայարանքս շուարին :

21 Հայր էի երջանիկ՝ աղջիկս աշխրբի
չէի փոխեր,
Մն ասօր եղաւ յուսահատ կենացս՝
բիւրաւոր խոցեր :

Վայրկենի ախորժք կարճ ու թեթեւ՝
ո՞րքան ծանր են եղեր,
Զխոնրդ ախրութիւնք՝ քան զյիմա-
րութիւն՝ կըբազեն տընէր :

22 Մահուան գիրկը իսկ Նարսիս ազ-
ջիկս՝ ազուր կըփայլէր,
Ի՞նչ ազէխորով սուր կծու կըսկիծ
զրկիլ իրենմէն.

Ո՛վ դուք որ զաւակ մը նազելի՛ զե-
րեզման դրեր էք,

Խեղճ պղտորած խելքիս՝ Աստուան
սիրէք օգնութեան եկէք:

23 Երբ ան կէս լուսին փայլ աչուկները
Թուլցած կըմարէր,

Նայուածքը կէս զոյց ինձ Հօրըս վը-
րան քովանց նշմարէր.

Այն գեղեցկութիւնք բոլոր իր մարմ-
նոյն տըժգունաւորէր,

Իմացաւ հոգիս՝ ալ իմ օրերս դար-
ձաւ գիշերներ:

24 Վայրիկ մը աւտայի. ո՞ն ընդվայր
յոյս՝ որ արեւն էլլեր,

Կենսատու լուսովն Թմրած անգամոց
աղջկանս օգնէր.

Բայց ան ամպոտած իբրեւ սրգողած
ձայնըս չէր լսէր ,
Փոյթ վրան ընկան՝ բաժնեցին աւար
լսիլիզօղ տարերբ :

25 Ահռելի պատկեր ինչուկ էրբ այսպէս
զիս կըխրոսովէ ,
Շատոնցմէ հետէ՝ զիս կաշկանդեր
է հոգիս կըբազէ .

Ա՛հ ճար մը ըլլար վըռնտել մտքէս ,
բաժնուիմ սակէ ,
Աս սեւ ու ճերմակ սիրելու լալու
խիստ նպատակէ :

26 Ո՛վ պարտիզաց զարդը՝ դաշտաց փը-
ծիծ ծաղիկը բիւրատեսակը ,
Որ կըբանիբ ամէն տեղ մեր վայե-
լումն ըզգայուծեան .

Փափուկ ձեռօք ձեզ կըբրցնէր մար-
գարտով աուօտեան ,
Անմեղ աղջկանս կըլլայիբ զարդը՝
ան կուրծքին կաթնաման :

27 Ձեր երփրն երփն կընիւտէր զոյն իր
զէմքին յար եւ նման ,
Անուշ նոր հոտ կըբուրէիք ինձ զը-
րախտ մը ըզմայլման .

Ձեր վիճակին կարճատեւ կեանք ,
հազար երնէկ ես կուտամ ,
Որ ետեւնէդ եւ ոչ հօր մօր չէք ձը-
գէր... ս՛ն ... լաց եւ ցաւ :

28 Ահաւասիկ առ ինչ վախճան մարդ-
կութիւնն է սահմանեալ ,
Աս անընդհատ տխրութիւն , կեան-
քերնիս է դատասպարտեալ .

Վաղանցուկ խնդութիւնք մեզ վեր
կըտանին ամբարձեալ ,
Շուտ մը վար ձգելու . ս՛ն . հաշուք
եւ մաշուք վարձատրեալ :

29 Ո՛հ մարդկան զուարճութիւնք, սրբան
սուղ կըծախուին եզեր ,
Փայլակի սէս կերելին , կըթափեն
վրանիս կայծակնէր .

Մահկանացիս , քու երջանկութիւնդ
սեծեւեծեօք են պատեալ

Զիյաւես դուն որ ան աշխարհէս ան-
ծանօթ է եւ օտար :

50 Երբ Նարդոս ծաղկին՝ տեսքով եւ
հոտով՝ քաղցրիկ բուրեցիր ,
Եւ յարշալոյս քու հասակին անամօզ
ու պարզ որ հասիր .

Անդին զոհար ան սիրտդ ընծայ՝ մէ-
կու մը պիտի տայիր ,
Վանձ ձախտորդ դիպուած , ողորմելի
Հայրդ քեզ տեսաւ մեռնիլ :

51 Յոյս՝ սիրտիանք՝ անդորրութիւնք՝ կո-
րան ի մի վայրկենի ,
Արդ՝ ով մահկանացիք ողորմեցէք
ինծի եւ ձեզի .

Զի ողբալով իմ ազջիկս՝ նոյն կող-
բամ մարդկային ազգի ,
Որք ի կրից կուրացեալք՝ զիրենք
կարծեն տէր աշխարհի :

32 Ի՞նչ էն աս իղձք հառաչանք որ կու-
զէք երջանիկ ըլլալ ,
Օգտեցէք օրինակէս , խեղճ բարե-
կամնէդ խրատեալ .

Ձեր սաքը երկրիս երեսը , փոշին
հոսեն կըկոխեն ,

Այլ ո՛չ թէ կոխած տեղերնիդ՝ ի խո-
րունկ կըտպաւորեն :

33 Լոյս ու մութը ամառն եւ ձմեռն մեզ
կօրեն կըլղբկեն ,

Արդէն բընութիւնք մեզ շատ ցաւե-
րու դատաստարտեր են .

Կըյնանք կելլենք , կէս կըհամբերենք
թէ որ չէ կըբաշենք ,

Այլ նենգութեանց իսուտ փուտ մարդ-
կանէ , ընտո՞ր հանդուրժենք :

34 Վայրկեան մը կապրիք մարդիկը
որք խումբ խումբ ի մահ կըղիմէք ,
Ատենը խիստ զարնելով՝ միշտ ձեզ
կըբշէ ետեւնէդ .

Ինչվան որ տանի ճրգէ ի մէջ որ-
դանց եւ ցեցումեց,

Այլ ձեր սիրտ ու միտքը հոն են որ
ընկերաց սիրտ երէք :

35 Խելլընին զերթ մայր մը չարեաց նոր
նոր ծնունդ կըբերեն ,
Տկարաց վրան կիյնան՝ աշխատանք
բրտինք կըծբծեն .

Մովու ծկանց պէս՝ մեծն ըզպըզտիկը
կըկըւեն , կուշտ չեն ,

Գնն մարդկութիւն , սէր , աւետա-
րան , հարցնւր ասոնցմէն :

36 Ոսկին արծաթը՝ իրենց Աստուածը
ըրեր կըպաշտեն ,

Իրենց հաւասար պատժակիցը մարդ՝
անոր կըզոհեն .

Ինչվան որ խարեն հացը ձեռքէն առ-
նեն , բարեկամ են ,

Կսկիծը ողորմելեաց՝ բթերնուն ա-
նուշ կըբուրեն :

57 Ամեն կերպ ու ձեւ կըծպտին . գոյն չի
մնար որ չառնեն ,
Շատ հեղ հաւատք օրէնքը , եղբայր
ատելու ալ զենք են .

Բառերը պաշտեն , բաները տէս ո՞ւր
մոռցեր ձգեր են ,

Եւ աս ամենուն ուղղափառ քրիստո-
նէւածիւն կըսեն :

58 Անգուծ ք բնակիչք , փուշ եւ տատասկ
բացընօղ երկրի . հո՞ս եմ ,
Զարհուրելով ըզձեզ կատեմ՝ որքոն
զԱստուած կըսիրեմ .

Աղօծ քիս մէջ հազար անգամ՝ սաղմո-
սին հետ կանխիծեմ .

Ամեն մէկ գեշուծիւննիդ՝ դառնալ ի
ձեր գլուխը կուզեմ :

59 Ո՞վ առարկնի Փիլանտորը , խել մը
սուտ բարեկամներ ,

Զիս ու քեզ կողոպտեցին՝ լեզվը-
ցուցին մեզի օրէր .

Ոխերիմ բնորդ, ինչն փոխն ի փոխ
մեզ ի կեանս տանջեցեր ,
Արդ՝ զան ու Նարսիս որ կորուսի ,
Ինչ մնաց որ առնես :

40 Քաշուած միս մինակ չարչրկող սեւ
տեսիլքներ տեսնելով ,
Ամեն վերքերս կըճանկըռտին սրտէս
արիւն քալելով .

Հին եւ նոր տառապանքս միշտ իրար
կանցնին խըռովելով ,

Ո՞վ Նարսիս... նիս յիշատակդ ինձ
խոցեր են նոր նոր սրով :

41 Ո՞վ կըրնայ Հայրըզ զատել աս ազի-
ոզսրմն պատկերէս ,
Ամեն մէկ շարժմունք՝ քու տարիք-
ներուդ՝ չեն ելլեր մտքէս .

Ազի արձունքներ գիշեր եւ ցորեկ
հոսեն աչիւներս .

Աս խիտ ծանրը փորձանաց տակը...
նի հոգիս է ընկճեր :

42 Գուն հեղ մը մեռար՝ անուշ զտակ ,
Հայրդ հարիւր կըմեռնի .

Ա՛հ ճար մը ըլլար՝ որ մէկ հեղ մըն
ալ ձայնըդ լսէի .

Գուն մանուսանդ ի մութ գերեզմանդ
իմ ողբըս լսէիր ,

Քու անհոգի մարմինդ ի զիրկըս Հօրդ
երեսս երեսիդ :

43 Ո՞վ առջին եւ վերջին հազարաց մէջ
Նարսիս աննման ,

Բիւր լալկանք ողբ կարդալու դարուց
ի դարս չեն բաւական .

Հռչակեմ զրովըս ծերութեանս կո-
րուստ յազգ ամենայն .

Հարք մայրք որդեսէրք տատրակք
սիրոյ միշտ թո՛ղ մեզ խըղճանլան :

Գ . վ . Խ . Կ .

ԽԵԼԱՑՈՒԹԵԱՆ ԳՈՎԱՍԱՆԻՔ

ԱՆԽԵԼՔՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՍԱԻ

ՈՐ ԱՄԵՆ ՄԱՐԴ ԿԸՀԱՍԿՆԱՆ

ԱՆԽԵԼՔՈՒԹԻԻՆ

1 Ձայներս հասնի՞ մի՛ պիտոր երկինքը,
Որուն աթոռն է՛ ճշմարտութիւնը,
Որ աղաչողիս՝ պարզեւէ կայծմը,
Որուն լուսովը՝ վառեմ սրտերը :

2 Իմին Մուղայքը՛ չեն երկինքները,
Ո՛չ երազք տեսիլք՛ շինծու խօսքերը,
Այլ երկրիս վրայ՝ գործք եւ արարքը,
Որ զգայութիւնքն՝ են բուն բալլիքը :

- 3 Մարդով լցուած է՝ բոլոր աշխարհքը,
Ժուռ կուղան կընեն՝ ամեն մէկ բան մը,
Իմաստնոց առջեւ՝ բաց հազրէն մէկը,
Մըսէ արձանք են՝ խօսող թըռչուն մը :
- 4 Համբերէ՛ կամաց՝ ան լսողները,
Կա՛յ ամեն բանի՛ կարգ եւ ատեն մը,
Ա՞րդեօք չուզէլնուն՝ եւ չըկըրնալնս՞ն,
Կամ քեզ խարելու՝ չէ՞ մի՛ նըշանը :
- 5 Կըստրվըցընեն՝ քեզ նոր առած մը,
Աչք խըտխըտցընող, խարօղ անմիտ մը,
Ան սուտ եւ սխալ՝ իրենց հնարքը,
Որ բարոյական՝ դուտ է վէրէմ մը :
- 6 Ամեն մարդ կըսեն՝ թո՛ղ հողայ զինքը,
Խե՛ղք ու միտքը տայ՝ դաւկին եւ տանը,
Հողածու հայր մը՝ տատօղ էրիկ մը,
Ի՞նչ պիտին այլ բանք՝ Ազգք հայրենիքը :
- 7 Եզի՛ր ինքնահող՝ անձնատէր մարդ մը,
Սրդար անիրաւ՝ ժողվէ, դուն դանձը,
Քու լըմըննալուդ՝ նայէ, միշտ բանը,
Սյլոց ի՛նչ կըլլայ՝ քու ինչս՞ւղ պէտքը :
- 8 Սորվէ՛ քեզ համար՝ քիչ մը կարդալը,
Շահուդ վատարկիդ՝ հաշիւ գրելը,

- Ձեռքով վերցընել' թուղթ եւ դրիչ մը ,
Երկուքն ալ ծանր են' ճարթեն գլուխը :
- 9 Երբ դրած իբէն' ետն դալ սէտիրը :
Եասէմի քիրաղ' չուպուխ քաշելը .
Պուտ պուտ տաքուկիկ' խահլէ խումելը ,
Ա'լ ինչն^օւ պէտք են օրագիրները :
- 10 Հայոց մեծանուն' ըլլալ չըլլալը ,
Հայրենի աղղիգ' մենծ պարծանքները ,
Թագաւորք իչխանք' դաս դաս դիտունքը ,
Կուտան մի^օ բերնիգ' կըսեն պատառ մը :
- 11 Կուղեն որ թըմրի քու խելքիդ ուժը ,
Ա'ն որ է մարդու փառք եւ պարծանքը ,
Ազդասիրութիւն' Հայրենասիրութիւն ,
Միարանութիւն , ընկերութիւնը :
- 12 Հասկըցար մի^օ դուն' սա խենդ խօսքերը ,
Անուշ նէննիով' պէշիկ օրելը ,
Ա թըմրեցընօղ' դեղ ու թիրեաքը ,
Որ աղօց բերնին' կուտայ խօրթ մայրը :
- 13 Հեռաքլիդ կուլայ' սա անխելքները ,
Կըխընտայընեն' նոյնք Տէմօքսիղը ,
Ի^օնչ շահ ի^օնչ օգուտ' սա լալ խնդալէն ,
Եկո'ւր հասկընանք' սա բանից միտքը :

- 14 Հիմակ ես բանամ՝ քու քոցված աչքը ,
Սըրբեմ պըռուկունքըդ՝ քակեմ խունաախը ,
Եւ ոտաց վրայ՝ ձեռվըներդ արձակ ,
Ինչէ՞ր ցըցունեմ՝ սեւէր վառախը :

ԽԵԼԱՅԻՈՒԹԻՒՆ

- 15 Բայց առաջ կուղեմ՝ մէկ անգին բառ մը ,
Քու ըզեզդ խօթել՝ սիրտդ ու ծուծէրը ,
Ո՛րքան շատ գիտնաս ջիւտեմ ըսելը ,
Հերիք չըսիր մի՞ զիտեմ, սուտ տեղը :
- 16 Երբ տունդ որ կըսես՝ կիմանաս՞ միտքը ,
Ազգականք կըսես՝ կիմանաս՞ սէրը ,
Հայրենիք կըսես՝ կիմանաս՞ կապը ,
Հայ անգ իմ կըսես՝ կիմանաս՞ սպարտքը :
- 17 Ասոնք ըսել են՝ ան միութիւնը ,
Կասպակցութիւնը՝ լըծակցութիւնը ,
Եւ կըցորդութիւն՝ էն առջի սպարտքը ,
Որ կընեն մարդու՝ բուն բնութիւնը :
- 18 Ի՞նչ է մէկ մեղուն՝ մէկ սղտիկ ճանճ մը ,
Միաբանութեամբ՝ շինեց ան մեղրը ,

Առջին անուշ համ' տըտա մեր բերնին,
Իր աշկերտներն են' շէքերճիները :

19 Ի՞նչ է ինքնիրէն' մէկ կաթիլ ջուր մը,
Ի՞նչ բանի կուգայ' մէկ հատ սառալ մը,
Թէ որ միանան նըմանեաց հետը,
Մէկը ծով կըլլայ' ցամաք մէկալը :

20 Իր յատուկ շահը' մէկ դին ճըղելը,
Ան հասարակաց' խերուն վաղելը,
Մէկ մէկու կտոլված' կըռնակ կենալը,
Ա'ս է մարդ ըլլալ' ա'ս սող ըսելը :

21 Թէ որ ամեն մարդ' միայն իր բանը,
Հոգայ եւ դատի' շահը եւ խերը,
Գէմադէմ չ'ըլլար' խենդ խենդ վաղել մը,
Իրար կոխել մը' մենծ վայնասուն մը :

22 Ո՞վ է' ճշմարիտ' կըսէ սա բանը,
Մեծ ու սղտիկէն' չիգտվիր մէկը,
Բայց թըմրած անշարժ' անհոգ անտարբեր,
Չեն խորհիր ճարը' եւ հետեւանքը :

23 Ի ներքս ի ճեղ է' ըսաւ սուրբ գիրքը,
Մեծին Աստուծոյ' արքայութիւնը,
Եւ լոյսն որ ունիս' թէ որ խաւար է,
Ընտո՞ր դուն աեսնես, յաջ եւ յահեակը :

- 24 Արդ լուռ, ճրագ, մոմ՝ է մարդուս խելքը,
Մեզ տեղծողին՝ անդին ընծայ մը,
Մե՛ղք որ չէ վառված՝ ղերթ հրեշտակացը,
Այլ մարած տըրված՝ մեզ սրարաք վառելը :
- 25 Բան, խելք, կամ ուղօն՝ մի՛ եւ նոյն բանը,
Է՛ մարդուս հողոյն՝ չըվառված մոմ մը,
Բայց սա վառելու՝ վառված սրահելու,
Ի՞նչ ջանք եւ քրտինք՝ չըպիտի մարդը :
- 26 Ունեցած խելքդ՝ չէ՞ մի էլմասամը,
Այլ որպէս հողէն հանած կոշա քար մը,
Կըլլայ մի՞ մատնի՛ կէրտանլըխ կուրծքի,
Թէ որ չի բանվի՛ ֆասէթանէրը :
- 27 Մարդուս չի բացված՝ չըբանած խելքը,
Զիփայիված լոյսը՝ չիվառված ջահը,
Ի՞նչ բանի կուգայ՝ կարծէ՞ մի ծեղ մը,
Մարդն է բա՛ց խելքով՝ չէնէ անբան մը :
- 28 Աս բանալ, բանիլ՝ կոկել, վառելը,
Հասկըցընելու՝ համար է բանը,
Մէյ մը ան փայլի՛ ցըցունէ ղինքը,
Ահա կենդանի՛ բանական մարդը :
- 29 Խելքն է ան ջահը, ներսիդ կանթեղը,
Ո՛րքան խըղճալի՛ է խաւարածը,

Այնքան ցնծալի՛ր է ան վառածը,
Բայց ընտոր՞ վառես՝ դուն ատ մարածը .

50 Վառել որ կըսեմ՝ խնայի՛ր Աամբ մը,
Հաստատ յարատեւ՝ հող, փոյթ եւ ջանք մը,
Գիշեր եւ ցորեկ՝ արթուն բայ աչք մը,
Որ քանի երթայ, հրահրի բոյը :

51 Ա՛ռ քեզի գործիք՝ վառելու խելքը,
Իմաստուն մարդիկ՝ զիանոց զբքէրը,
Առաքինի վարք՝ հնուց շէնքէրը,
Ճեմարաննէրը, զբքատուննէրը :

52 Ասոնք քեզ գործիք՝ թէզկեան զխնայըդ,
Դուն պիտի սորվիս՝ բանեցընելըդ,
Դուն պիտի ըլլաս, քուկին վարպետըդ,
Դուն քեզի խալֆայ՝ դուն քու աշկերտըդ :

53 Գիտես՞ մէջերնին՝ աս երկու խօսքը,
Ընել, ըսելէն՝ տարբերութիւնը,
Վարպետը կըսէ՝ դուն պիտի ընես,
Դուն եխթես ցատկես՝ դժուարութիւնքը :

54 Սի՛րտ ըրէ ա՛ռ քեզ՝ հիչ որ չէ՛ կայծ մը,
Ըսած ջահերէս, որ վառես խելքը,
Սողոմոնը իսկ՝ չունէր ամբողջը,
Շատ քիչ ոնօղին՝ է՛ միշտ պարծանք մը :

- 55 Ասոր լուսովը՝ մարդ ընելիքը,
Կըտեսնայ չորս դին՝ էվէլ սակասը,
Որ ալես սըրբես՝ թընչուդ գիտցածը,
Հա՛յ ու ջուր ընես՝ կարդալ գըրելը :
- 56 Արծիւն վերանայ՝ փետուրներովը,
Փետրով ազատ է՝ փոքրիկ ճընճղուկ մը,
Հերիք է քեզի՝ մէկ հաստ փետուր մը,
Որ գրիչ ընես՝ անցնիս երկիւնքը :
- 57 Բայց ո՛րքան թեթեւ՝ է աս գըրիչը,
Մատնաչափ թուղթ մը՝ կաթ մը մէլանը,
Ա՛յնքան խիստ ծանր է՝ աս դործածելը,
Որնոր երբ սորվիս՝ ափդ է աշխարհքը
- 58 Սահակ եւ Մեսրոպ՝ թարգմանիչ Հարքը,
Լոյս բերին ազգիս՝ որ վառեն խելքը,
Անով շահվէիր՝ միարան կալը,
Կուգար մի՞ գըլխուդ՝ սա ցուրտ ձիւները :
- 59 Արք ստոռածայինք՝ միարանք ներսը,
Շէնք շնորհք խօսքով՝ գործքով ի դուրսը,
Միարանեցէ՛ք՝ դատված ազրարքը,
Խաղաղացուցէ՛ք՝ խըռով ոգիքը :
- 40 Ո՞վ լուսատրվածք՝ խելքին լուսովը,
Ո՛ւր միտքը նըստած՝ իրեն աթոռը,

Խզճմտանք եւ կամք յիշողութիւնը,
Իր առջեւ կեցած՝ գործել շխտակը :

41 Ձեզ որ կը յիշեմ՝ թունտ կելլայ սիրտըս,
Խօսքերն իդ լըսած՝ կը կեցուի աչքըս,
Կուզեմ սլըլլել ի՛նչ՝ ձեր ոտովն երը,
Պագնել ըսն ի վար՝ ձեր կոխած հողը :

42 Խերարարք եղան՝ ամեն մարդկանցը,
Սշխարհք շէնցուցին՝ կը տրեցին սովը,
Բընաստորութիւն՝ ձեձ եւ արիւնը,
Խելքով չեղաւ մի՞՞ սա բարիքն երը :

43 Օրինակ մ՝ առնէք՝ դուք ան պէտպէսը,
Որ թըռաշ կընէր՝ մեզ այնպէս ծանրը,
Որ ինչպէս մէկդին՝ որ կը մընցընէր,
Սն մէկալ դիէն՝ կը բըսնէր մաղը :

44 Սնոր ներհակը՝ իրեն օրթախը,
Շուտ փոյթ քերթելով, թըրցներ միտը,
Մէկ արիւն լըայ՝ դերթ մարտիրոս մը,
Գըլուխն դարցընէր՝ կաակարմիր ֆէս մը :

Գ. Վ. Խ. Կ.

Վ Ե Ր Զ Ս Բ Ս Ն

Ահա խօսեցանք ցյուցինք քիչէն շատէն՝ ամեն պատճառներով փորձերով իմաստուններուն խելացիներուն խօսքերովը որ ինչուկ այս մեր դարը եւ մեր օրերը եկէր են զրէր են մեզի խրատ, մեր Հայոց ազգին հիմկլան վիճակին ինչ որ զխտելիք եւ ընելիք կան, մարդկային ընկերութեան եւ քաղաքավարութեան վերաբերեալ եւ վայել, եւ ինչ ճամբայ պէտք է բռնենք անոնց հասնելու: Այսինքըն թողուլ եւ ի սրտանց ջնջել, ատելութիւնը, անմիաբանութիւնը, զժտելը, կռւելը քենով կենալը, խօռ նայիլը, որ ամէցընելու համար կըսեմ, անբան անասուններուն վրայ նայիլ՝ խրատուիլ, որք իրենց տեսակին (սոյին) մէջ թշնամութեամբ չեն

ապրիլ . մէկզմէկ չեն պատուէր ուտէր ,
Թէպէտեւ ուրիշ տեսակի Թշնամի կըլլան
ինչպէս գայլը (խուրտը) ոչխարին եւ այլն .
բայց՝ գայլը չիմեռցընէր լափէր զգայլը՝
ըսէր են : Մի՞ Թէ բոլոր երկրիս երեսը
գուռզ մարդիկ մէկ տեսակ չեն մի . Ադա-
մին՝ միս եւ արխնը..... ուրեմն ինչ է .
ուսկից կուգայ , սա ԹշնամուԹիւնը ան-
հաշտ... միս միսակ իր շահը , իր հաճոյքը
իւր խերը ուզէլէն.....՝

Աս կարգէն կանոնէն զուրս վազելը՝
Կայեն՝ Սբէլին օրէն մտաւ մարդկային
տեսակին մէջ... Այլ Եւրոպացիք երբոր
խելուընին զլուխնին ժողւեցին քանի մը
դարէ հետէ , հրաժարեցան , Թողուցին ,
աւլեցին , սրբեցին սա գազաններուն իսկ
չըրած գործքը եւ կիրքը.....՝

Բայց Ասիացիք , կամչնամ ըսել , նաեւ
Քրիստոնէայք տակաւին ասոր պօչէն
բռնէր կերթան՝ չեն Թողուրկոր , քիչ շատ

Թշնամութիւն ազգ ազգի դէմ, մէկ ազգ կը-
տոր կըտոր եղած մէյմէկու հակառակու-
թիւն միշտ կըգործածեն.....'

Ասոնց մէկը յանկարծ ըսէ, նախ Կայենի
որդիք . կըսրդողին կըբռնկին . սակայն
իրաւը, անոր ժառանգները են: Աս Թըշ-
նամութիւնը եւ խոխացող սիրտ ունենա-
լը, մէկ երկրորդ պատճառէ մըն ալ կուգայ
որ է նախապաշարմունք աւելորդապաշ-
տութիւնք, բերնէ բերան սխալ խօսքեր
որ կծիկ կծիկ համայնիլի պէս սրտէրնին
կըպահեն առանց քննելու, ուսկից կըծա-
ղին կըծնանին զրեթէ աս ամենայն չարիք
սխալմունք անկարգութիւնք մարդկային
վարքին մէջ: Ուստի երկայն խօսակցու-
թիւն մը զրեր էի, եւ հոս տպագրեցի,
նախապաշարման եւ աւելորդապաշտու-
թեան դէմ երեւցած պոչաւորաստղին 1811
եւ այլ ամեն զիսաւորաց համար, սուտ
ու սխալ գուշակութեանց վրայ անոնց

պատճառովը . որ թէ որ մէկը ազէկմը
հասկնալու ըլլայ , կըտեսնէ որ ամեն տե-
սակ բարոյական եւ իրական վարմունքը
անկէ է՝ որ պզտիկուց մտլնին բռնըէր է
ծռէր է , ան ռամկական ազճատական
գռեհիկ մարդոց եւ սուտ իմաստնոց բեր-
նէ թափուկ անհիմն տըռտըռներէն , այլ
սակայն յոյժ վնասակար բոլոր կենացը
մէջ , որ գրեթէ ըստ մեծի մասին , ան գըժ-
տուծիւնքը , անմիաբանութիւնը , իր կար-
ծիքը ըսածը ճշմարիտ ըունէ , իքտահա
նէֆսանիյէթ քշէ , խելացիին խօսքին
եւ գրուածքին չիհաւանիլ եւ աս ամենը
նախապաշարմունքէն կուգան :

Այլ ընտո՞ր մէկը աս ծուռ ու մուռ սոր-
վածները ըզէզէն գլխէն հանէ , ամեն
մարդու աս չէ տըրլած . պզտիկուց ճշմա-
րիտ խոհեմ խելացի վարպետի ձեռքը
մեծնալ , կամ ատեն ունենալով՝ տարի-
ներով գիտուծեանց պարապիլ : Բայց

ամեն խելացիներուն խօսքը խրատը ևս է
« Թէ կամ իմաստուն եղիր կամ իմաս-
տունները՝ սիրօղ » առջինը ամեն մարդու
բերնին հացը չէ ըսինք, այլ երկրորդը ամե-
նունամեն մէկ մարդու պարտքն է՝ ճշմա-
րիտ իմաստունը սիրել, եւ անոր խօսքին
մոել վստահանալ եւ հետեւիլ:

Վերջին խօսքով մը գիրքս լրմնցնելով
կըսեմ կըյորդորեմ, Թէ որ զխաւոր մը
երկինքը երեւնայ, կամ չերեւնայ, աստ-
ղերը, արեւ ու լուսինը միշտ հոն են .
աչքդ մտքովդ վեր վերցուր, տես եւ աւ-
տան, Թէ անոնք ուրիշ բան՝ մեր մարդ-
կային մէտէյին եկածը՝ ո՛չ կընշանակեն
եւ ո՛չ կըցցեն, այլ ստեղծօղին Աստուծոյ
փառքը մեծութիւնը եւ կարողութիւնը
կըպատմեն եւ կըբարոզեն. որ անհուն
իմաստութեամբը կըհրամայէ կընէ կըկա-
ռավարէ. ընտոր ուզեր է, չսփի եւ սահ-
ման զրեր է անոնց ամեն մէկին, որ քա-

լեն, երթան, զան, մեր աչից երեւնան, եւ
հեռանան աներեւութանան :

Ս. պարապ տեղը հետաքրքրութիւն
չընենք թէ ասոնք ինչ կը ցըցնեն, ինչ կը
գուշակեն տէյի. կամ թէ Աստուած հոն
տեղերն ալ բանաւոր կենդանիք ըստեղծէր
է մի, որ իրեն օրհնութիւն կարգան, ծա-
ռայեն. այլ մեզի յայտնածը ու հարկաւո-
րը զիտնանք, որ աս մենծ եւ անսահման
տիեզերքս իր ձեռաց մէջն է, եւ մեր եր-
կիրս՝ որ անոր մէկ կը տորն է, զմեզ մար-
դիկս բանաւոր, հոն ստեղծեր է ապրելու
մէկ ատեն մը, չէ՞ թէ միշտ... եւ մեզի ալ
ընտոր տիեզերքին, կարգ կանոն պատ-
ւիրանք դրեր տըւեր է՝ չէ՞ թէ միայն իրեն
սուտալու, այլ իր բարւոք կամքը կատա-
րելու, որք են՝ սիրել ընկերնիս հեզ ըլլալ,
խոնարհամիտ. չիհպարտանալ եղբօր վը-
րայ, թշնամութիւն անմիաբանութիւն չը-
նել: Ահա ասոնք են մեր զիտնալու եւ ընե-

լու գործքերը երկրիս վրայ, որով կըլլանք
արդեամբք Աստուծոյ հաւատարիմ սի-
րելի ծառաներուն ան սուրբ սւետարա-
նին ըսած փոքրիկ հօտին (Ղուկ. ժԲ.
հմբ. 32) մէկը, որոնց իր մարդասիրու-
թեամբը խոստացեր է՝ օրմը վեր երկինքը
հրաւիրել, եւ հոն ցըցնել բնութեան
զազանիքը, արքայութեան հրաշալիքը,
ուր վայելենք զմայլինք ան Աստուծոյ
կամբը եւ հաճութիւնը կատարօղնէրուն
հետը ի յաւիտեան :

Գ. Վ. Խ. Կ.

Վ Ա Ր Ք Ք Ր Ի Ս Տ Ո Ն Է Ի

Խոստովանիմ եւ հաւատամ, լինե
որդի շնորհիւ հոգւոյն,
Միայնոյ՝ Սուրբ՝ Առաքելական՝ Կա-
թողիկէ (1) Եկեղեցւոյն :

Զմի Աստուած փառաւորել, եւ զՅի-
սուս փրկիչդ սիրել .
Աստուածածինն միջնորդ ունել, Լու-
սաւորչին զաւակ լինել .

(1) Հայէ վար. Ընդհանրական:

Տաճկէ վար. Իւմիւմէն:

Հռոմէ վար. Գաթօլիգի.

Ֆրանսէ վար. Գաթօլիգ.

Լատինէ վար եւ Իտալէ վար. Գաթօլիգա:

« Կիմանաս մի՞ կարդացածդ, (Պատասխանի).
Ընտո՛ր կրնամ իմանալ, թէ՛ որ մէկ (դի տունմը
ան ինծի չի հասկըցընէնէ : »

Գործք առաքելոց : ԳԼ . Ը . հմր . 30 :

Ջերանեալ սուրբս յ՛նր աղօթել՝ եւ
զհրեշտակս առ ի պատուել .

Վարդապետաց հարանց լսել, ի գրժ-
տութեանց բանից փախչել .

Խաղաղութեան զկեանս զոհել, առ
աստուծոյ յորդիս կոչել .

Ջազգս համօրէն մարդկան սիրել, եւ
զթշնամիս օգտել շահել .

Ջորոց բարիս չէ մարմ ասել, հրա-
ման է լեզուիդ լուել .

Յուամուսս զրոց յարժամ խորհել, զէթ
ուսանել կարդալ զրել .

Ջժամանակդ առ ի չվատնել, ի կա-
րեւորսըդ միտ դնել .

Յառթից մեղաց զգոյշ լինել, ի կրից
մարմնոյ զհոգիդ սրբել .

Աշխարհայնովք զաշխարհս ասել,
զմարմին հոգւոյն ծառայգերել .

Ջահեղ զանվերջ դժոխս անել, զա-
ղէտս որ անդ ի յուշ ածել .

Ջանէ՛ծս մահուն ի լուծանել, ի դս-
տաստան ճիշտ մտանել .

Միակ հոգիդ առ ի փրկել, զարգա-
յութիւն երկնից զնել :

Ջայս սակաւուք՝ խրատս սերտէ,
Ընդ բոլոր կեանսդ ճիշտ կատարէ :

Համախոհ Մխիթարեան Վէնէտկո

ԳՐԻԳՈՐ ՎԱՐԳԱՊԵՏ
ԽԱՊԱՐԱՃԻ ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ.

Որ ի Փարիզ :

Տպագրութիւն Արմ. ի Տպար. ՎԱՆՏԵՐԱՅ. ի Փարիզ :
Paris, — Typographie arménienne de Walder, rue Bonaparte, 44.

1771
The first of the year
was a very dry one
and the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow lay
on the ground
for a long time.

Continued the following year

1772
The second of the year
was a very wet one
and the crops were
very good. The
winter was also
very cold and
the snow lay
on the ground
for a long time.

The third of the year
was a very dry one
and the crops were
very poor. The
winter was also
very cold and
the snow lay
on the ground
for a long time.

Տպագրութիւն Արմ. Ի Տպար. Վարդերայ. Ի Փարիզ:
Paris, — Typographie arménienne de Wabler, rue Bonaparte, 11.

20 13

5013-5016

